

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Diplomová práce

2011

Andrea Přádná

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

KATEDRA ČESKÉHO JAZYKA A LITERATURY

*Analýza úrovně kultury
mluveného projevu žáků ZŠ*

Autorka: **Andrea Příkladná**

Vedoucí diplomové práce: **PhDr. Milena Nosková, Ph.D.**

Odevzdání diplomové práce: **duben 2011**

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Počátkách dne 11. dubna 2011

.....
Andrea Přádná

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala všem, kteří přispěli k vytvoření této diplomové práce. Zvláštní poděkování patří vedoucí diplomové práce PhDr. Mileně Noskové, Ph.D. za věcné rady, připomínky a čas věnovaný konzultacím. Rovněž děkuji všem do výzkumu zapojeným základním školám, zejména jejich vedení, jenž umožnilo zrealizovat potřebné šetření a zároveň k němu vyjádřilo kladný postoj, dále pedagogům, kteří se na jeho průběhu podíleli, a konečně žákům, z nichž většina se velmi důsledně připravila, čímž umožnila sběr kvalitního zvukového materiálu.

Anotace

Tato diplomová práce sleduje důležité aspekty týkající se kultury mluveného projevu. Zaměřuje se zejména na úroveň řečových komunikátů. Práce obsahuje část teoretickou zabývající se specifiky mluveného projevu, zvukovou podobou řeči a doprovodnými optickými projevy. Vlastní kapitola je věnována slohotvorným činitelům, kteří významným způsobem formují jazykové vyjádření, dále klíčovými kompetencím, jimiž by měli být žáci na konci základního vzdělávání vybaveni a tudíž v souladu s nimi schopni prokázat osvojené jazykové znalosti a komunikační dovednosti, a taktéž soutěži Mladý Démosthenes, která se zaměřuje na umění komunikovat a jeho zdokonalování. Praktickou část reprezentují dvě samostatné kapitoly. První tvoří výzkum zahrnující charakteristiku zúčastněných základních škol, stanovené náležitosti a hlavní sledované faktory. Druhou část představuje analýza mluvených projevů zkoumaného vzorku žáků základních škol. Jedná se o komparaci připravených i nepřipravených komunikátů, k níž došlo na základě vyhodnocování srovnávacích záznamových archů. Cílem výzkumného šetření bylo postihnout úroveň jazykových schopností a dovedností žáků 9. tříd základních škol. Práci uzavírá shrnutí dosažených poznatků. V přílohách jsou umístěny tabulky, grafická znázornění a plné znění srovnávacích záznamových archů.

Annotation

This diploma thesis observes important aspects concerning the culture of spoken speech. It is especially concentrated on the level of speech communicates. The thesis includes a theoretical part dealing with the specifics of spoken speech, sound form of speech and associated optical signs. An individual chapter is devoted to stylistic factors, which form the language expression in a significant way; furthermore to key competences, which the pupils at the end of elementary education should be familiar with, as well as the competition Mladý Démósthénés (“Young Démósthénés”), which is focused on the art of communication and its development. The practical part is represented with two individual chapters. The first one deals with the research including characteristics of the participated elementary schools, defined terms and main observed factors. The second part is represented with the analysis of the spoken speeches of the observed sample of elementary school pupils. It is a comparison of prepared as well as unprepared communicates, which occurred on the basis of the evaluation of comparative recording sheets. The aim of the research inquiry was to find out the level of language abilities and skills of 9th class pupils of elementary schools. The thesis is concluded with a summary of achieved observations. In the attachments, there is an arrangement of charts, graphical illustrations and the full version of comparative recording sheets.

Obsah:

<i>Úvod</i>	1
1 TEORETICKÁ ČÁST	3
1.1 Specifika mluveného projevu	3
1.1.1 Mluvená podoba jazyka.....	3
1.1.2 Kultura řeči.....	4
1.1.3 Aktuálnost mluveného projevu.....	5
1.2 Suprasegmentální prostředky řeči	6
1.2.1 Technika mluveného projevu.....	7
1.2.1.1 Respirace.....	7
1.2.1.2 Fonace.....	8
1.2.1.3 Artikulace.....	9
1.2.2 Zvukové prostředky mluveného projevu.....	12
1.2.2.1 Členění řeči.....	12
1.2.2.1.1 Slabika.....	12
1.2.2.1.2 Takt a rytmus.....	14
1.2.2.1.3 Přízvuk.....	14
1.2.2.1.4 Důraz.....	15
1.2.2.1.5 Frázování.....	16
1.2.2.2 Modulační prostředky.....	17
1.2.2.2.1 Modulace dynamická.....	17
1.2.2.2.2 Modulace melodická.....	18
1.2.2.2.3 Modulace časová.....	19
1.2.2.2.4 Modulace kvalitativní.....	20
1.3 Optické projevy řeči	21
1.3.1 Mimika.....	21
1.3.2 Gestikulace.....	22
1.3.3 Proxemika.....	23
1.3.4 Haptika.....	24
1.3.5 Posturika.....	24
1.3.6 Kinezika.....	25

1.4	Slohotvorní činitelé	25
1.4.1	Vybraní objektivní slohotvorní činitelé	25
1.4.2	Vybraní subjektivní slohotvorní činitelé.....	28
1.5	Klíčové kompetence	29
1.5.1	Jednotlivé klíčové kompetence	29
1.5.1.1	Kompetence k učení.....	30
1.5.1.2	Kompetence k řešení problémů	30
1.5.1.3	Kompetence komunikativní.....	31
1.5.1.4	Kompetence sociální a personální	31
1.5.1.5	Kompetence občanská	31
1.5.1.6	Kompetence pracovní	32
1.5.2	Úloha klíčových kompetencí	32
1.5.3	Cíle klíčových kompetencí	34
1.6	Mladý Démosthenes	35
2	PRAKTICKÁ ČÁST	37
2.1	Výzkum	37
2.1.1	ZŠ podílející se na výzkumu.....	37
2.1.1.1	ZŠ Otokara Březiny Počátky	38
2.1.1.2	ZŠ Osvobození Pelhřimov	39
2.1.1.3	ZŠ Nerudova České Budějovice	41
2.1.2	Stanovení náležitostí výzkumu	42
2.1.3	Hlavní sledované faktory	43
2.2	Analýza mluvených projevů zkoumaného vzorku žáků ZŠ	45
2.2.1	Struktura vzorku	46
2.2.2	Komparace sebraných mluvených projevů.....	48
2.2.3	Shrnutí.....	95
	Závěr	97
	Seznam použité literatury	99
	Přílohy	102

Úvod

Tématem mé diplomové je kultura mluveného projevu. Požadavek kultivovaného vyjadřování v současnosti sílí, což dokazují nároky kladené na pracovníky řady zaměstnání i na žáky a studenty všech stupňů vzdělávání. Schopnost účinné komunikace se tak stává zcela nezbytnou, neboť ovlivňuje veškeré lidské působení týkající se zprostředkování obsahu vědomí a jeho následné správné interpretace. Tato skutečnost představuje také jednu z motivací vzniku diplomové práce. Nelze obsáhnout kompletní soubor aspektů formujících mluvený projev, jelikož jazyková kultura je takřkajíc vše prostupující, dokládá to její vědomé pěstování v teoretických pracích lingvistů, výchovně vzdělávací působení pedagogů i praktické užívání při veřejné komunikaci. S kultivovaným jazykovým vyjádřením se setkáváme taktéž v uměleckých, vědeckých, seriózních žurnalistických a informačních textech.

Diplomovou práci tvoří teoretická část zabývající se specifiky mluveného projevu, konkrétně kulturou řeči, v jejímž rámci jsou uvedeny zásady rétoriky a výrazného přednesu, s poukázáním na její aktuálnost, dále zvukovou realizací komunikátu zahrnující techniku řeči, její členění a modulační prostředky. Práce pojednává taktéž o optických projevech doprovázejících sdělení, o slohotvorných činitelích, kteří se podílejí na výstavbě komunikátu, o klíčových kompetencích, jakožto důležitém souboru předpokladů vytržbeného komunikování, a konečně o soutěži Mladý Démosthenes sledující zdokonalování rétorických dovedností.

Každá osobnost mluvčího disponuje odlišným jazykovým vybavením, což velmi výstižně reflektuje především mluvený projev. Podkladem praktické části této diplomové práce se stal proto zvukový materiál získaný prostřednictvím nahrávek připravených a nepřipravených komunikátů žáků 9. ročníků tří do výzkumu zapojených základních škol. Sběr dat probíhal od března 2010 do přelomu května/června 2010.

Praktická část obsahuje dvě samostatné kapitoly. První z nich odráží profilaci základních škol podílejících se na výzkumném šetření, dále stanovené náležitosti a hlavní sledované faktory. Druhá kapitola se věnuje analýze vzorku, resp. jeho struktuře, stěžejní část však představuje komparace sebraných mluvených projevů, která probíhala na základě vyhodnocování srovnávacích záznamových archů vytvořených zvlášť pro připravená a nepřipravená sdělení, jejichž záměrem bylo získat dostatek informací k posouzení jazykových schopností a dovedností určujících úroveň kvality vyjadřování zúčastněných žáků. K analýze se podařilo získat celkem 120 komunikátů, z toho 60 připravených a

60 nepřipravených. Dosažené výsledky a další zajímavá zjištění jsou obsaženy v závěrečném shrnutí.

Cílem diplomové práce není podat vyčerpávající teoretická poučení, která se dají nalézt v dostupné literatuře. Snahou bylo postihnout základní poznatky z oblasti mluveného projevu, zejména aspekty týkající se jeho zdokonalování, které se během výzkumu následně ověřovaly v praxi. Tato diplomová práce má zejména přispět ke správnému chápání podstaty mluveného projevu s důrazem na důležitost jeho pěstování, rozvíjení a kultivování. Jedině tak lze dospět ke kvalitnímu komunikačnímu procesu korunovanému vzájemným porozuměním účastníků komunikace.

1 TEORETICKÁ ČÁST

1.1 Specifika mluveného projevu

V současné době mluvených projevů přibývá a jejich význam roste. Důvodem je pravděpodobně fakt, že se stávají důležitou součástí mnoha významných příležitostí. S mluvenými projevy se setkáváme nejen při běžném soukromém dorozumívání, ale slouží také veřejným a společenským účelům. Podle J. Bartoška (2003, s. 3) mají být mluvené projevy libozvučné pro estetické potřeby, jasné a srozumitelné pro potřeby administrativní, didaktické a vědecké. Ale mohou sloužit také politické či náboženské propagandě a samozřejmě reklamě k přesvědčování a ovlivňování. V jistých případech fungují rovněž jako zdroj zábavy. Z toho zcela zjevně vyplývá, že mluvené projevy zasahují všechny oblasti mezilidské komunikace a hrají tak v životě člověka nezastupitelnou roli, neboť jsou součástí každodenních promluv, v rámci kterých jsou realizovány. Mluvený jazyk představuje nejběžnější způsob přirozené komunikace, prostřednictvím které plní řadu funkcí, vedle základní dorozumívací a sdělovací má také funkci označovací a poznávací. Význam mluveného projevu je tímto nezpochybnitelný, jelikož slouží nejen k dorozumívání, ale rovněž k myšlení a zprostředkování obsahu lidského vědomí.

1.1.1 Mluvená podoba jazyka

Mluvená podoba jazyka je historicky starší než její psaná varianta. Obě tyto podoby ovšem chápeme jako rovnocenné, přestože jejich možné využití i charakteristické rysy jsou rozdílné. Mluvený projev může být realizován prostřednictvím monologu i dialogu. Vždy však mluvená podoba jazyka umožňuje užší a živější kontakt mluvčího s adresátem nežli projevy psané. Nejzřetelněji se mluvená a psaná podoba jazyka liší v prostředcích, jimiž se konkrétní promluva realizuje. Jedná se o rozdíly slohové, kompoziční, ale zejména odlišnosti ve využívání speciálních zvukových a optických prostředků, kterými disponuje mluvený projev výrazněji a znatelněji než psaná podoba jazyka, pro níž je možné zachytit a vyjádřit tato specifika jen velmi obtížně a mnohdy neúplně. Nejznatelnější je to v případě anatomicko-fyziologických pochodů, promluvových jevů a v neposlední řadě také prostředků mimojazykových, které vždy doprovázejí mluvený projev při jeho uskutečnění.

Mluvený jazyk charakterizuje zpravidla jednodušší větná stavba s krátkými větami, bývá často bezprostřední, nepřipravený a to zejména v běžné komunikaci. Lze však zaznamenat také značné množství mluvených projevů připravených, promyšlených, jež mohou být prezentovány soukromě i veřejně. Každý cílený mluvený projev se vyznačuje

adresností, tzn. že je určen jistým posluchačům, a situačností, neboť se uskutečňuje v konkrétním čase a místě, v určité komunikační situaci, během níž se mluvčí pokouší dosáhnout jistého cíle, tzv. komunikačního záměru. Za jednu ze základních vlastností mluveného projevu se považuje tzv. *s u g e s t i v n o s t*. Jedná se o slovní hříčky, různá slovní spojení a konstrukce, které mají zaujmout nejen svým obsahem, ale také formou. Řečník pomocí nich dává najevo svou vůli, stimuluje a upoutává pozornost posluchačů. Při uskutečnění mluveného projevu se kromě užití zvukových prostředků jazyka uplatňuje také mimika, gestikulace a jiné prostředky nonverbální komunikace. Výsadou mluvených projevů je jejich neopakovatelnost, která může do jisté míry ovlivňovat srozumitelnost sdělení. Mluvené projevy podobně jako psané plní mnoho funkcí, za nejběžnější se považují funkce sdělovací a komunikativní. Náročnější je funkce estetická uplatňovaná především v projevech uměleckých. Jednou z možností uchování mluvené podoby jazyka je její písemné zaznamenání pomocí *t r a n s k r i p c e*.

1.1.2 Kultura řeči

Častěji než kultura řeči je užíván pojem *r é t o r i k a* neboli souhrn všech náležitostí souvisejících s řečí a řečnických uměním. Obecně bývá rozlišována rétorika teoretická a praktická, čímž se rozumí teorie a praxe jazykové a mimojazykové komunikace. *T e o r e t i c k á r é t o r i k a* se zabývá výkladem všech okolností vztahujících se k řečnictví. *P r a k t i c k á* (také aplikovaná) *r é t o r i k a* poskytuje již konkrétní směrnice pro efektivní jazykovou komunikaci spolu s jejími doprovodnými mimojazykovými znaky. Za kulturní se pokládá to, co je patřičné pro určitou situaci neboli to, co funguje či obstojí v daném komunikačním kontextu. Nejde tedy striktně o dokonalou jazykovou správnost ve smyslu např. gramatiky, ale jde o vhodnost, přiměřenost, kultivovanost. Kultura řeči pak představuje výběr funkčně účelných jazykových prostředků, které uživatelé jazyka volí tak, aby v konkrétních komunikátech působily přesvědčivě. Kvalitní mluvený projev tvoří soubor zásad, jež vedou k účinné komunikaci. Těmito zásadami jsou přehlednost ve snaze poskytnout posluchači dobře uspořádaný projev, který se takto stává snáze zapamatovatelným, dále logická výstavba sdružující přesná, věcně správná vyjádření a v neposlední řadě také srozumitelnost, kdy je nezbytné volit takový způsob jazykového sdělení, který bude pro posluchače zřejmý, jasný, snadno pochopitelný. Mluvený projev ve své podstatě představuje plynulý tok myšlenek, přičemž cílem je, za pomoci vhodně zvolených jazykových prostředků, vzhledu a chování mluvčího, upoutat pozornost posluchačů a získat jejich přízeň. Proto by vždy měla být dodržena optimální

vyváženost všech složek podílejících se na realizaci mluveného projevu. Důležitá je věcná správnost a stylistická přiměřenost mluveného projevu. Mluvčí by měl při svém projevu vždy usilovat o rovnováhu formy a obsahu. Je důležité sjednotit obě tyto stránky, přičemž formou se zde rozumí osvojení lingvistických a rétorických pravidel, obsahem potom způsob zpracování tématu s přesně formulovanými myšlenkami. Jedině tak lze věrohodně interpretovat autorův sdělovací záměr spolu s jeho osobním postojem a citovým zaujetím. Mluvčí musí k mluvenému projevu přistupovat vždy zodpovědně s cílem vyjádřit své myšlenky co nejsrozumitelněji, výběrem vhodných jazykových prostředků a to zejména proto, že mluvený projev plyne nepřetržitě a posluchači se tak nemohou k jednotlivým úsekům vracet.

Souhrnně tkví řečová kultura především v účinnosti, důvěryhodnosti a kultivovanosti¹ prezentovaného komunikátu s ohledem na dodržování rétorických zásad, jejichž význam dnes nezpochybnitelně roste, neboť jejich uplatňování tvoří základní předpoklad výkonu funkce řady profesí. Formování hlasové kultury je procesem dlouhodobým a nesnadným, přesto by o něj měl každý mluvčí usilovat, otevřeně přijímat účelnou kritiku a nenechat se odradit drobnými neúspěchy, protože, jak uvádí ve své publikaci J. Vrcholová-Pátová (1983, s. 16), „každý hlas lze zkultivovat natolik, aby byl z hlediska hygieny správně tvořený a z estetického hlediska pro posluchače přijatelný.“

1.1.3 Aktuálnost mluveného projevu

Mluvené jazykové projevy mají ve společenské komunikaci stále své nezaměnitelné místo. Lze jimi dosáhnout přímého působení na posluchače a to prostředky nejen zvukovými, ale také optickými. V současné době došlo k prudkému nárůstu užití mluveného jazyka v různých formách krátkých hromadných sdělení. Jsou to taková, s nimiž se běžně setkáváme např. v televizi, v rozhlasových hlášeních, v dopravních prostředcích apod. Tato krátká mluvená sdělení považuje J. Bartošek (2003, s. 3) nejen za důležitá, ale také za nutná, neboť podle něj nabírají na významu zejména při hromadném ohrožení typu živelných katastrof, havárií a neštěstí, kdy jsou „nezbytná pro rychlé a účinné varování např. před teroristickými útoky, a také v dispečerské činnosti všeho druhu.“ Podle něj by měla být

---

¹ J. Hubáček (1975, s. 99) velmi důsledně vysvětluje pojem kultivovanost. Pokud má být mluvený projev kultivovaný, pak podle něj „vyžaduje aktivní znalost jazyka a jeho správné užívání jako nástroj myšlení“. Čímž poukazuje zejména na dostatečnou individuální aktivní slovní zásobu spolu s uměním rozlišovat a volit vhodné jazykové prostředky a dokonalou znalost mluvnice a jejích norem, jež mluvčí umí vhodně uplatňovat.

Ke kultivovanému mluvenému projevu se vyslovuje rovněž F. Daneš (Naše řeč 52, s. 96), podle kterého je základním předpokladem „schopnost a dovednost přirozeně, plynule a výstižně postihovat řečí to, co člověk vnímá smysly, co si představuje a cítí, o čem přemýšlí a co zároveň chce sdělit druhému nebo druhým.“

vždy „srozumitelná, dobře vnímatelná, bezpečná, spolehlivá a schopná vést k rychlé, jednoznačné a účelné odezvě.“ Aniž bychom si to vždy uvědomovali, význam takovýchto sdělení je zásadní a nepopíratelný. Aktuálnost mluveného projevu dokládá rovněž skutečnost, že umět dobře komunikovat je jednou ze základních lidských potřeb. Pokud dokážeme svým vytříbeným řečovým projevem dosáhnout úspěchu v jakékoliv komunikační události, pak je to zvláště cenné. Správné a přiměřené jazykové vyjadřování představuje pro člověka jednu z nejdůležitějších schopností i dovedností, neboť skrze mluvený jazyk se člověk seberealizuje a aktivně podílí na společenském životě. Mluvený projev rovněž umožňuje člověku pohotově reagovat na aktuální podněty a vyjadřovat svá stanoviska.

Mluvený jazyk a jeho kultura představují jev dynamický, neboť neustále dochází k jeho rozvoji, zušlechťování a zdokonalování. Všechny tyto změny bývají podmíněny mnohými společensko-historickými zvraty a transformacemi ve vývoji kultury a jazyka. Důležité je si uvědomit, že jazyková komunikace je jevem či spíše procesem společenským i ryze individuálním. Individuální pokud jde o využívání jazyka jednotlivými mluvčími, kteří do mluveného projevu vnášejí část své osobnosti, ačkoliv jsou vázáni jednak jazykovými, ale také společenskými a etickými normami. Sjednocujícím prvkem se stává závazný jazykový kód, který je v konkrétních komunikátech reprezentován lidskou řečí. Přičemž člověk by měl využívat všech potenciálních možností, kterými jazyk disponuje a co nejvhodněji je kombinovat tak, aby komunikace v přirozeném jazyce mluvčího byla co možná nejdokonalejší a nejkreativnější.

1.2 Suprasegmentální prostředky řeči

Mluvený jazykový projev má kromě stránky obsahové a mluvnické také stránku zvukovou. Ta je realizována prostřednictvím speciálních zvukových prostředků, které jsou nejznatelnější v souvislém proudu řeči. Hlavní zásadu představuje soulad obsahu a prostředků zvukové a optické realizace řeči. Jedině tak lze předejít přednesu jednotvárnému až monotónnímu nebo naopak afektovanému či patetickému a dosáhnout optimálně vyváženého mluveného projevu. Kvalitu každého mluveného projevu podmiňuje úroveň vzájemného působení řady jazykových schopností a dovedností, a to nejen fonetických, ale rovněž lexikálně sémantických, gramatických a stylistických. Usilujeme tak o jednotu a rovnoměrné vyvážení všech uvedených složek.

1.2.1 Technika mluveného projevu

Předpokladem kultivovaného mluveného projevu je náležitá úroveň zvukového vyjádření, která je podmíněná osvojením všech složek techniky řeči (d i k c e) . Mluvený projev by měl být proto doprovázen vědomým pěstováním a neustálým rozvíjením správných návyků techniky mluvené řeči založené na dokonalém ovládnutí mluvních orgánů a jejich vhodném a účinném užívání při mluveném projevu. Tato technika spočívá konkrétně v produkci přirozeně tvořeného hlasu doprovázeného správným dýcháním, kvalitním utvářením hlasu a pečlivým vyslovováním jednotlivých hlásek s ohledem na jejich charakter. Jde tedy o důsledné koordinování funkcí ústrojí respiračního, fonačního i artikulačního. Jak uvádí ve své publikaci J. Hetych a J. Hubáček (1980, s. 11) : „Dobrá znalost a uvědomělé ovládnutí všech těchto tří složek je základní podmínkou kvalitní realizace zvukové stránky promluvy.“

Správná dikce pouze dotváří obsah promluvy, avšak její podstata je nezpochybnitelná, neboť sdružuje natolik významné složky, jež o celkové úrovni mluveného projevu značně vypovídají. Pokud usilujeme o kultivovanou řeč, pak bychom neměli opomíjet zásady hlasové hygieny, ale naopak dbát o jejich důsledné dodržování, a samozřejmě také mluvní rozcvičky před každým důležitým vystoupením. Komplexní rozcvičky zahrnují cvičení dechová, hlasová i artikulační, jejichž skladba odpovídá individuálním potřebám mluvčího.

1.2.1.1 Respirace

Dýchání je ve své podstatě samovolný anatomicko-fyziologický pochod, který se vyznačuje dvěma základními funkcemi. Primárně dochází k okysličování lidského organismu, sekundárně se dýchání velmi výrazně podílí na realizaci mluveného projevu, v tomto případě lze již o dýchání hovořit jako o činnosti vědomě řízené. Správné dýchání je základním předpokladem ovládnutí techniky mluveného projevu. Jedině pak lze disponovat sytým hlasem, při jehož tvoření dochází k využití všech rezonančních možností mluvního ústrojí. Porozumění dýchání a uvědomělá práce s dechem předznamenávají zdravý hlas, o který je třeba usilovat.

Respirace je složitým procesem, který se skládá ze dvou fází, jež se vzájemně doplňují. Jedná se o fázi vdechu (i n s p i r a c e) a fázi výdechu (e x s p i r a c e) . Dýchání v průběhu řeči se od klidového poměrně výrazně odlišuje, zejména v případě různého časového poměru vdechů a výdechů. Ve fázi klidového dýchání představuje počet vdechů a výdechů poměr 2 : 3. Při řeči dochází ke změně, kdy počet vdechů a výdechů

dosahuje poměru 1 : 7, nadechnutí je v tomto případě sedmkrát kratší než vydechnutí. Tato proměnlivost počtu vdechů a výdechů záleží nejen na věku či zdravotním stavu mluvčího, ale také na úrovni fyzické námahy, při níž je četnost vdechů a výdechů vyšší než např. ve spánku, kdy dech plyne výrazně pomaleji. Ani délka trvání vdechu a výdechu není rovnocenná. Vdechy bývají kratší, výdechy trvají zpravidla déle. Vedle vdechů a výdechů pracujeme při mluvení s tzv. p ř í d e c h y , jimiž doplňujeme zásobu vzduchu. Přídechy musí být vždy dobře načasovány, např. v době pauzy, aby působily přirozeně a nenarušovaly tak plynulou řeč nevhodnými pomlkami mimo obsah sdělení. Zajímavé je pozorovat v i t á l n í k a p a c i t u p l i c , kterou udává množství vydechnutého vzduchu po maximálním možném vdechu. Průměrnou hodnotu vitální kapacity plic dospělého člověka činí 3,5 l s ohledem na možné rozdíly u mužů a žen. Neopomenutelnými faktory ovlivňujícími vitální kapacitu plic jsou taktéž objem hrudníku, síla dýchacích svalů, ale i umění hospodařit s dechem. Zvyšování vitální kapacity plic velmi příznivě ovlivňuje sport a zpěv.

Existují tři typy dýchání : h r u d n í (kostální), b r á n i c o v é (abdominální), s m í š e n é (kosto-abdominální). Pro výrazný mluvený projev se za nejvhodnější považuje dýchání smíšené (nosem i ústy), při jehož vhodném užití dochází k vytváření dechové rezervy a předcházení tak pocitu nedostatku vzduchu. I přesto, že je tento typ dýchání nejběžnější, se jeho charakteristika u každého mluvčího individuálně liší. Mnoho publikací uvádí, že nejvíce dechové energie spotřebuje hláska h, která se z hlediska dýchání jeví jako nejnáročnější. Spotřeba vzduchu roste rovněž se zvyšováním síly hlasu. S ohledem na specifika jednotlivých hlásek má být v proudu řeči udržováno dýchání plynulé, které je pro posluchače neviditelné a neslyšné, zároveň nemá narušovat plynulost a srozumitelnost mluveného projevu. Cílem je dosáhnout souvislého projevu, který z hlediska akustického působí nanejvýš přirozeně.

1.2.1.2 Fonace

Fonace je dalším anatomicko-fyziologickým projevem výrazně se podílejícím na tvorbě a produkci řeči. Ke vzniku hlasu dochází vlivem výdechového proudu vzduchu, který má za následek rozechvění hlasivek v hrtanu. Hrtan představuje základní fonační orgán, v jehož schránce se nacházejí hlasivky tvořené hlasivkovými svaly a hlasovými vazy, přičemž proces utváření hlasu se odvíjí zejména od pohyblivosti hlasových vazů. Prvotní zvuk vzniklý v hrtanu nemá ještě všechny náležitosti lidského hlasu. Hlasivkový tón se utváří, resp. modifikuje až nad hrudníkem a hrtanem, tedy v orgánech a rezonančních

dutinách obličeje a hlavy, kde získává své specifické akustické vlastnosti : výšku, sílu a barvu. Výška hlasu se odvíjí od délky hlasivek a frekvence jejich kmitání. Podrobněji o těchto vlastnostech v následujících kapitolách.

Nácvič dobrého utváření hlasu začíná uvolněním artikulačního ústrojí, tedy rtů a mimických svalů, jejichž napětí by znesnadňovalo činnost spodní čelisti. Dále bývá mluvčí motivován k tomu, aby se naučil hospodařit s dechem, resp. s dechovou zásobou. To je podmíněno udržením stejné intenzity výdechu v průběhu celého mluveného projevu. Rozlišují se tři typy hlasového nasazení : měkké, dyšné a ostré. Při d y š n é m n a s a z e n í vzniká nejprve šepot, který až posléze přechází v požadovanou kvalitu zvuku. Tento způsob nasazení hlasu je dechově náročný a mnohdy způsobuje nesrozumitelnost počátečního sdělení. Může být následkem nesprávných řečových návyků nebo nedostatečné funkce hlasivek. O s t r é n a s a z e n í je charakterizováno nadměrně intenzivním proražením hlasivkového závěru. Na rozkmitání hlasivek se spotřebuje velké množství vzduchu. Navíc ostré nasazení doprovází ráz, který je v tomto případě nežádoucí. Takováto fonace způsobuje výraznější zatížení hlasivek, vede k větší únavě a může způsobit poškození hlasivek. U m ě k k é h o n a s a z e n í vzniká zvuk postupně. Hlasivky se rozkmitávají přirozeně a utvářejí hlas, který je akusticky vyvážený. Měkké nasazení je šetrné a nenáročné, navíc splňuje zásady správné hlasové hygieny, čímž se stává žádoucím. Mluvčí by se proto měli zdokonalovat v užití měkkých hlasových začátků.

Řeč vychází z jakési střední polohy hlasu, odkud může v průběhu mluveného projevu dále stoupat, klesat, sílit či slábnout. Ke zdůraznění přispívají zejména přední hlásky (e, i, p, b, l, m, n = tzv. maska²), pod jejichž vlivem se hlas stává jasným, výrazným. Hlas je rovněž průkazným indikátorem nálady, duševních prožitků, zdravotního stavu, věku i pohlaví mluvčího. Kvality hlasu se v průběhu života člověka mění nejen v souvislosti s péčí o hlas, ale také s přibývajícím věkem. Dodržování hlasové hygieny bychom měli vnímat jako neodmyslitelnou součást péče o své zdraví.

1.2.1.3 Artikulace

Předpokladem pro vznik jednotlivých hlásek (tj. nejmenších zvukových jednotek lidské řeči) a jejich vzájemných vazeb je součinnost artikulačních orgánů podílejících se

---

² V odborné literatuře se hojně používá výraz „rozeznívání masky“. Tento pojem velmi srozumitelně vysvětluje T. Holasová (1992, s. 54) jako „dovednost využívat hlavovou rezonanci“, kdy je důležité „správně posadit hlas, což znamená umět vědomě, funkčně a ekonomicky využívat výdechového proudu a rozeznít rezonanční dutiny (ústní, nosní, čelní)“. Doslovné znění je uvedeno rovněž v knize M. Krobotové (2005, s. 101).

na tvorbě a produkci hlasu. Největší význam při utváření hlasu má dutina ústní, jejímž pohybem dostává původně nevýrazný hrtanový zvuk konečnou akustickou podobu. V dutině ústní jsou uloženy artikulační orgány (m l u v i d l a), které lze podle jejich funkce rozdělit na aktivní (neboli pohyblivé), prostřednictvím nichž se artikulace vykonává a pasivní (neboli nepohyblivé). Pasivní artikulační orgány tvoří tzv. artikulační základnu poskytující oporu artikulačním orgánům aktivním. Nejpohyblivějším a zároveň nejdůležitějším artikulačním orgánem je jazyk, který má při produkování řeči své nezastupitelné místo, neboť se za jeho pomoci vytváří převážná většina hlásek.

Artikulace jednotlivých hlásek se zpravidla odvíjí ve třech fázích. První fáze se označuje jako i n t e n z e , při níž dochází k přechodu artikulačních orgánů z klidu do konkrétního artikulačního postavení. Druhá fáze, známá jako t e n z e , představuje setrvání v artikulačním postavení. Třetí fáze, d e t e n z e , je plynulým návratem artikulačních orgánů do počátečního klidového postavení. Frekvence změny artikulačního postavení je značná, neboť průměrný mluvčí při standardně rychlém mluvním tempu vyprodukuje během jedné minuty 500 – 600 hlásek, což odpovídá asi 30 000 artikulačních postavení za hodinu po odečtení pauz. Rychlé řečové tempo může počet artikulačních postavení zvýšit až na 50 000 za hodinu.

Artikulace, jak již bylo uvedeno, se zabývá základními stavebními jednotkami jazyka, tedy hláskami, které mají hodnotu nejen artikulační a akustickou, ale také významotvornou. Nejvíce bývají užívány takové hlásky, jejichž rozlišovací schopnost je známá většině uživatelů daného jazyka. Každý jazykový systém je omezen svým konečným počtem využitelných hlásek. Česká jazyková soustava rozlišuje následující skupiny hlásek : s a m o h l á s k y (hlásky tónové, vokály; vznikají spojením hrtanového hlasu s tóny rezonančního ústrojí) a s o u h l á s k y (hlásky šumové, konsonanty; vznikají tak, že se výdechovému proudu nad hrtanem postaví do cesty překážka vytvořená mluvidly). Nejobtížnější je z hlediska artikulace hláska r. Výjimečnou hláskou je ráz, která má rovněž svá specifika. Tato problematika však není předmětem mé diplomové práce, proto se podrobnějším dělením a zvláštnostmi jednotlivých hlásek již více zabývat nebudu.

Pečlivému vyslovování by měla vždy předcházet bezpečná znalost artikulace jednotlivých hlásek. Až poté následuje aktivizace práce mluvidel spojená s praktickým procvičováním. Při zjištění jakékoliv vady výslovnosti je nezbytné vyhledat co nejdříve odbornou pomoc logopedů. Mezi 3. a 6. rokem věku dětí dochází k vytváření řečových návyků, přičemž proces fixace mluvních návyků končí v 11 letech. Do této doby lze různé artikulační nedostatky opravovat. V případě přetrvávajících obtíží ve výslovnosti by mělo

být v zájmu každého mluvčího obrátit se na odbornou pomoc, která zpravidla nabízí širokou škálu artikulačních cvičení vedoucích k nápravě výslovnostních vad, ale také k odstranění tzv. „pohodlné“ výslovnosti často spojené s příliš otevřenou výslovností vokálů, ale také se záměrně zjednodušenou výslovností souhláskových skupin ve spisovném jazyce, k níž dochází zpravidla vlivem nedbalosti ve vyslovování.

Spisovná výslovnost³ (o r t o e p i e)⁴ je považována za základní předpoklad kultury mluveného projevu. Zároveň se jedná o sjednocující prvek a jakousi výslovnostní normu předcházející rozkolísanosti ve vyslovování jednotlivých hlásek např. pod vlivem nářečí. Česká spisovná výslovnost je poměrně ustálená s ohledem na drobné výslovnostní odchylky. P e č l i v á v ý s l o v n o s t se dodržuje zejména při veřejných, oficiálních projevech, kdy je dodržován spisovný jazyk, v rámci kterého jsou ortoepická pravidla závazná. V běžné komunikaci se užívá zpravidla v ý s l o v n o s t n e u t r á l n í , která připouští částečné zjednodušení některých souhláskových skupin, přesto však zůstává výslovností spisovnou. Za hranicemi spisovnosti je v ý s l o v n o s t n e d b a l á představující nejnižší komunikační úroveň.

Kvalitní spisovnou výslovností se u nás zabývá ortoepická komise Ústavu pro jazyk český ČSAV, od níž vzešla základní výslovnostní kodifikace v podobě odborných příruček⁵ zaznamenávajících všechny zásady české ortoepie. Kodifikace ve výslovnosti musí být zaváděna do praxe s cílem dodržovat základní ortoepická pravidla při veřejném styku. V tomto směru má své nezastupitelné místo škola, která učí žáky správně, přesně a zřetelně vyslovovat jednotlivé hlásky a jejich spojení, což lze považovat za jeden z předpokladů vedoucích k normované, kultivované a efektivní komunikaci.

---

³ Ve snaze dosáhnout kvalitní spisovné výslovnosti je dle J. Hetycha a J. Hubáčka (1980, s. 48) nezbytné dodržet několik stěžejních předpokladů, kterými jsou „správná a přesná artikulace oddělených hlásek, znalost základních fonetických zákonů a informovanost o nejdůležitějších zásadách výslovnostní normy a kodifikace.“

⁴ O r t o e p i e je slovo řeckého původu znamenající orthos = správný, epos = slovo, mluva. Obecně je ortoepie chápána jako soubor zásad a závazných pravidel spisovné výslovnosti. O r t o f o n i e potom představuje ustálenou normu pro správné znění jednotlivých hlásek a hláskových skupin.

⁵ Českou ortoepii, její zásady a základní pravidla, sdružují kodifikované příručky, které zpracoval kolektiv autorů pod vedením M. Romportla. Velmi zásadní podíl na české ortoepii má bezesporu také B. Hála, z jehož podnětu vznikla roku 1942 ortoepická komise, jejíž úkolem bylo vědecké zpracování české výslovnostní normy. Takto byly vytvořeny příručky *Výslovnost spisovné češtiny 1* (zabývá se výslovností slov českého původu), *Výslovnost spisovné češtiny 2* (zachycuje výslovnost slov přejatých). Zvláště záslužná je rovněž činnost Pražského lingvistického kroužku, díky kterému začala ve 20. a 30. letech vznikat první závazná ortoepická pravidla a příručky. Za zmínku stojí práce dvou významných lingvistů F. Trávníčka (*Spisovná česká výslovnost.*, 1940) a M. Weingharta (*Spisovná čeština a jazyková kultura.*, 1932).

1.2.2 Zvukové prostředky mluveného projevu

Každý mluvčí má při realizaci komunikátu k dispozici řadu specifických zvukových prostředků (suprasegmentální fonologické prostředky), pomocí nichž lze vyjadřovat odlišné obsahové nuance, subjektivní citový vztah a do značné míry působit také na posluchače. Velmi tedy záleží na uvážlivé volbě a následném uspořádání jednotlivých zvukových prostředků v proudu řeči. Souvislý mluvený projev, ačkoliv jej vnímáme jako plynulý tok fonetických prvků, musí být nezbytně členěn na menší promluvové úseky, díky nimž se sdělení stává přehlednější, srozumitelnější. Takto se daný komunikát, jehož základní jednotkou je věta (m a k r o s e g m e n t), člení na dílčí větné úseky a jednotlivé takty (m e z o s e g m e n t y), jejichž nejmenšími jednotkami jsou slabiky a hlásky (m i k r o s e g m e n t y). Zároveň dochází k různým zvukovým úpravám v průběhu proudu řeči. Jedná se o tzv. modulaci, která má rovněž velmi významný podíl na logickém utváření promluvy, neboť usnadňuje orientaci ve sdělovaném komunikátu. Zvuková podoba řeči by měla korespondovat s fonetickou normou konkrétního jazyka.

1.2.2.1 Členění řeči

Členění řeči zajišťují běžně užívané prostředky : slabiky, takt a rytmus, přízvuk, důraz, frázování, s nimiž však musí být velmi obezřetně nakládáno, aby nenarušovaly celkovou koncepci mluveného projevu a naopak efektivně dotvářely význam sdělení.

1.2.2.1.1 Slabika

Slabika tvoří základní mluvní jednotku (tzn. nejmenší prozodickou⁶ jednotku mluvní řeči). Lze ji zvukově velmi zřetelně vnímat. Není jednotkou významnou (až na výjimky, kdy slabika tvoří slovo), ale ryze fónickou umožňující vždy plné zaznění hlasu. Podmínkou však je, aby v každé slabice byla obsažena samohláska nebo dvojhláska, díky které zní hlas plně a která je vrcholem slabiky. Existuje však také několik souhlásek schopných tvořit slabiku, resp. fungovat jako slabičné jádro. Tyto souhlásky se nazývají slabikotvorné (tzv. sonory : l, m, n, r), při nichž hlas nezní plně, ale poloplně stejně jako u některých citoslovcí považovaných rovněž za slabiky.

Slabika představuje specifický artikulační pohyb mluvidel přecházejících od sevřeného k rozevřenému postavení. Rozevřenost reprezentují samohlásky či dvojhásky, sevřenost souhlásky, taktéž ráz či přídech. Slabiky se podle hláskového složení člení

---

⁶ Slabika je prozodickou jednotkou proto, že má svou dynamiku (sílu), melodii a také dobu trvání. K tomuto však blíže v následujících kapitolách (viz. 1.2.2.2 Modulační prostředky).

na o t e v ř e n é (končící samohláskou, př. chu-do-ba) a z a v ř e n é (končící souhláskou, př. kul-tur-nost). Na základě této charakteristiky se některé jazyky považují za libozvučné (př. francouzština, italština, jazyky s velkým počtem otevřených slabik, stejně tak čeština, která má okolo 75% otevřených slabik) a opačně (př. němčina, vnímaná jako jazyk méně libozvučný v důsledku značného podílu zavřených slabik). Jednotlivé slabiky mají mezi sebou více či méně zřetelnou hranici. Nejasnost se nejvíce projevuje v rámci jednoho slova, ve kterém se mezi slabičnými jádry nachází několik souhlásek. Slovo lze pak různě slabikovat (př. ostražitostí : o-stra-ži-to-stí nebo os-tra-ži-tos-tí, podobných příkladů lze nalézt více), dochází tak k subjektivnímu kladení hranic mezi jednotlivými slabikami. Na hranici dvou a více slov musí být předěly mezi slabikami zřejmé vždy, aby nedocházelo k záměně významu, což výborně dokladuje příklad svátek lásky oproti svaté klásky. V tomto případě velice záleží na důsledném členění. Obvykle je slabika tvořena spojením konsonantu a vokálu, příp. konsonantu, vokálu a konsonantu, v tomto případě se jedná o nejčastější typ zavřené slabiky. Krajní mez reprezentuje skupina čtyř konsonantů na začátku slabiky (př. vztlak, pštros) a tří konsonantů na konci slabiky (př. zábst, pomst), velmi časté zejména v genitivu. Slabika na počátku slova nese význam oproti koncové slabice, která udává pomocí koncovek slovní tvar. Existují zvláštní typy slabik, jednak vůbec nejdelší slabiky označující se jako m o n o s y l a b a (př. strast, ctnost) a dále pak tzv. s l a b i k y p o b o č n é , vyznačující se skupinou souhlásek na začátku slabiky, ve které zněla příp. jiná otevřená předchází zavřenější souhlásce, např. ve slovech jméno, lžíce, msta, rty, apod. Zde pobočnou slabiku zastupuje jeden konsonant, nejčastěji h, j, l, m, r, ad. Přičemž pečlivá artikulace způsobuje značné namáhání mluvidel. V češtině nalezneme zastoupení slabik krátkých i dlouhých. V souvislém proudu řeči usilujeme o to, aby každému slovu byla vymezena přibližně stejná doba na vyslovení v důsledku zachování rytmu řeči. Česká slova mají v průměru asi 2,5 slabiky, z čehož vyplývá, že dlouhá slova mohou nést vedle hlavního také přízvuk vedlejší (viz. níže).

Slabiku lze charakterizovat jako komplexní jednotku se souborem rysů, na jejíž vytvoření se klade řada požadavků, např. co nejtěsnější spojení prvků ve slabice, co nejotevřenější vrcholový prvek, co nejznělejší vrchol, zároveň musí být dán motorický impuls k výdechu. Není vždy nezbytné uplatnit vše, k vytvoření slabiky stačí někdy jen některý z uvedených požadavků. Důležité je vnímat slabiku jako rytmický útvar, který člení řeč na pravidelné úseky.

1.2.2.1.2 Takt a rytmus

Mluvní takt znázorňuje rovněž rytmický útvar řeči, avšak nadřazený slabice. Vzniká spojováním slabik, zpravidla jedné přízvučné s jednou či více slabikami nepřízvučnými. Tímto spojením vzniká tzv. *f o n o l o g i c k é s l o v o*. Takt může fungovat také jako jednoslabičný. Pro češtinu je však typický dvou až tříslabičný *t a k t s e s t u p n ý*, tzv. daktylotrochej (resp. formální podoba daktylotrochejské stopy), který se vyznačuje dekrescendovým rázem, což znamená, že síla hlasu postupně klesá (zeslabuje se směrem od slabiky přízvučné ke slabice nepřízvučné, k porušení dochází v případě *p ř e d t a k t í*, kdy se na začátku věty vyskytne jednoslabičné nepřízvučné slovo, tzv. předklonka (př. a, i, že, až ad.), tento jev bývá nazýván také jako *p ř e d r á ž k o v ý t a k t*). V jiných jazycích se objevuje *t a k t v z e s t u p n ý* s přízvukem na jiné než první slabice slova. Případně *t a k t o d s t u p n ý* složený ze slabiky nepřízvučné, přízvučné, nepřízvučné (př. pan Novák). Takt zaujímá obvykle jedno plnovýznamové slovo, někdy také více slov, zejména v případě pronesení těchto slov najednou s jedním slovním přízvukem. V tomto případě se jedná o úsek promluvy s jedním přízvukovým vrcholem označovaný jako *p ř í z v u k o v ý t a k t* (neboli mluvní takt či fonetické slovo), který je v češtině dynamický, slabý a stálý. Několik taktů udává *r y t m u s ř e č i*. Nejvýrazněji se uplatňuje v poezii, kde bývá využíván zejména při recitaci veršů. Český jazyk je považován za rytmizovaný, přestože si v průběhu běžné komunikace rytmus většinou neuvědomujeme. Pokud ano, musí být přirozený rytmus řeči nějakým způsobem narušen. Zásadu představuje udržení optimálního rytmu řeči.

1.2.2.1.3 Přízvuk

*S l o v n í p ř í z v u k*⁷ (též akcent) je označení pro přízvučnou slabiku v mluvním taktu. Jedná se o zvukové zvýraznění některé slabiky plnovýznamového slova, příp. spojení slov tvořících jeden takt, pomocí zesíleného výdechového proudu vzduchu a zdůraznění fonace, což působí zvýšené artikulační úsilí. Přízvuk se uplatňuje ve všech jazycích, přičemž v každém z nich plní zpravidla odlišnou funkci. Může být např. vázán k určitému místu, pak se tato funkce nazývá *d e l i m i n a t i v n í* nebo je volný, v tomto případě má funkci *d i s t i n k t i v n í*. Čeština je jazykem s pevným slovním přízvukem podobně jako slovenština, maďarština. Jedná se o *p ř í z v u k e x s p i r a t o r n í*

⁷ Slovní přízvuk představuje důležitý prvek pro rytmus řeči, ale neplní v češtině funkci významově rozlišovací. Tuto funkci zastává přízvuk větný, který umožňuje významové členění promluvy. Upraveno podle Buchtové, B. (2006, s. 62)

(výdechový) kladený na první slabiku slova či taktu (neplatí u taktů s předklonkami), což předznamenává jejich začátek. Přízvuk na první slabice platí i pro výslovnost cizích slov. Výjimku tvoří slova jednoslabičná, která ve větě buď přízvuk postrádají, důvodem je absence protikladu slabiky přízvučné a nepřízvučné, nebo mají p ř í z v u k f a k u l t a t i v n í . Nepřízvučná (jednoslabičná) slova stojící za slovem se nazývají příklonky. Mohou být stálé nebo nestálé. Příkladem stálých jsou osobní zájmena (mi, ti, se), dále tvary slovesa být tvořící součást slovesných tvarů (by, bych, bychom) a konečně některé spojky (a, i, však apod.). Slovního přízvuku nabývají též jednoslabičné předložky⁸, které tvoří předložkovou vazbu se jménem, neboť jde zvukově o jeden takt. To ovšem nelze považovat za obecné pravidlo, konkrétně v mluvených projevech, ve snaze zdůraznit pojmový obsah určitého slova, dochází ke kladení (posunu) přízvuku až za předložku na první slabiku následujícího slova. Vedle pravidelného p ř í z v u k u h l a v n í h o , který je dynamický, neboť při něm dochází k zesílení výslovnosti, se objevuje též p ř í z v u k v e d l e j š í , není závazný, je pouze fakultativní. Vyskytuje se u slov čtyř a vícetabličných. Obvykle bývá umísťován na předposlední slabiku vícetabličných slov. Běžně se vyskytuje také ve složeninách, kde zvukově označuje začátek druhého komponentu. Nejvíce se uplatňuje při důsledné pečlivé artikulaci a v obtížně vyslovitelných slovech. Typický je spíše pro pomalejší výslovnost ve snaze učinit projev přehledným a vyvarovat se tzv. polykání koncových slabik.

1.2.2.1.4 Důraz

Důraz představuje větný přízvuk ve větě citové nebo zvlášť zesílený slovní přízvuk, který ovlivňuje členění věty na jednotlivé takty. Projevuje se vyjádřením osobního postoje mluvčího k obsahu sdělení, které je symbolizováno zdůrazněním konkrétního úseku dané promluvy. Uplatňuje se zvláště ve větách citově zabarvených. V tomto případě mohou nabýt přízvuku, resp. přízvukového taktu tvořeného více slovy i stálé příklonky, předklony se slovy, ale také jednoslabičné předložky se jmény. Tomuto zdůraznění jakékoliv části věty bez ohledu na její postavení se říká v y t ý k á n í , kterým lze dosáhnout záměrného významového posunu i v rámci jedné věty. Je tak možné dospět k několika různým informačním kontextům. Může nastat situace, kdy každá slabika nese přízvuk a to tehdy, když se během mluveného projevu objeví mimořádně pronesené iniciálové zkratky nebo jedná-li se o důraz či emfázi neboli d ů r a z c i t o v ý (někdy též označovaný jako řeč vzrušená), který se projevuje zpravidla extrémním zesílením nebo zeslabením, příznakovou

---

⁸ Předložky primární (vlastní) se od sekundárních (nevlastních) liší tím, že mají hlavní přízvuk.

melodií (posun tónové hladiny nahoru, př. Góóól!), prodlužováním nebo krácením samohlásek, ale také neobvyklou artikulací. Takovéto výpovědi bývají krátké a mnohdy také neúplné (dochází např. k deformaci některých hlásek). E m f á z e se od důrazu liší nápadnější exspirací, výraznější artikulací i větší melodickou modulací. Odráží subjektivní citový vztah mluvčího ke sdělovanému komunikátu a bývá doprovázena výraznou mimikou a gestikulací.

1.2.2.1.5 Frázování

Mluvní takty v proudu řeči vytvářejí taktové celky. Tento proces je podmíněn dvěma zásadami : výdechovou a logickou. Výdechovou skupinu předchází a zároveň následují vdechy, což udává fyziologická potřeba dýchání realizovaná vdechovými pauzami, které v průběhu mluvy odpovídají pauzám funkčním, logickým. Logické skupiny potom utváří větné promluvové úseky, tzv. k ó l a (taktové skupiny), které korespondují s obsahem mluveného projevu a vytvářejí smysluplné významové celky. Bývají ohraničené pauzami a zvýrazněné zvukovými prostředky řeči. Jednotlivá kóla mají vždy vlastní v ě t n ý p ř í z v u k (důraz) představující významové jádro konkrétního větného úseku, kterým se stává přízvukná slabika obsahově nejdůležitějšího slova. Nejčastěji se větný přízvuk nachází na posledním slově výpovědi, může se však přesunout i jinam, vždy záleží na kontextu a na záměru mluvčího, jakou část výpovědi chce pomocí přízvuku zdůraznit. Větný přízvuk se podílí na členění výpovědi z hlediska významového, rytmického i melodického. Kólon se obvykle skládá ze 2-5 mluvních taktů. Dosažení eufonické podoby mluveného projevu spočívá v tzv. i z o c h r o n n o s t i , což je jakási důslednost v dodržování stejné délky taktů a větných úseků. Kratší takty a úseky se pod tímto vlivem vyslovují pomaleji než dlouhé, naopak v dlouhých taktech dochází ke zkracování dlouhých samohlásek tak, aby byly izochronní s krátkými takty (př. téma, tematický). Izochronnost se podílí na vytváření rytmu řeči.

Z hlediska mluveného projevu tvoří větné úseky a pauzy (logické, psychologické, citové) základ f r á z o v á n í , tedy správného členění mluvené řeči na dílčí promluvové úseky uzavřené významově i intonačně. Vnitřní členění souvislé řeči ovlivňuje řada skutečností, např. druh a délka promluvy, syntaktická výstavba výpovědi, ale také celkový kontext a individuální zvyklosti mluvčího. Při členění mluveného projevu na logické celky je potřeba vycházet z významové stavby textu. Oporou správného frázování může být psaný text, resp. orientace v něm na základě interpunkce. Nelze se však interpunkčními znaménky řídit vždy, jelikož bychom mohli pod jejich vlivem podlehnout tzv. intonačnímu stereotypu.

Promyšlené frázování činí mluvený projev přehlednějším, srozumitelnějším a ztvrzuje tak jeho logickou výstavbu. Naopak nevhodné členění podstatně ovlivňuje smysl sdělení, což může vést k nežádoucí záměně významů.

1.2.2.2 Modulační prostředky

V průběhu mluveného projevu se řeč mění, není pronášena stále stejně, nýbrž dochází k jejím zvukovým variacím. Moduluje se tak síla, výška, tempo i barva hlasu. Tónové obměny vznikají pod vlivem modulačních prostředků (specifické funkční prostředky paralingvistické) a vyplývají z určitého komunikačního záměru. Měly by být v souladu s obsahem promluvy, jediné tak lze předejít řeči afektované, při níž je užito nadměrné množství modulačních prostředků, nebo naopak řeči jednotvárné (monotónní) vyznačující se modulačními prostředky málo výraznými. Přiměřeně volené modulační prostředky podtrhují význam sdělení, naopak jejich nevhodné užití může význam zastřít a způsobit nedorozumění. Veškeré krajnosti při aplikaci modulačních prostředků řeči vedou ke zvýšeným nárokům na posluchače, kteří však tímto mohou být odrazeni. Modulačních prostředků se má využívat tak, aby docházelo k přirozenému a přiměřenému vychylování od středu hlasové polohy v souladu s obsahem sdělení a normou kultivované řeči. Modulace vychází vždy z konkrétní komunikační situace a individuálních hlasových možností mluvčího.

1.2.2.2.1 Modulace dynamická

Dynamická modulace (taktéž silová) způsobuje zesílení či zeslabení slabik, slov, taktů i taktových skupin. *I n t e n z i t u h l a s u* ovlivňuje řada činitelů, které jsou dány osobností mluvčího. Spolupůsobí zde předpoklady anatomicke-fyziologické, dále způsob používání hlasu spočívající v regulování jeho síly, současně také subjektivní vztah mluvčího ke sdělení a v neposlední řadě logické členění promluvy, jejíž některé větné úseky se záměrně pronášejí s větší intenzitou. V průběhu mluveného projevu bývá dynamická modulace nejčastěji realizována prostřednictvím větného přízvuku (viz. výše), který se projevuje zesílením přízvuku slovního. Český přízvuk je silový, dynamický. Cizí jazyky mají zpravidla přízvuk tónový, melodický. Síla hlasu velmi zřetelně indikuje momentální duševní stav mluvčího (př. hněv vyjádřený silným hlasem apod.), mnohdy je však nezbytné emocionální pochody korigovat, aby v rámci komunikace nepůsobily kontraproduktivně. Síla hlasu musí být přizpůsobená prostoru, ve kterém mluvený projev probíhá. Žádoucí je udržet přiměřenou sílu hlasu, kterou podmiňuje zdravé hlasové ústrojí, práce s dechovou

ekonomií a správná artikulace. Nedoporučuje se intenzitou hlasu přetěžovat hlasový orgán, neboť to může vést k nezvratným poruchám hlasového ústrojí. Celkově dynamika hlasu představuje významnou součást tvůrčího procesu, při němž se formuje působivý mluvený projev.

1.2.2.2 Modulace melodická

Zvukovým projevem melodické (taktéž tónové) modulace je výška hlasu udávaná frekvencí hlasivkových kmitů za sekundu. Každý mluvčí disponuje ryze individuální, specifickou výškou hlasu (např. muži mají obvykle hlubší hlas než ženy, které oproti mužům mluví přibližně o oktávu výš, ženské hlasy proto bývají pronikavější), která se v proudu řeči pohybuje v různých polohách, což usnadňuje posluchačům orientaci v obsahu sdělení. Navíc se tak předchází monotónnosti mluveného projevu. Melodické modulaci se velmi často přisuzuje kromě formální také funkce komunikativní. Každé akustické sdělení přirozeně doprovází charakteristická intonace reprezentující změny tónové výšky. Je vnímaná jako zásadní významotvorný prvek skrývající osobní postoj mluvčího k předávané skutečnosti, ale také jeho aktuální psychický i fyzický stav, který napomáhá posluchačům rozkrýt smysl i cíl promluvy. Mluvčí pomocí vhodně užitě melodické modulace může dosáhnout intonačního odstínění vsuvek či poznámek, čímž taktéž zpřehledňuje kompozici textu. Kolísavý tón hlasu se nazývá *melodie řeči* (uvádí se také pojmy větná melodie, melodický přízvuk), která se zakládá rovněž na anatomicko-fyziologické podstatě, neboť rytmus dýchání má vliv na melodickou modulaci promluvy. S vyčerpáváním zásoby vzduchu klesá i melodie, což se v pravidelných intervalech opakuje, pokud mluvčí melodii neupraví nebo nezmění. Existuje několik typů melodií poukazujících vždy na jejich tónový průběh. Pro češtinu je nejpřirozenější sestupná melodie, která má klesavý charakter. Pomocí klesavé melodie (*kadence* nověji označované termínem *melodém*) se vyslovují věty oznamovací, žádací a otázky doplňovací. U tázacích vět zjišťovacích postupuje melodie sestupně, ale na jejich konci se zvýší. Uplatní se zde stoupavé intonační zakončení na slabice nesoucí přízvuk. Tomuto tónovému průběhu se říká melodie stoupavá (*antikadenca*). Zvláštní případ nastává tehdy, dojde-li ke zdůraznění konce věty, příp. větného úseku, kterým však výpověď ještě nekončí, naopak jde o signál, že v komunikaci budeme ještě pokračovat, přičemž druhá část promluvy může být obsahově protikladná a vyznačuje se klesavou melodií. Jedná se o melodii stoupavě klesavou (*polokadenca*), která se objevuje nejčastěji v rozsáhlých větách či souvětích. Uvedené typy melodií jsou příznačné

pro výpovědi citově neutrální s intonací bezpříznakovou. Kdežto sdělení citově zbarvená mají intonaci příznakovou. U melodické modulace se nápadně projevuje funkce významotvorná. Na jeden text je možné aplikovat různé melodické průběhy, pod jejichž vlivem se mění obsah sdělení. Pochopení promluvy předchází důsledná intonace, která pečlivě uzavírá a odděluje jednotlivé významové celky (věty či větné úseky).

1.2.2.2.3 Modulace časová

Časovou (též kvantitativní) modulaci řeči symbolizuje *m l u v n í t e m p o* realizované počtem slov (příp. slabik) pronesených během konkrétní časové jednotky. Jedná se tedy o rozložení řeči v časovém úseku. Běžné mluvní tempo českého jazyka činí 95-105 slov za minutu. Odlišnosti od tohoto standardu způsobují osobní návyky mluvčího, ale také objektivní skutečnosti vztahující se ke konkrétní promluvě. Mluvený projev vždy odráží vlastnosti, temperament a úroveň artikulačních schopností mluvčího. Temperamentní člověk má tendenci k rychlému vyjadřování. Vady řeči a z nich pramenící nejistota naopak vedou mluvčího ke zvolnění mluvního tempa. Každý mluvčí disponuje individuálním mluvním tempem, které se označuje jako *m l u v n í t y p* neboli *m l u v n í t e m p o o s o b n í*. Ženy hovoří obvykle rychlejším mluvním tempem než muži. Vztah mluvčího k obsahu sdělení rovněž významně ovlivňuje mluvní tempo řeči. Tento jev nese název *t e m p o v ě c n é*, kdy mluvčí vhodným mluvním tempem usiluje o co největší zřejmost promluvy. Důležité úseky bývají pronášeny pomaleji, naopak jiné části, obsahově méně náročné, podléhají rychlejšímu mluvnímu tempu. Často určuje tempo řeči přesně vymezená doba trvání daného projevu. Obzvláště v jistých profesích (řečníci, učitelé, herci apod.) je prostor vymezený mluvenému projevu limitován časovým úsekem, což může vést k časové tísní, která se projeví zrychlením tempa řeči. Příliš rychlé mluvní tempo mnohdy znesnadňuje srozumitelnost sdělení, v důsledku čehož mluvený projev ztrácí komunikativní funkci. Mluvený projev se odvíjí vždy od konkrétní komunikační situace, řečové tempo lze tedy považovat za proměnlivé. Soukromé projevy se vyznačují rychlejším mluvním tempem, naopak veřejné promluvy mají oslovit co nejvíce posluchačů, tudíž mluvčí vyslovuje pomaleji, zřetelněji ve snaze nechat vyznít důležité (podstatné, závažné) informace. Adekvátní střídání rychlosti řečového tempa v průběhu jedné promluvy je zárukou zachování pozornosti posluchačů. Časovou modulaci řeči do jisté míry ovlivňuje také velikost prostoru a s ním spojené akustické podmínky, jimž musí být mluvený projev přizpůsoben. Objektivní faktor, který významným způsobem formuje individuální mluvní tempo, představuje tzv. *n á r o d n í t e m p o* určené frekvencí slov, která je

pro uživatele příslušného národního jazyka typická (př. italština má rychlejší mluvní tempo než čeština). Výrazný přednes má zpravidla nižší frekvenci než běžná komunikace. Mluvní tempo poezie bývá obvykle pomalejší než u prózy. Záměrná změna tempa při přednesu se označuje jako tzv. *a g o g i k a* nesoucí charakteristickou stylovou hodnotu promluvy, která se obměňuje přechodem z jednoho řečového tempa do jiného.

Komunikaci významným způsobem dotvářejí *p a u z y* způsobující zvolnění mluvního tempa, jelikož představují úplné přerušení proudu řeči. Vznikají z fyziologických příčin tam, kde je potřeba doplnit dech. Rovněž mohou být posuzovány z hlediska významového, jelikož napomáhají členění výpovědi na dílčí větné úseky. Podle tohoto kritéria se dělí na následující typy: *k o m u n i k a t i v n í p a u z a* oddělující od sebe větší řečnické celky, *a b s o l u t n í p a u z a*, která je neomezená, *r e l a t i v n í p a u z a* značící krátkodobé přerušení řeči, *f a k u l t a t i v n í p a u z a*, kterou volí mluvčí podle svého uvážení, *p o t e n c i á l n í p a u z a* realizovaná podle konkrétní situace, v proudu řeči může být i nemusí, ukazuje hranice řečových celků, avšak nikdy nesmí být kladena mezi jednotlivé hlásky slova, což by mohlo vést ke ztrátě obsahových souvislostí. V kultivovaném mluveném projevu *p a u z y f y z i o l o g i c k é* a *v ý z n a m o v é* splývají. Do spontánní promluvy vstupují rovněž *p a u z y h e z i t a č n í* neboli rozvažovací. Umělecké texty obsahují *p a u z y u m ě l e c k é* nesoucí hodnotu citovou nebo psychologickou, které napomáhají realizovat umělecký záměr autora. Pauza funguje jako výrazový prostředek řeči, který není časově limitován, musí s ním být však uvážlivě nakládáno. Vhodné rozmístění pauz zvýrazňuje obsah sdělení a činí jej plastičtější, zřetelnějším.

1.2.2.2.4 Modulace kvalitativní

Zvukovou kvalitu řeči každého mluvčího určuje *b a r v a h l a s u* (timbre). Utváří ji anatomické a fyziologické vlastnosti hlasového ústrojí. Barvu hlasu ovlivňuje poměr základního a svrchních tónů hlasového spektra. Specifická hlasová charakteristika umožňuje bezpečně rozeznat autora komunikátu. Kvalitativní modulace napomáhá správnému porozumění textu. Barva hlasu neplní funkci významovou, ale spíše estetickou. V zásadě neexistuje způsob, jak barvu hlasu objektivně popsat, nelze tedy provést žádné zobecňující závěry. Objevují se různé charakteristiky, např. hlas jemný, ječivý, plný, jasný, temný, sípavý atd., z nichž vyplývá, že barva hlasu je opravdu mnohotvárná. Hodnocení barvy hlasu mluvčího závisí na subjektivním vnímání posluchačů (hlas, pro někoho líbivý, může být pro jiného rušivý, nepříjemný). Barva hlasu se liší u mužů a žen, věkem dochází

k jejím změnám. Rozdílné hlasové zabarvení lze pozorovat i u mluvčích různých národností. Moderní technika (spojovací, záznamová, reprodukční) vlivem přenosu barvu hlasu pozměňuje a to spíše ve směru negativním. Některé hlasy jsou pro záznam a přenos vhodnější (f o n o g e n i c k é), jiné méně (n e f o n o g e n i c k é). Zabavení hlasu bezesporu ovlivňuje posluchače, zejména jejich pozornost a zájem o sdělení. Nevýrazný, bezbarvý hlas způsobuje sníženou sdělnou hodnotu promluvy. Do barvy hlasu se promítá i psychický a fyzický stav mluvčího. Barvu hlasu lze různě pozměňovat, tento jev se nazývá i m i t a c e. K záměrným timbrovým obměnám dochází nejvíce během hereckých, pěveckých a řečnických vystoupení. Na základě způsobu tvoření se rozlišují hlasy p ř i r o z e n é a d e f o r m o v a n é. Pokud jde o účinek na posluchače, pak se hlasy dělí na s y m p a t i c k é, n e u t r á l n í a n e s y m p a t i c k é. Barva hlasu je součástí mluveného slova, nelze ji vydělit, proto je její kvalita velice důležitá.

1.3 Optické projevy řeči

Optické projevy řeči, označované také jako prostředky extralingvistické, přispívají k porozumění sdělovaného komunikátu, přestože se realizují pomocí prostředků mimojazykových. Neverbální komunikace neboli „řeč těla“ se skládá z prvků mimických, pohybových, hmatových, postojových aj., které nabývají na významu vždy v souvislosti s konkrétním komunikačním kontextem. „Řeč těla“ velmi výrazně ovlivňuje recepci komunikátu, neboť prostřednictvím ní mohou posluchači snáze detekovat obsah sdělení (význam myšlenek, poznatků, stanovisek, názorů) a vnímat jej jako přesvědčivé či nikoliv. Zajímavým rysem uplatňování optických projevů se stává tzv. odezírání řeči plnící důležitou funkci v dorozumívání slyšících s neslyšícími. Způsob užití mimojazykových prostředků řeči se liší pod vlivem osobnosti mluvčího a typu projevu (veřejný x soukromý). Během běžné komunikace se usiluje o optické projevy přiměřené, nápadné mají naopak oporu v divadelních představeních, kde napomáhají hercům umělecky ztvárňovat myšlenky autora a umocňovat estetické či psychologické působení na obecenstvo.

1.3.1 Mimika

Mimika (z řec. mimikos – napodobující, imitující) znamená utváření obličeje mluvčího v proudu řeči. Za přispění práce obličejového svalstva dochází k získání požadovaného mimického výrazu, na jehož formě se podílí zejména oči a ústa, ale také nos, líce, čelo a brada. Mimické pohyby doprovázejí a zdůrazňují mluvený projev, přičemž důležité je, aby korespondovaly s obsahem sdělení. Obecně platí, že tyto pohyby mají být

přirozené, chybou je, když působí nepřirozeně až křečovitě. V rámci komunikace je nejintenzivnější zrakový kontakt, který činí dorozumívání osobnějším, vřelejším. Oči rovněž nejzřetelněji poukazují na momentální psychický stav člověka. Uvádí se však, že mluvčí musí vidět celý řečníkův výraz, nejen oči, aby nedocházelo k jakémukoliv recepčnímu zkreslení. Pokud jde o běžnou komunikaci, pak se hovoří o užívání tzv. *mimické masky*, kterou symbolizuje neutrální obličejový výraz, který brání odhalení toho, co si mluvčí myslí nebo jak se cítí. Nasazování mimické masky vyžaduje jistou seberegulaci, která se jeví jako prospěšná, neboť, jak uvádí ve své publikaci J. Bartošek (2003, s. 27), „podporuje projevy kladných emocí a tlumí záporné“. Pravidlem totiž zůstává, že se při komunikaci uplatňuje zvláště maska příjemná. Podle některých autorů onu masku, tedy aktuální mimický výraz, dotváří rovněž postoj, oděv, účes, líčení apod. mající určitou vypovídající hodnotu, která udává celkový ráz vzhledu mluvčího. Zdravý dospělý člověk dovede masku zachovat, naopak děti, staří a duševně nemocní lidé masku nemají. Ve snaze zachovat neutrální mimickou masku lidská tvář přesto zrcadlí a velmi citlivě rozkrývá niterné duševní stavy člověka. Řada psychologických i jazykových studií, stejně tak B. Buchtová (2006, s. 163), poukazuje na skutečnost, že mimické výrazy lze považovat za „transkulturálně srozumitelné projevy“. Jakožto doprovodné řečové projevy, mající sdělnou funkci, musí být neustále regulované a zušlechťované.

1.3.2 Gestikulace

Gestikulaci (z lat. *gero, gerere* – projevovat, nosit) představují doprovodné tělesné pohyby (zejména rukou), vědomě řízené při záměrném vyjádření určitého postoje, kterými zdůrazňuje mluvčí tu část sdělení, kterou považuje za důležitou. Gestikulaci velmi výstižně definovali autoři R. Brabcová a V. Vitvar (1978, s. 29) jakožto „pohyby rukou, jejichž účelem je dokreslit význam ústně pronášené myšlenky.“ Některé gestikulační pohyby mohou mluvený projev zcela zastoupit. Takovýto projev se realizuje beze slov, avšak posluchači bezpečně vědí, co má mluvčí tímto gestem namysli. V komunikačním procesu tak gesta znázorňují prvek významově stabilizovaný. „Gestikulace se postupně stala signalizačním prostředkem⁹“ zřejmým všem komunikantům, který plní několik základních funkcí, vedle sdělovací, která se považuje za nejvýraznější, také expresivní (např. lomení rukama pro vyjádření zoufalství, poskakování jakožto projev nadšení apod.). Jádrem

---

⁹ Převzato a upraveno dle J. Hetych a J. Hubáček (1980, s. 100). O tom, že řada mimických a gestikulačních projevů se stala signalizačními prostředky, kterým posluchači bezpečně rozumí a jichž mluvčí využívá „k dodání větší plastičnosti a výrazovosti svému projevu“, hovořil již B. Hála, který rovněž dodává, že gestikulace představuje „podporu plynulého toku mluvy a zejména jejího rytmizování“ (1958, s. 118).

mluveného projevu dovoluje více gestikulačních prvků než úvod a závěr. Gestikulační pohyby by měly být umírněné. Zároveň musí být v souladu s obsahem řeči. Vždy je nezbytné uvážlivě volit jejich adekvátní umístění, přesto však by mluvený projev neměl být oproštěn od gestikulace, neboť promluva bez gest působí nedynamicky. Gestikulace zahrnuje tři úrovně doprovodných projevů : gesta malá konaná prsty a dlaněmi, gesta střední prováděná rukou a předloktím, gesta velká představovaná pohybem celou paží. S velkými gesty se musí nakládat velice obezřetně, do určitých typů mluvených projevů se nehodí vůbec. Existuje také celá řada gest, která mají obecně platný význam. V každém případě musí být jejich použití vždy odůvodněné, ne nahodilé. Gesta by měla plynout zároveň se slovním sdělením, ne jej předcházet nebo se zpožďovat. Posluchači by si takto provedená gesta mohli špatně vyložit. Každé gesto se provádí se záměrem splnit jistý estetický dojem, v opačném případě může budit smích či úlek. Měla by vycházet z charakteru a funkce projevu, být zároveň nehlučná, původní, tedy vlastní každé osobnosti bez jakéhokoliv napodobování někoho jiného, a v neposlední řadě také dosahovat souladu se zvukovými prostředky řeči a celkovým vzhledem a postojem mluvčího. Gesta mají v komunikaci nezastupitelnou roli. Učíme se je napodobou lidí ze svého okolí, čímž si vytváříme svůj individuální gestikulační rejstřík, který se od ostatních liší rozsahem, intenzitou, počtem i rozmanitostí. Gesta spolu s dalšími optickými projevy řeči představují důležitý prvek při identifikaci autorových myšlenek i citů.

1.3.3 Proxemika

Proxemika (z angl. proximity – blízkost) znázorňuje komunikační vzdálenost mezi mluvčím a posluchači. Udává ji druh a způsob komunikace i počet jejích účastníků. Odvíjí se od několika typů fyzické blízkosti, kterou formuje potřeba osobního prostoru, který má být v konkrétním komunikačním aktu zachován. Odborná literatura nazývá tyto vzdálenosti jako tzv. *p r o x e m i c k é z ó n y*. Pokud mezi mluvčím a posluchačem není žádná či zanedbatelná vzdálenost, dochází k bezprostřednímu kontaktu, který se označuje jako *i n t i m n í v z d á l e n o s t* (do 45 cm). Příznačná je v soukromí, ve veřejném styku bývá až na výjimky (podání ruky apod.) nežádoucí (např. v hromadných dopravních prostředcích). *O s o b n í v z d á l e n o s t*, jejíž minimální přípustnou hodnotou je 50 cm, nepřekračujeme v zájmu předejití nepříjemných pocitů či tísně komunikantů. Za optimální vzhlednost se považuje 90 cm, která umožňuje plnohodnotnou komunikaci spojenou např. s podáním ruky, předmětů atd. Vzdálenost 90-125 cm se jeví jako vhodná při společenské konverzaci mluvčího a posluchače, příp. malé skupiny

účastníků komunikace. Do této zóny vstupují mimo jiné také příbuzní a blízcí přátelé. **S p o l e č e n s k á v z d á l e n o s t** se dělí na menší (125-230 cm), jež se užívá při neosobních jednání (např. konverzace v obchodě apod.), a větší (230-400 cm) praktikovaná ve formálních stycích (např. setkání s cizími lidmi a skupinami). **V e ř e j n á v z d á l e n o s t** v rozmezí 4-6 m se užívá např. ve školství při komunikaci učitele a žáků. Pokud se tato vzdálenost zvětší, pak lze uvažovat o tzv. masové komunikaci. Důležité je respektovat osobní prostor každého člověka, který nesmí být nikým narušován či vědomě omezován. Různé kultury uznávají odlišná proxematická kritéria, která musí mluvčí v zájmu zachování komunikace respektovat.

1.3.4 Haptika

Haptika (původně z řec. hápto – připevňuji, spojuji) je dnes vnímána spíše jako výraz pocházející z německého hapteln ve významu dotýkat se, což předznamenává, že komunikační vzdálenost lze v tomto případě specifikovat jako těsný vzájemný kontakt účastníků komunikace (polibky, objetí, pohlazení atd.). Jedná se o bezprostřední interakci komunikačních partnerů, která se užívá převážně v rámci přátelského a důvěrného dorozumívání. S haptickými projevy musí být velmi obezřetně nakládáno, neboť podléhají značným kulturním rozdílům. Nutno podotknout, že haptických projevů ubývá a omezují se zpravidla na pouhé podání ruky mající však také své specifické náležitosti, které by v rámci zachování kultivované komunikace měly být dodrženy. Za základní lze považovat přiměřený stisk ruky doprovázený očním kontaktem. Haptika nejčastěji reprezentuje projevy spojené s pozdravem, pochvalou, uznáním, utěšením ad.

1.3.5 Posturika

Posturika (z řec. positura – poloha) značí fyzický postoj mluvčího, jenž by měl usilovat o jeho co možná nejpřirozenější podobu. Nehybné držení těla má v jistých typech mluvených projevů své opodstatnění, avšak v běžné komunikaci o něj příliš usilováno není, neboť postrádá dynamiku a tím odvádí pozornost posluchačů k jinému objektu. O vzájemném postoji komunikantů nejlépe vypovídá dialog, během něhož lze pozorovat buďto **k o n g r u e n t n í** postoj partnerů vyjadřující shodu, souhlas, rovnost, ochotu spolupracovat nebo **n e k o n g r u e n t n í** postoj partnerů předznamenávající nesoulad, neochotu komunikovat nebo neúctu k druhému (např. když jeden komunikant sedí, druhý

stojí).¹⁰ S posturikou souvisí také povstání uplatňující se obvykle při přivítání či loučení, které však může zastupovat rovněž neverbální signál pro ukončení komunikace.

1.3.6 Kinezika

Kineziku (z řec. kinezis – pohyb) lze chápat jako pohyb těla vznikající a variující se během komunikace. Zahrnuje taktéž způsob chůze, sedění, držení těla apod., které rovněž vypovídá o osobnosti mluvčího. Pohyby těla nesmí odvádět pozornost posluchačů od obsahu sdělení. Řečník se jeví posluchačům sebejistý tehdy, pokud udržuje vzpřímený postoj, přímý pohled a pevný krok. Cílem je regulovat tělesné pohyby tak, aby působily přirozeně, nenápadně. Nežádoucí či dokonce disfunkčně působící je neustálá manipulace s drobnými předměty (tužka, křída atp.), od té by měla být komunikace oproštěna, neboť má rušivý účinek. Ať už mluvený projev pohyby doprovází či nikoliv, vždy se jedná o významné indikátory reflektující aktuální duševní stav mluvčího (nálady, pocity, temperament ad.) i osobní vztah ke komunikačnímu partnerovi.

1.4 Slohotvorní činitelé

Výstavba komunikátu (resp. jeho styl) je vždy určován podmínkami či okolnostmi, za kterých vzniká. Soubor těchto podmínek nese označení slohotvorní činitelé (taktéž faktory). Vystupují ve vzájemné jednotě a při posuzování úrovně funkčního jazykového stylu a z ní plynoucí kultury řeči musí být uvažováni vždy. Mluvíci si jejich přítomnost mnohdy neuvědomuje, přesto velmi výrazným způsobem formují, modifikují a regulují styl komunikátu. Výše uvedené okolnosti představují důvod zanesení této kapitoly do celkového kontextu diplomové práce.

1.4.1 Vybraní objektivní slohotvorní činitelé

Objektivní okolnosti, které jsou dané, na autorovi nezávislé a zároveň určující genezi textu, se nazývají objektivní slohotvorní činitelé. Vyplývají z podmínek obklopujících mluvčího při realizaci komunikátu. Zahrnují vše, co jazykový projev podmiňuje, reguluje a přirozeně doprovází.

Nejzávažnější objektivní činitel představuje f u n k c e t e x t u. Za základní funkci řeči je považována funkce dorozumívací čili komunikativní označovaná také jako sdělná či sdělovací. Tuto základní funkci doplňuje během komunikace řada dalších specifických funkcí, mezi které lze zařadit funkci odborně sdělnou, vzdělávací, direktivní

---

¹⁰ Upraveno dle M. Krobotové (2005, s. 106)

(řídící), operativní (správní), uvědomovací, získávací, persvazivní (přesvědčovací), ale také esteticky sdělnou. Uvedené funkce určují objektivní funkční styly spisovného jazyka. Základní funkce mluveného projevu ovlivňuje vždy celý styl textu, konkrétně všechny základní vlastnosti („přesnost, míra odbornosti, objektivita informace, výstižnost, jednoznačnost, stručnost, obsahová úplnost sdělení¹¹“) vyplývající z jeho stylizace a kompozice. Dalším objektivním činitelem podílejícím se na utváření projevu je r á z k o m u n i k á t u, který určuje komunikační situace a celkový charakter objektivních okolností. Vyplývá rovněž z funkce a cíle komunikace. Pod tímto vlivem se texty dělí na oficiální, polooficiální či neoficiální (soukromé, důvěrné). Míra oficiálnosti samozřejmě vždy souvisí s veřejností, ale i se závažností komunikace a s jejím společenským dosahem. Ráz komunikátu nevyplývá pouze z uplatněných výrazových prostředků, ale z celkové stylizace. Je zřejmé, že pro každý komunikát má velký význam k o m u n i k a č n í s i t u a c e a p r o s t ř e d í, ve kterém se odehrává. Komunikační situace má dvojí výklad. V širším smyslu se jedná o souhrn objektivních i subjektivních činitelů, včetně komunikantů a komunikačního kódu. V užším smyslu jde o situaci, kterou udává pouze kvalita prostředí, v němž se komunikuje, a okruh adresátů. Prostředím se rozumí buď soukromé, veřejné, anebo známé, neznámé. Svou roli v tomto ohledu může hrát také prostor neboli rozsah prostředí, ve kterém se komunikace uskutečňuje, s čímž souvisí také charakter prostředí umocňovaný množstvím příznivých a nepříznivých vlivů, a do značné míry také vzdálenost mezi komunikanty, která souvisí s mírou intimity a oficiality (viz. výše problematika proxemiky). Celkovou podobu komunikátu dotváří taktéž c h a r a k t e r a d r e s á t a, který může být známý nebo neznámý (tj. zpravidla v komunikaci oficiální s menší mírou přímého kontaktu s adresátem). Mluvčí by měl v rámci veřejných projevů zaujímat vždy uvědomělý postoj k adresátům a respektovat tak jejich intelektuální úroveň, vzdělání, sociální zařazení, pohlaví, věk. V soukromých projevech se objevuje osobní vztah, pod jehož vlivem nabírá komunikace jiných rozměrů. Kontakt mluvčího s adresátem má několik podob. Od přímého kontaktu typického pro mluvené projevy, při kterých se mluvčí obrací přímo na adresáty, dochází tak k dialogu, z něhož je možné vysledovat okamžitou zpětnou vazbu reprezentovanou verbálními i neverbálními reakcemi. Dále kontakt zprostředkovaný telefonickým rozhovorem, který je jakousi modifikací přímého kontaktu ovšem s omezením pouze na složku verbální, vizuální zde logicky chybí, čímž je zpětná odezva do jisté míry ochuzena. Naprosto opačně je tomu v případě přednášek před velkým auditoriem, kdy se zpětná vazba zredukuje pouze na neverbální prostředky. Zvláštním,

---

¹¹ Převzato od J. Chloupek a kol. (1990, s. 65)

avšak velmi častým, typem komunikace je nepřímý kontakt komunikantů představovaný např. televizními či rozhlasovými projevy. Lze sem však zahrnout také všechny komunikáty psané, při nichž adresát není přímo přítomen.

Důležitým objektivním slohotvorným činitelem je f o r m a k o m u n i k á t u, podle které se liší texty na mluvené a psané. Oba typy jsou zastoupeny ve všech funkčních stylech, avšak v různé míře. Mluvené projevy probíhají nepřetržitě v čase, vždy se váží na konkrétní situaci časovou i místní, jsou tedy situačně zakotveny. Pokud jsou uplatňovány ve funkčním stylu prostě sdělovacím, pak se vyznačují rysem tzv. komplexní mluvnosti splňující zpravidla následující charakteristiky, díky nimž mluvené projevy bývají neveřejné, nespisovné, nepřipravené, spontánní, převážně dialogické, mohou být i expresivní, mívají jednoduchou větnou stavbu, dochází při nich k častému opakování, objevují se výrazy kontaktné, deiktické a mnohdy i parazitní. V jiných funkčních stylech mohou být mluvené projevy částečně připraveny (promyšleny) nebo připraveny zcela (tedy předem napsány). Psané projevy se vyznačují větší názorností, neboť se k nim mohou autoři i čtenáři během komunikace vracet (i po delším časovém odstupu), korigovat či zpřesňovat dílčí vyjádření a umožňovat tak individuální recepční schopnost každého potenciálního adresáta. Psané projevy bývají téměř vždy promyšlené, vyznačují se uvědomělou volbou výrazových prostředků a je v nich důsledněji dodržována forma a kodifikace. Podobu mají monologickou bez přímého kontaktu s adresátem. Realizují se pomocí grafických prostředků, které mohou do určité míry odpovídat i příslušným prostředkům zvukovým (např. rozdělovací znaménka odlišují různé typy vět podle postoje mluvčího podobně jako intonace, různé typy písma poukazují na klíčový úsek písemného sdělení, obdobnou úlohu plní při zvukovém vyjádření důraz). Grafickými prostředky však nelze vyjádřit vše, není možné označit např. tempo, sílu hlasu, zabarvení, ani prostředky mimojazykové. Psané projevy pracují s plošným rozvržením textu, které způsobuje členění komunikátu na dílčí významové oddíly (kapitoly, odstavce, titulky, mezititulky) signalizující závažnost tématu a zpřehledňující dané písemné vyjádření. Za další významný objektivní činitel se považuje m í r a p ř i p r a v e n o s t i k o m u n i k a c e, na základě které se člení texty na připravené, tzn. projevy napsané (v tezích, v bodech), potom promyšlené, které jsou částečně připravené obsahově i jazykově (nejčastěji rozhlasové či televizní formy besed), a konečně nepřipravené vyznačující se bezprostředností, spontánností, vznikají jako přímá reakce na skutečnost (jako příklad lze uvést repliky v dialogu). Nepřipravenost velmi výrazným způsobem ovlivňuje styl komunikátu. Typická je pro mluvené projevy, v psaných se realizuje pouze tehdy, pokud jde o soukromou korespondenci. Objektivní slohotvorné

činitele doplňuje k ó d j a z y k o v é k o m u n i k a c e, který může být verbální realizovaný v podobě psané i mluvené vždy prostřednictvím odpovídajících znaků (grafických, zvukových), neverbální, smíšený. Důležitá je kombinace, tedy vyvážený podíl komunikace jazykové i mimojazykové. Dále může mluvčí volit mezi kódem daným výběrem vhodného útvaru národního jazyka. K užití určitého kódu je účastník komunikace zpravidla přinucen komunikační situací a prostředím. Narůstá-li míra oficiálnosti a společenské závažnosti, mluvčí svým projevem inklinuje ke spisovnosti. Výčet vybraných objektivních slohotvorných činitelů uzavírá t é m a k o m u n i k á t u. Jedná se o nový objektivní činitel chápáný jako záležitost výstavby celého textu. Každé téma nese různou společenskou závažnost, proto implicitně vede k jistému typu komunikace. I zde je nesporná souvislost mezi tématem a komunikační situací. V úvahu musí být brán fakt, že vztah mezi tématem a jazykovým vyjádřením je dobově proměnný (tzn. totéž téma může být v různé době odlišně jazykově ztvárněno) a významnou roli zde hraje také vlastní autorské pojetí tématu (př. intelektuální vztah k tématu předznamenává vědecký projev, emotivní vztah k tématu naznačuje texty umělecké, publicistické), což svědčí o velmi úzké hranici mezi objektivními a subjektivními slohotvornými činiteli. Jak uvádí M. Čechová a kol. (2003, s. 68), jedná se o prolínání obou přístupů, které udává „autorova znalost tématu a schopnost jeho osobitého ztvárnění a pochopení.“ Podobně je tomu i v jiných případech, proto musí být text chápán v jeho celistvosti, tzn. jako spolupůsobení všech slohotvorných činitelů, jejichž míru objektivity či subjektivity udává nejen konkrétní komunikační situace, ale také osobnost mluvčího a jeho individuální jazykové a komunikační schopnosti.

1.4.2 Vybraní subjektivní slohotvorní činitelé

Faktory, které jsou spjaty s osobností tvůrce komunikátu, se nazývají subjektivní slohotvorní činitelé. Podmiňuje je individualita autora a patří k nim následující charakteristiky. Projevuje se intelektuální a rozumová vyspělost spojená se sklonem autora k vědění a od něho se odvíjející připravenost komunikátu. Významný podíl má tedy úroveň všeobecného a odborného vzdělání. Rozhodující se dále stává znalost a volba vhodného komunikačního kódu umocněná kultivovanými vyjadřovacími schopnostmi spojenými s uměním srozumitelného vysvětlování a optimální volbou výrazových prostředků. J a z y k o v é d o v e d n o s t i a pohotovost ve vyjadřování podmíněná rychlými a adekvátními reakcemi symbolizují pomyslnou sílu a účinnost v dorozumívání, kterou podporuje umění aktualizovat jazyk, ale také vědomě využívat a rozvíjet komunikační kompetence. Neopomenutelnou složku jazykového vyjádření představuje rovněž schopnost

abstrakce a logického myšlení. Lze sem zahrnout rovněž přizpůsobivost vůči komunikačnímu prostředí a způsobilost k pohotovému reagování na jeho klima. Dále o s o b n í d i s p o z i c e a z nich plynoucí projevy mluvčího dané povahovými a mentálními vlastnostmi (temperament a osobnostní rysy, sklony a záliby), jimž odpovídá sled autorových myšlenek a jejich uspořádání. Důležité je rovněž autorovo sebeovládání, v z t a h k t é m a t u (míra vnitřního zaujetí) a k a d r e s á t ů m. Mluvčí má usilovat o přiměřenost připravené mluvy vzhledem k posluchačům (přiměřenost vůči inteligenci, vzdělání, věku i pohlaví auditoria). Cení se rovněž schopnost empatie. Při realizaci jazykového projevu se mohou projevit také faktory biologické čili pohlaví a věk a mimoto také vzhled mluvčího. Na osobnost autora má vliv taktéž místní a sociální prostředí, které může být potenciálním determinantem jeho společenského postavení. Vystupování autora ovlivňují mimo jiné životní zkušenosti a celkový kulturní a společenský rozhled.

Uvedení činitele podléhá koexistenci, při níž dochází k vzájemnému podmiňování. Toto spolupůsobení předznamenává individuální diference ve stylizaci a kompozici komunikátu. Největší prostor pro uplatnění svérázného autorského stylu dává tvůrci sdělení komunikační sféra běžně dorozumivací.

1.5 Klíčové kompetence

Klíčové kompetence představují soubor dílčích předpokladů, kterých by měl žák na konci základního vzdělávání dosáhnout. V rámci této diplomové práce je pozornost zaměřena převážně na předpoklady, které bezprostředně souvisejí s předmětem český jazyk a literatura, konkrétně s jazykovými schopnostmi a dovednostmi. Zmíněné předpoklady jsou nejen nastíněny, ale některé z nich také blíže rozvedeny. Klíčové kompetence se zde uvažují zejména v obecné rovině, přičemž primárním záměrem této kapitoly je poukázat na jejich důležitost, neboť tvoří jeden z neopomenutelných cílů výchovně-vzdělávacího procesu.

1.5.1 Jednotlivé klíčové kompetence

Jazyková výchova (mluvnice) umožňuje žákům získávat vědomosti a dovednosti potřebné k osvojování spisovné podoby jazyka, učí je poznávat a rozlišovat jeho další formy a vede rovněž k přesnému a logickému myšlení, které je základním předpokladem jasného, přehledného a srozumitelného vyjadřování. K výše uvedeným způsobilostem značnou měrou přispívá také komunikační a slohová výchova, jejímž cílem je naučit žáky vnímat a chápat různá jazyková sdělení, číst s porozuměním, kultivovaně psát a mluvit a rozhodovat

se na základě přečteného nebo slyšeného textu různého typu vztahujícího se k nejrůznějším situacím, analyzovat jej a kriticky posoudit jeho obsah. Předpokladem osvojení klíčových kompetencí na poli českého jazyka a literatury jsou nejen výše zaznamenané schopnosti, ale také vytváření a pěstování kladných postojů žáků k mateřskému jazyku.

Níže zpracované klíčové kompetence¹² jsou konkretizovány v následující kapitole.

1.5.1.1 Kompetence k učení

Kompetence k učení zastřešuje způsoby získávání nových informací, kdy žák dokáže vyhledávat a třídit informace, které získává z různých zdrojů. Tyto informace by měl být schopen též porovnat. Dále se předpokládá, že dokáže jednotlivé poznatky spojovat do větších celků, čímž získává komplexní pohled na určitý jev. Očekává se, že žák umí samostatně pozorovat a experimentovat, výsledky, které z experimentování vzejdou, je schopen kriticky posoudit a vyvodit z nich závěry do budoucna. Díky této kompetenci si žák sám dokáže zorganizovat a řídit vlastní učení, toto učení dovede rozčlenit do tzv. plánovacích fází, podle kterých při osvojování učiva postupuje. Vytvoření plánovacích fází umožňuje žákovi postupovat dle vlastního tempa. Ideálním cílem kompetencí k učení je naučit žáky, jak se mají učit a to ve smyslu nejen organizování učební látky, ale také vytváření či budování si pozitivního vztahu k učení, který je dán tím, že je žák schopen posoudit vlastní pokrok, rovněž si dokáže připustit překážky či problémy, které mu brání v učení. Tyto překážky a problémy by měl být schopen odstranit.

1.5.1.2 Kompetence k řešení problémů

Cílem kompetencí k řešení problémů je naučit žáky, jakým způsobem přistupovat k problémům, ale také jak problémům předcházet. Žák vnímá problémové situace ve škole, ale také mimo ni. Snaží se najít vhodná řešení takovýchto situací. Pokud to jde, tak usiluje o vyřešení problémů za pomoci logických, matematických či empirických postupů. Pokud se někdy objeví obdobný problém, pak je schopen osvojené řešení na něj aplikovat. Žák díky těmto kompetencím rovněž přejímá odpovědnost za svá rozhodnutí a je schopen tato rozhodnutí obhájit.

---

¹² Upraveno dle *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání* [online]. Kolektiv autorů, VÚP Praha: 2007, [citováno 10. prosince 2010]. Dostupné z: <http://www.vuppraha.cz/wpcontent/uploads/2009/12/RVP_ZV_2007-071.pdf>. a *Metodický portál RVP ZV* [online]. Kolektiv autorů, VÚP Praha: 2006, [citováno 10. prosince 2010]. Dostupné z: <<http://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/643/rvp-zv.html/>>.

1.5.1.3 Kompetence komunikativní

Kompetence komunikativní zahrnuje využití různých forem komunikace (verbální, neverbální, činem). Žáci jsou pod vlivem komunikativní kompetence schopni interpretace různých textů a žánrů. Dokáží rovněž využít jazykových znalostí, a to jak mateřského jazyka, tak jazyků cizích. Žák by měl umět jasně zformulovat své myšlenky v logickém sledu písemně, ale také ústně. Učí se naslouchat druhým, vhodným způsobem se zapojit do diskuze, vyslovit svůj názor, který umí náležitě obhájit. Důležité je si uvědomit, že komunikativní kompetence zaujímají přední místo v rámci všech klíčových kompetencí.

Hlavním cílem ve výuce českého jazyka a slohu je rozvíjení komunikační schopnosti a komunikační kompetence v mateřském jazyce, čímž se usiluje o požadavek, aby se žák uměl vyjadřovat jazykově správně a slohově vytříbeně se zřetelem k obsahu a záměru projevu. Obecné komunikační cíle zahrnují několik následujících žákovských dovedností, resp. schopností, mezi které bývá řazeno umění přizpůsobovat svůj vlastní projev psaný i mluvený okolnostem komunikace, volit adekvátní jazykové prostředky, vyjadřovat se zřetelně, orientovat se v textu, diskutovat a být schopen vést debatu, rozeznávat fakta čili objektivní informace od pouhých názorů a dojmů, umět vyjádřit souhlas i nesouhlas, řečově zvládat konflikty a zejména efektivně používat dorozumívací technologii.

1.5.1.4 Kompetence sociální a personální

Sociální a personální kompetence kladou největší důraz na rozvoj žákovy osobnosti. Žák si díky nim vytváří představu o druhých i o sobě samém. Pod vlivem těchto kompetencí umí řídit a ovládat své jednání, naučí se také vytvářet si vlastní postoje a hodnoty. Dovede pracovat v týmu, je schopen kooperace a umí ocenit zkušenosti druhých lidí.

1.5.1.5 Kompetence občanská

Na základě občanských kompetencí si je žák po dokončení základního vzdělávání vědom svých práv a povinností, a to jak ve škole, tak mimo ni. Umí se postavit proti fyzickému i psychickému násilí. Snaží se chránit své zdraví i zdraví svých blízkých. Dokáže rozpoznat krizovou situaci a umí se za takovéto situace správně rozhodnout, tzn. zvolit nejvhodnější řešení. Zná zákony a předpisy, které jsou stanoveny legislativou ČR. Zároveň zná a umí ocenit tradice a kulturní i historické dědictví své země.

1.5.1.6 Kompetence pracovní

Žák se díky pracovním kompetencím učí zodpovědnosti. Je schopen pracovat v týmu, usiluje o nalezení vhodného řešení při realizaci zadaného úkolu. Plní povinnosti a závazky a dokáže se adaptovat na nastolené pracovní podmínky. Dokáže využít osvojené znalosti a zkušenosti z jiných oblastí vzdělávání. Tyto kompetence rovněž připravují žáka na to, aby se uměl orientovat v základních aktivitách potřebných k uskutečnění podnikatelského záměru a k jeho realizaci. Žák po osvojení těchto kompetencí chápe riziko, cíl a podstatu podnikání a dovede si rozvíjet své podnikatelské myšlení.

1.5.2 Úloha klíčových kompetencí

Úlohu klíčových kompetencí lze přiblížit až po důkladné rozvaze na tím, proč se ony kompetence staly klíčovými a jak chápat či hodnotit skutečnost, kdy dojde k jejich plnému osvojení. První nastíněnou otázkou je možné dokladovat následující definicí : „Klíčové kompetence jsou souhrnem vědomostí, dovedností, schopností, postojů a hodnot důležitých pro osobní rozvoj a uplatnění každého člena společnosti. Jsou základem celoživotního učení. K jejich utváření a rozvíjení musí směřovat a přispívat veškerý vzdělávací obsah i aktivity a činnosti, které ve škole probíhají.“¹³, která přímo poukazuje na to, proč jsou klíčové kompetence klíčovými. Jejich role je ve výchovně-vzdělávacím procesu nezastupitelná. Získání a osvojení klíčových kompetencí přispívá ke spokojenému a úspěšnému životu a rovněž napomáhá k posilování funkcí občanské společnosti. Z výše uvedeného zcela zřetelně vyplývá, že smyslem a cílem základního vzdělávání by tedy mělo být vybavit každého žáka takovými kompetencemi, samozřejmě vždy s ohledem na to, které jsou pro něho dosažitelné, a připravit ho tak na další vzdělávání nebo na uplatnění ve společnosti.

Význam druhé výše položené otázky spočívá v nabytí způsobilostí důležitých pro život. Konkrétně mít či získat klíčové kompetence znamená, že žák na základě výhodně propojených vědomostí, dovedností, postojů a hodnot je schopen úspěšně zvládnout úkoly a situace, do kterých se dostává nejen při studiu ve škole, ale následně také v zaměstnání či v osobním životě. Díky osvojenému souboru kompetencí se jedinec dokáže bez problémů

---

¹³ *Oborová didaktika* [online]. Vypracoval doc. PhDr. Zdeněk Friedmann, CSc., Masarykova univerzita Brno: 2006, [citováno 13. prosince 2010]. Dostupné z: <http://www.ped.muni.cz/wtech/elearning/Oborova_didaktika.pdf>.

orientovat v téměř jakékoliv situaci, je schopen zaujmout přiměřený postoj ke stávající situaci a zároveň volit vhodné a přínosné činnosti a jednání k vyřešení dané situace.¹⁴

V jednotlivých etapách vzdělávání jsou za klíčové kompetence považovány kompetence k učení, k řešení problémů, komunikativní, sociální a personální, občanské, pracovní. Tyto kompetence je možné v praxi uplatnit¹⁵ a realizovat následujícím způsobem. V rámci osvojení si *k o m p e t e n c e k u č e n í* je na žáky kladeno mnoho požadavků. Jedním z těchto požadavků se stává vyhledávání informací z nejrůznějších zdrojů, tuto dovednost lze posilovat během vyučovacího procesu například tím, že žáci dostanou za úkol vyhledat potřebné informace v knihách, slovnících, časopisech, popř. na internetu. Poté by měli být schopni zhodnotit výsledky své práce a otevřeně o nich diskutovat s ostatními. Cílem této kompetence je také vybudovat u žáků schopnost přijmout kritiku a vyrovnat se s chybou. *K o m p e t e n c e k ř e š e n í p r o b l é m ů* napomáhá žákům např. orientovat se v cizím jazykovém prostředí, žáci tak mohou uplatňovat znalosti a dovednosti získané ve výuce cizího jazyka, to je možné v praxi ověřit např. tak, že se žáci umí zeptat na cestu, vyhledat si dopravní spoj při cestování v zahraničí, mohou si také vyzkoušet např. rezervaci hotelu či vyřídit telefonát v cizím jazyce. Zároveň tento typ kompetence dovoluje uplatnit žákovu intuici, fantazii, improvizaci, ale také posiluje kreativitu při řešení problémů. Často jsou pro rozvíjení této kompetence uplatňovány metody modelových situací či situačních a inscenačních her. *K o m u n i k a t i v n í k o m p e t e n c e* je zaměřena zejména na kultivaci mluveného i psaného projevu žáků. Tato kompetence představuje jednu z nejdůležitější a dá se realizovat v jakémkoliv vyučovacím předmětu. Rozvíjet tuto kompetenci lze např. nácvikem mluvených i psaných projevů např. tehdy, když se mají žáci pokusit zformulovat a přednést referát, vést dialog na předem stanovené téma, napsat dopis či e-mail nebo jednoduchou žádost. Těmito metodami se žáci učí efektivně využívat všechny způsoby komunikace (verbální, neverbální, komunikace činem), ale také formulovat a vyjádřit svoji myšlenku tak, aby jí adresát porozuměl. *K o m p e t e n c e s o c i á l n í a p e r s o n á l n í* se vztahuje zejména k práci ve skupině. Důležité je, aby jednotliví členové skupiny uměli tolerovat všechny její členy a rovněž připustili fakt, že mohou při kvalitní spolupráci získat nejen nové poznatky a zkušenosti, ale také posilovat dobré mezilidské vztahy. Tato kompetence může být v praxi realizována např. zadáním projektu

---

¹⁴ Parafrázováno na základě *Klíčové kompetence v základním vzdělávání* [online]. Kolektiv autorů, Výzkumný ústav pedagogický Praha: 2007, [citováno 13. prosince 2010]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/uploads/Vzdelavani/Skolska_reforma/SP_kkzv.pdf>.

¹⁵ Upraveno dle publikace Belz, H. – Siegrist, M. : *Klíčové kompetence a jejich rozvíjení*. Praha, 2001.

na určité téma. Cílem je, aby se v malé skupině podíleli pokud možno všichni členové rovnoměrným dílem, ve větším pracovním týmu je nutné rozdělit role (vedoucí, zástupce, účastník) a následně takto stanovené role respektovat. Žáci by měli být schopni ve skupině vnímat potřeby ostatních a zároveň umět poskytnout i přijmout pomoc. Další klíčovou kompetencí je *k o m p e t e n c e o b ě a n s k á*, kterou lze v praxi realizovat např. prostřednictvím projektu se zaměřením na ochranu životního prostředí nebo žákům zadat úkol, aby se pokusili sepsat nebo vyhledat základní lidská práva a povinnosti, popř. si mohou vyzkoušet poskytnutí včasné a účinné pomoci v nějaké krizové situaci. Žáci se díky této kompetenci učí uplatňovat etické normy v každodenním životě s ohledem na dříve získané základní společenské normy a zákony. Žáci by po osvojení této kompetence měli do svého jednání promítnout toleranci vůči rasovým, náboženským i jiným odlišnostem, které se ve společnosti objevují. Posledním typem kompetencí je *k o m p e t e n c e p r a c o v n í*, která se může do praxe promítnout např. když zadáme žákům práci se slovníkem, mapou, grafem, popřípadě nějakým textem, žáci v tomto případě musí respektovat smluvená pravidla a postupy práce. Rovněž jde s žáky provádět základní rukodělné techniky, při nichž je důležité osvojovat si a dodržovat bezpečnost práce. Žáci se také učí vybírat a používat vhodné pomůcky a nástroje a zároveň hospodárně využívat potřebné materiály. Při jakékoliv pracovní činnosti se žáci učí pracovat podle návodu a také umí využívat vědomosti a dovednosti získané v jiných předmětech.

Proces osvojování klíčových kompetencí je dlouhodobý a nekonečný, dalo by se říci, že trvá po celý lidský život. Všechny klíčové kompetence by se měly prolínat, a proto je nutné, aby tomu byl uzpůsoben jak obsah učiva, tak všechny aktivity, které škola vyvíjí. Takto se pak klíčové kompetence stávají multifunkčními a nabývají nad-předmětové podoby, což umožňuje jejich vzájemné propojování, ale také uplatňování a aplikaci ve všech předmětech výchovně-vzdělávacího procesu. V rámci jednoho předmětu je tedy možné realizovat více klíčových kompetencí současně, což se v optimální podobě stává dokonce žádoucím. Zároveň jednotlivé klíčové kompetence od sebe nelze striktně oddělit, nerealizují se izolovaně, ba naopak cílem je propojit klíčové kompetence navzájem.

1.5.3 Cíle klíčových kompetencí

Jeden z hlavních cílů klíčových kompetencí představuje umožnit žákům osvojit si strategii a motivovat je k celoživotnímu vzdělávání. Důležitou složku tvoří podněcování žáků k tvořivému myšlení, logickému uvažování a k řešení problémů. Žáci bývají proto vedeni k všestranné, účinné a otevřené komunikaci, je u nich rozvíjena schopnost

spolupracovat a respektovat práci a úspěchy vlastní i ostatních. Mezi cíle klíčových kompetencí patří také připravovat žáky na to, aby se projevovali jako svobodné a zodpovědné bytosti, jenž jsou schopny uplatňovat svá práva a naplňovat své povinnosti. Klíčové kompetence se snaží u žáků rozvíjet vnímavost a citlivé vztahy k lidem, k prostředí i k přírodě, vedou žáky k toleranci a ohleduplnosti k jiným lidem, k jejich kulturám a duchovním hodnotám, učí je žít společně s ostatními lidmi. Neopomenutelným cílem klíčových kompetencí je pomáhat žákům rozvíjet a poznávat vlastní schopnosti v souladu s reálnými možnostmi, spolu s dovednostmi a vědomostmi je využít například při rozhodování o vlastní životní i profesní orientaci.

Všechny výše uvedené cíle tvoří předpoklad správného rozvoje a kultivace osobnosti, která díky těmto osvojeným poznatkům dokáže ve společnosti obstát.

1.6 Mladý Démosthenes

Mladý Démosthenes je celostátní soutěž zaměřená na umění komunikovat. Zároveň se jedná o projekt, jehož autorkou je Mgr. Jana Adámková, podporující komunikační výchovu RVP ZV v návaznosti na výuku českého jazyka a literatury na základních školách a víceletých gymnáziích. Projekt¹⁶ je ve své podstatě orientovaný na zdokonalování umění veřejného projevu, prohlubování a porovnávání komunikačních dovedností. Soutěž si klade několik cílů, z nichž hlavními jsou porovnání komunikačních dovedností žáků II. stupně ZŠ a víceletých gymnázií, prohlubování poznatků, zdůrazňování významu komunikace jako takové, podporování komunikačních aktivit na ZŠ (školní rozhlas, televize, recitační a divadelní kroužky, apod.), zdůraznění významu kultury mluveného projevu, umožnění nahlédnout žákům do oblasti moderátorské profese a v neposlední řadě seznámení učitelů ČJ s novými trendy umění verbální komunikace a hravou formou poté uplatňovat tyto poznatky ve výuce. Cílovou skupinou projektu jsou žáci II. stupně ZŠ (6.–9. třída) a víceletých gymnázií po celé ČR, tj. děti ve věku od 12 do 15 let. Jedná se o čtyřkolovou soutěž, jejíž účastníci prochází postupně školním, regionálním, krajským a posléze celostátním kláním v monologu na libovolné téma, z čehož je patrné, že projekt je primárně postaven na ověřování komunikačních dovedností jednotlivců, bez ohledu na žánr, zaměření nebo druh verbálního projevu.

Úkolem účastníků projektu je předvést 1 až 2 minutový monologický projev na libovolné téma. Podmínkou je, aby si toto téma žák sám vymyslel, v žádném případě

---

¹⁶ Čerpáno z *Mladý Démosthenes* [online]. FACE OF NEW EUROPE, s.r.o. Praha: 2007, [citováno 14. prosince 2010]. Dostupné z: <<http://www.mladydemosthenes.cz/>>.

nesmí být použit text jiného autora. Soutěž je, jak již bylo výše uvedeno, víceúrovňová, přičemž vítěz celostátního kola jakéhokoliv ročníku projektu Mladý Démósthénés se ve věkové kategorii, ve které vyhrál, nemůže soutěže znovu zúčastnit. Soutěž vymezuje dvě věkové kategorie účastníků (12 – 13 let, 14 – 15 let). Celostátní kolo soutěže je veřejné, účastní se jej vítězové kol krajských. Výkony jednotlivých účastníků posuzuje odborná komise zastoupená pedagogy Moderátorské školy D3, Katedry ČJ PF Univerzity Palackého v Olomouci, Institutu progresivní komunikace, zástupci společnosti FACE OF NEW EUROPE¹⁷, s.r.o., jež je vyhlášovatelem a organizátorem celé soutěže, a dále zástupci generálního a hlavního partnera akce a známými rozhlasovými a televizními moderátory.

Všechna kola soutěže se posuzují na základě stejných předem vymezených kritérií, hodnotí se : originalita zvoleného tématu, technika práce s hlasem, využití jazykových prostředků, adekvátní způsoby neverbální komunikace, celkový dojem a zvláště u celostátního kola technické prostředky. Vítěz celostátního kola soutěže je odměněn věcnými cenami od partnerů projektu a pro svoji školu obdrží peněžní částku v hodnotě 10 000 Kč, kterou škola musí použít na podporu a rozvoj komunikačních aktivit (výuka kultury mluveného projevu v rámci hodin ČJ, školní rozhlas, televize, recitační a divadelní kroužky, technické vybavení pro výuku ČJ apod.).

V roce 2011 proběhne již IV. ročník, což zjevně dokladuje začínající tradici soutěže. Tento fakt je rozhodně žádoucí, neboť uvedený projekt má dalekosáhlejší dopad než „pouhé“ zkvalitňování komunikační kompetence žáků ZŠ. Přispívá ke kultivaci celé osobnosti, která se pod vlivem rétorických dovedností stává nezávislou, zdravě sebevědomou, jež je schopná snáze dosáhnout vytyčených cílů, najít uplatnění v životě a ustát tak nezadržitelný vývoj společnosti a kultury. Nejen tyto, ale také další významné okolnosti spojené s rozvíjením komunikačních dovedností již u žáků ZŠ si uvědomuje mnoho institucí, které svou záštitou vyjádřily přízeň projektu Mladý Démósthénés. Lze jmenovat MŠMT, ale také řadu krajských a ostatních měst (např. Jihlava, Jindřichův Hradec, Klatovy, Kutná Hora, Mělník, Pardubice, Šumperk, Trutnov). Nezbývá než věřit, že projekt s takto důležitým posláním bude i nadále podporován.

---

¹⁷ Více informací o projektech společnosti „Tvář nové Evropy“ lze nalézt na „*Tvář nové Evropy*“ [online]. FACE OF NEW EUROPE, s.r.o Praha, [citováno 14. prosince 2010].
Dostupné z: <<http://www.novaevropa.cz/projekty/>>.

2 PRAKTICKÁ ČÁST

2.1 Výzkum

Výzkum diplomové práce, který probíhal od března do přelomu května/června 2010, je orientován na zmapování jazykových dovedností žáků 9. tříd vybraných základních škol prostřednictvím zvukových nahrávek připravených a nepřipravených mluvených projevů. Lze předpokládat, že vlastní výkony žáků budou v mnoha směrech odlišné. Jednak individualitou osobnosti každého mluvčího a rovněž vlivem konkrétního školského zařízení, které formuje žáka a do značné míry udává směr jeho kognitivního vývoje. Jelikož v mnoha ohledech je žákům poskytnuta možnost hovořit o tématech jim blízkých, konkrétně trávení volného času, záliby, navštěvované kroužky, oddíly apod., lze za důležitý indikátor výzkumu pokládat lokalitu, resp. bydliště mluvčích. Z daného pohledu velké město poskytuje žákům řadu různorodých i netradičních aktivit, kterých se například žáci venkovské školy nemají příležitost v místě svého bydliště účastnit. Potenciál naplňování volného času je tedy ve větších městech bezesporu bohatší. Tudíž lze očekávat, že záliby žáků žijících ve větších městech budou rozmanitější a následný projev na dané téma realizovaný možná s větším zájmem. Otázkou však zůstává, zda dnešní mladí lidé dostatečně využívají onen potenciál možností smysluplného trávení volného času a také do jaké míry chtějí své osobní působení sdílet.

Kultivovanost jazykového projevu a znalost základních jazykových norem představuje hlavní zdroj výzkumu, z něhož následně vyplývá komparace mluvených projevů zkoumaného vzorku žáků vybraných základních škol, přičemž cílem je dospět k postihnutí úrovně kultury mluveného projevu žáků končících ročníků vybraných základních škol, jejichž vyjadřovací schopnosti by měly být již do jisté míry vytříbené, zažité. Předpokládá se ovšem, že míra osvojení jazykových norem a schopnost jejich adekvátního praktického užití bude vlivem různých typů základních škol rovněž značně diferencovaná.

2.1.1 ZŠ podílející se na výzkumu

Do výzkumu se zapojily tři základní školy s různým zaměřením, což nebylo prvotním požadavkem, ale v rámci celkového hodnocení poměrně zajímavým ukazatelem. Kritériem pro volbu konkrétních základních škol se stala lokalita. Zastoupena je tedy základní škola malého, středního a velkého města. Ostatní kritéria výzkumu byla pro všechny školy jednotná.

V následujících podkapitolách se nachází profilace vybraných základních škol. Důvodem není podat pouze obecné charakteristiky daných školských zařízení, ale především poukázat na zaměření jednotlivých institucí, jejich možnosti a v neposlední řadě také zaznamenat nabídku volitelných předmětů, zájmových kroužků a mimo jiné také zapojení se do rozmanitých projektů a účast v mnoha soutěžích. Všechny tyto skutečnosti mohou být důležitým činitelem při motivaci žáků ke vzdělávání, k osvojování a upevňování klíčových kompetencí a samozřejmě významným předpokladem komplexního osobnostního rozvoje a zároveň možným ukazatelem kvality řečového projevu žáků.

2.1.1.1 ZŠ Otokara Březiny Počátky

Základní škola Otokara Březiny¹⁸ se nachází v Počátkách (malé město na Vysočině) v klidné lokalitě blízko centra obklopena parkem a venkovním sportovním areálem školy. Základní škola¹⁹ nemá specifickým směrem rozšířenou výuku. Všestranný rozvoj žáků podporuje posílením výuky českého jazyka, matematiky a informatiky na 2. stupni a stejně tak anglického jazyka a dramatické výchovy na 1. stupni. Základní škola disponuje školní družinou, školní jídelnou, školní knihovnou, nově zrekonstruovanou tělocvičnou a sportovní halou přímo v areálu školy poskytující kvalitní sportovní vyžití. Pro výuku odborných předmětů se využívají dílny, cvičná kuchyň a plně vybavená počítačová učebna. Kvalitní vybavení mají zvláště jazykové učebny a rovněž učebna chemie, fyziky, přírodopisu a zeměpisu. Do vyučování je zařazena také práce na interaktivní tabuli, s níž lze pracovat na obou stupních základní školy. V rámci výuky žáci navštěvují také školní pozemek sloužící k výuce pěstíctví. V letošním školním roce 2010/2011 navštěvuje základní školu celkem 356 žáků rozdělených do 18 tříd. Aktuální počet pedagogických pracovníků k danému školnímu roku je 25 učitelů, 1 asistentka pedagoga, 2 vychovatelky školní družiny. Základní škola nabízí svým žákům řadu volitelných předmětů a to zejména na 2. stupni. Lze jmenovat německý jazyk a informatiku pro 7. ročník, německý jazyk a interaktivní výuku pro 8. ročník, německý jazyk a informatiku pro žáky 9. ročníku. Zájmové aktivity žáků na Základní škole Otokara Březiny v Počátkách jsou podporovány řadou kroužků poskytovaných v průběhu celého základního vzdělávání. Vymezené bývají na základě určení pro 1. či 2. stupeň, ale rovněž s ohledem na druh aktivity, v rámci které škola nabízí vždy několik možných variant. Mezi zájmové činnosti podporující tvořivost žáků

---

¹⁸ *Základní škola Otokara Březiny Počátky* [online]. S3 webdesign studio Zdeněk Slavík, Jindřichův Hradec: 2007, [citováno 8. března 2011]. Dostupné z: <<http://www.zspocatky.cz/pages>>.

¹⁹ Veškeré uvedené informace týkající se základní školy, které nebyly k dispozici na webových stránkách školy, mi byly poskytnuty ředitelem Základní školy Otokara Březiny v Počátkách Mgr. Jaroslavem Blažíčkem.

patří šikovné ruce (kroužek určený pro žáky 1. stupně). Aktivitu s uměleckým zaměřením se realizují prostřednictvím výtvarného (pro 1. stupeň), recitačního (pro 1. i 2. stupeň), dramatického (pro 2. stupeň) a divadelního (pro 2. stupeň) kroužku. Aktivní a sportovní vyžití žáků podporuje sportovní kroužek (pro 1. i 2. stupeň), hry a zábavy (pro 1. i 2. stupeň), volejbal (pro 1. i 2. stupeň) a taneční kroužek (pro 2. stupeň). Rozšíření vědomostí, znalostí i praktických dovedností umožňuje kroužek ekologický (pro 1. stupeň) a matematický (pro 2. stupeň) a dále kroužek věnovaný anglickému jazyku, který mohou navštěvovat žáci 2. stupně. Základní škola se zapojuje do řady užitečných projektů, díky nimž podporuje a napomáhá svým žákům upevňovat jednotlivé klíčové kompetence. Jedním z nejdůležitějších se stal projekt Učíme se interaktivně, dále například Ovoce do škol. Základní škola se zapojuje také do mnoha soutěží zaměřených na odborné předměty (matematika, chemie, český jazyk, anglický jazyk, přírodopis, dějepis, zeměpis). Mimo jiné podporuje bezpečnost žáků prostřednictvím dopravní výchovy a neopomíjí ani účast na různě zaměřených sportovních soutěžích.

2.1.1.2 ZŠ Osvobození Pelhřimov

Základní škola Osvobození²⁰ je jednou ze čtyř základních škol v bývalém okresním městě Pelhřimov. Od 1. září 2007 byla na této škole zahájena výuka podle vlastního školního vzdělávacího programu s názvem Cesta k sobě. Zaměření školy²¹ je orientováno na rozšířenou výuku informatiky a výpočetní techniky. Žáci si mohou od 6. ročníku plnit jednotlivé úrovně ECDL, čímž získávají základní počítačovou gramotnost. Jedná se o bezbariérovou základní školu, jejíž okolí tvoří rozsáhlý a udržovaný školní areál zahrnující školní družinu, školní jídelnu, učebny určené kmenovým třídám, resp. každá kmenová třída má vlastní učebnu, dále speciálně vybavené učebny odborných předmětů (fyzika, chemie), zvláštní učebny jsou vymezeny také cizím jazykům a některým výchovám (hudební, výtvarná). Vzhledem k zaměření školy mohou žáci využívat několik odborných a kvalitně vybavených učeben informatiky a mimo to také univerzální dílnu a cvičnou kuchyni. Škola disponuje několika interaktivními tabulemi hojně využívanými v rámci výuky, dále vlastní prostornou tělocvičnou a venkovním sportovním areálem s travnatým fotbalovým hřištěm, běžeckými drahami a doskočištěm. Ve školním roce 2010/2011

---

²⁰ *Základní škola Osvobození Pelhřimov* [online]. StaMPi, spol. s.r.o. Pelhřimov, [citováno 7. března 2011]. Dostupné z: <<http://www.zsospel.cz/informace.php?stranka=o-skole>>.

²¹ Veškeré uvedené informace týkající se základní školy, které nebyly k dispozici na webových stránkách školy, mi byly poskytnuty zástupkyní ředitelky Základní školy Osvobození Pelhřimov Mgr. Martou Buchtovou.

navštěvuje základní školu celkem 321 žáků rozdělených do 18 tříd. V současném školním roce výuku zastává 25 učitelů, 4 vychovatelky, 2 asistentky. Základní škola nabízí následující volitelné předměty, anglický jazyk, cvičení z českého jazyka, cvičení z matematiky, německý jazyk, jež mohou žáci volit průběžně od 7. do 9. ročníku. V průběhu devítiletého vzdělávání poskytuje základní škola svým žákům pestrou škálu zájmových kroužků dělených podle zaměření. Pohybové aktivity rozvíjí taneční kroužek určený zvláště pro mladší a starší žáky, dále taneční páry, jichž se účastní žáci 6. ročníku a pohybové hry (pro žáky 1. stupně). Sportovní vyžití umožní žákům fotbal (pro 8.-9. třídu), odbíjená (pro žáky 1. stupně) a kondiční kulturistika (pro žáky 8. – 9. ročníku). Uměleckou činnost spojenou s tvořením podporuje kroužek keramiky (pro 1. třídu a pro 4.-5. třídu), stejně tak kroužek výtvarných činností (pro žáky 1. stupně) a dovedných rukou. Žáci se mohou účastnit rovněž pěveckého kroužku či hry na hudební nástroj, v této oblasti lze docházet na kroužek s názvem flétničky pro 1. třídu, hra na flétnu (pro 2. a 4. třídu) a hra na kytaru (pro 4. – 6. třídu). Jazykové znalosti a dovednosti prohlubuje konverzace v anglickém jazyce (pro žáky 2. stupně), němčina hrou (pro žáky 1. stupně), němčina (pro žáky 2. stupně). Žáci si mohou taktéž rozšiřovat znalosti z odborných předmětů například prostřednictvím kroužku ZAV (v průběhu celého základního vzdělávání), přírodovědných praktik (pro žáky 2. stupně), zdravotnického kroužku (pro 1. i 2. stupeň) či vedení školního časopisu, do něhož je zapojeno 14 žáků z 1. i 2. stupně základní školy. Základní škola Osvobození Pelhřimov se zapojila do projektu Cesta k testům ECDL, kdy žáci postupně plní jednotlivé moduly (Word, Excel, PowerPoint, Office Outlook), po jejichž skončení absolvují testy ECDL. Dalšímu testování podléhají žáci při vyplňování SCIO testů, které jsou určené žákům 9. tříd, případně v soutěži Všeználek pro žáky 5. ročníku, kde se zjišťují všeobecné znalosti. Své dovednosti mohou žáci uplatnit při SCOTT cyklistických závodech a dále lyžařských závodech. Žáci 8. a 9. tříd prověřují své znalosti v Přírodovědném klokanovi. Prokázat dovednost psaní na počítači všemi deseti prsty mohou žáci v soutěži ZAV. Několik žáků se účastnilo soutěže Časopis roku, ve které jedna žákyně získala cenu za 3. místo v grafickém provedení. Dále základní škola podporuje své žáky v mnoha olympiádách (dějepisná, zeměpisná, biologická, z českého jazyka, matematická – Pythagoriáda, Matematický klokan (pro 2. – 9. ročník), literární a výtvarná). Žákům je umožněna prezence v recitačních a zdravotnických soutěžích. Pravidelně usilují rovněž o umístění v sálové kopané, florbalu, odbíjené a lehké atletice.

2.1.1.3 ZŠ Nerudova České Budějovice

Základní škola Nerudova²² se nalézá v Českých Budějovicích v klidné části města. Jedná se o základní školu s rozšířenou výukou matematiky a přírodovědných předmětů. V současné době jde o vzdělávací instituci vzniklou sloučením ZŠ Nerudova se ZŠ Čéčova, k němuž došlo 1. září 2005. K tomuto datu nabyla škola nového názvu, který zastřešuje oba původní subjekty – Základní škola a Mateřská škola Nerudova 9, České Budějovice. Základní školu tvoří školní družina, školní jídelna, mateřská škola v Nemanicích, školní jídelna při MŠ, čtyři tělocvičny, velký sportovní areál, rozsáhlý pozemek a kvalitní zázemí sloužící sportovním i rekreačním aktivitám žáků. Ve školním roce 2010/2011 dochází do základní školy celkem 643 žáků umístěných do 28 tříd, přičemž 5 tříd na druhém stupni má rozšířenou výuku matematiky a přírodovědných předmětů. Počet učitelů pro daný školní rok činí 41 pedagogických pracovníků. Základní škola umožňuje již od 4. ročníku výběr volitelných předmětů. Pro každý ročník vytváří soubor výběrových předmětů. Nabídka volitelných i nepovinných předmětů je velmi pestrá, zahrnuje seminář z českého jazyka, techniku administrativy, informatiku, seminář týkající se společenskovedních předmětů, opomenuta není ani sportovní výchova, žákům je nabídnut také francouzský jazyk, rozvíjet své vlohly mohou žáci s technickými schopnostmi prostřednictvím semináře z matematiky, technického kreslení a technické výchovy, mezi volitelné předměty spadá rovněž domácnost. Po dobu celého základního vzdělávání provází žáky rovněž mnoho zájmových kroužků²³, které má škola vymezené pro jednotlivé ročníky a dále členěné podle druhů aktivit. Dělí se na jazyky, zvláště anglický jazyk nabídnutý již v 1. a 2. ročníku, kroužky s uměleckým zaměřením, jejichž nabídka je rovněž široká, např. drátování určené žákům 2. stupně, výtvarný kroužek, keramika, pletení z papíru, hra na flétnu, dramatická výchova a speciálně pro žáky 9. ročníku kulturně umělecký a kulturně vzdělávací kroužek, další skupinu představují kroužky s technickým zaměřením, kam spadá práce na počítači, vaření, technika administrativy určená pro žáky 8. a 9. ročníku a konečně kroužky orientující se na sport, mezi něž patří basketbal, aerobic a sportovní gymnastika, florbal, softbal, který mohou volit žáci 8. a 9. ročníků. Základní škola Nerudova se účastní mnoha projektů na republikové i mezinárodní úrovni. Lze jmenovat například projekt Sokrates, Výtvarná soutěž v Číně, projekt Zdravé zuby, Zdravá výživa ad. Významný je rovněž výzkum výuky

²² *Základní škola Nerudova České Budějovice* [online]. Vytvořil Radovan Mikeš, ZŠ Nerudova České Budějovice, [citováno 7. března 2011]. Dostupné z: <http://www.zsnerudova.cz/o_skole.htm>.

²³ *Základní škola Nerudova České Budějovice* [online]. Vytvořil Radovan Mikeš, ZŠ Nerudova České Budějovice, [citováno 7. března 2011]. Dostupné z: <<http://www.zsnerudova.cz/krouzky.htm>>.

matematiky realizovaný ve spolupráci s Pedagogickou fakultou Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Základní škola Nerudova nabízí svým žákům účast na soutěžích v řadě předmětů. Jedná se o jazyky (český, anglický, německý jazyk), technické předměty (matematika, fyzika), přírodovědné předměty (biologie, chemie), dále výchovy (hudební, výtvarná, tělesná výchova) a ostatní předměty (dějepis, zeměpis). Zapojuje se také do soutěží orientovaných na rozvoj žákovských dovedností (Soutěž mladých cyklistů, Dopravní olympiáda, Hlídky mladých zdravotníků). Základní škola Nerudova nabízí velmi širokou vzdělávací základnu umožňující žákům plně rozvíjet všechny klíčové kompetence.

2.1.2 Stanovení náležitostí výzkumu

Výzkum se orientuje na mluvené projevy žáků 9. tříd základních škol. Výběr těchto škol byl podmíněn lokalitou ve snaze zjistit, zda má na úroveň řečového projevu žáků nějaký vliv. V rámci tohoto požadavku došlo k oslovení základní školy situované v malém, středním a velkém městě. Lokalita se stala jediným diferenčním prvkem, ostatní výchozí náležitosti výzkumu byly pro všechny základní školy totožné. Do výzkumu se z každé základní školy muselo zapojit minimálně 20 žáků 9. ročníku. Od každého z nich se očekávaly dva mluvené projevy, přičemž první byl připravený, druhý nepřipravený. Oba projevy měly svá specifika, s nimiž byly všechny základní školy předem písemně vyrozuměny. V případě připraveného mluveného projevu se jednalo o zadání pěti tematických okruhů (viz. *Tabulka č. 1*), ze kterých si každý žák zvolil jeden, v jehož rámci zpracoval konkrétní téma (př. zadaný tematický okruh sport, konkrétní žákem zvolené téma fotbal). Na vypracování tématu měli žáci jeden týden, po jehož uplynutí měli být schopni o tématu hovořit z paměti pouze s osnovou či vypsányi základními tezemi. Kritéria připraveného mluveného projevu uzavíral časový limit nastavený na 5 minut.

Tabulka č. 1

Tematické okruhy připraveného mluveného projevu	
1.	Sport + volný čas (koníčky, zájmy, záliby)
2.	Kultura (četba, hudba, tanec, divadlo, kino apod.)
3.	Cestování (výlety, pobyty, vysněná dovolená
4.	apod.) Obdivovaná osobnost (rodič, kamarád, idol ad.)
5.	Kroužky (oddíly, volnočasová centra apod.)

Nepřipravenému mluvenému projevu předcházely obdobné požadavky. Žáci losovali z deseti nabídnutých témat (viz. *Tabulka č. 2*), která předem neznali. Úkolem bylo hovořit na dané téma bezprostředně po zadání bez delší časové prodlevy a možné přípravy. Časový limit pro nepřipravený mluvený projev se měl pohybovat okolo 1 minuty.

Tabulka č. 2

Tematické okruhy nepřipraveného mluveného projevu	
A.	Kniha
B.	Mobilní telefon
C.	Počítač
D.	Škola (vzdělání)
E.	Rodiče
F.	Přátelé
G.	Příroda
H.	Sport
I.	Zvířata (domácí mazlíček)
J.	Film

Sběr a uchování dat v případě obou mluvených projevů probíhal prostřednictvím nahrávek na diktafon a dále doplňováním základních informací do připravených záznamových archů, které zahrnovaly domovskou školu žáka, pohlaví, věk, případně specifické poruchy učení nebo naopak rozšiřující aktivity (recitace apod.), jež by mohly významně vypovídat o úrovni mluveného projevu žáka, dále téma připraveného i nepřipraveného mluveného projevu vždy s odpovídajícím dosaženým časovým limitem a konečně soubor poznámek postihujících hlavní sledované faktory výzkumu u každého žáka v případě připraveného i nepřipraveného mluveného projevu. Veškerý nashromážděný materiál byl použit pouze pro účely diplomové práce. S nabytými informacemi bylo nakládáno vždy citlivě a v žádném případě nedošlo k jejich zneužití. Jednotlivé příspěvky žáků jsou proto anonymní.

2.1.3 Hlavní sledované faktory

Úroveň kultury mluveného projevu udává jakási výslednice spolupůsobení mnoha faktorů, které se podílí různou měrou, bývají proměnlivé a u každého mluvčího značně diferencované. Mění se v závislosti na situaci, v níž dochází k uskutečňování

komunikačního aktu a záleží mimo jiné také na osobnosti mluvčího, jeho zájmech, hodnotových preferencích, potřebách a v neposlední řadě záměru či cíli udávajícím stupeň motivace, s nímž ke komunikaci přistupuje. Mezi hlavní činitele utvářející mluvený projev patří bezesporu věk a dosažené vzdělání mluvčího. V tomto smyslu lze uvažovat skutečnost, že kvalitu řečového projevu podmiňuje zejména míra osvojení základních jazykových dovedností a jejich následná praktická aplikace související se schopností kreativního využití všech potenciálních možností jazyka. Důležitým faktorem se jeví rovněž rozsah nabytých životních zkušeností v oblasti komunikace. Spoluúčast všech výše uvedených faktorů předznamenává úroveň kultury řečového projevu. Komunikaci lze z tohoto hlediska považovat za proces realizovaný několika vzájemně propojenými činnostmi, v rámci kterých jsou dílčí jazykové schopnosti uplatněny. Některé publikace uvádějí nesnadnost klasifikace a následné diagnostiky jazykových schopností právě v důsledku působení řady obtížně zachytitelných a objektivně popsitelných činitelů. K alespoň rámcovému třídění se odhodlala Táňa Holasová (Praha, 1992) zaměřující se na takové jazykové schopnosti a dovednosti, které podle ní „podmiňují úroveň klíčových činností v komunikačních procesech a jež je možné identifikovat a rozvíjet v jazykové výchově.“²⁴ Takto jsou vymezeny tři skupiny faktorů propojených řadou vzájemných vazeb. Jedná se o faktory základní obsahující intelektové a senzomotorické schopnosti, k nimž patří dále emocionální a imaginativní procesy. Další skupinu představují faktory nespécifické týkající se všech projevů lidského chování, zahrnují vnímání, zapamatování a tvořivé zpracování informací. Konečně faktory spécifické orientující se na jednotlivé jazykové schopnosti a dovednosti. Holasová tuto skupinu dále člení na základní (elementárně systémové) schopnosti a integrační (strukturálně systémové) schopnosti. První skupina, jež se úzce vztahuje k výzkumu diplomové práce, zahrnuje schopnosti fonetické (zkoumaným jevem této kategorie je například výslovnost), lexikálně sémantické (rozsah slovní zásoby, cit ve smyslu porozumění významu slov a významovým vazbám), gramatické (především správná mluvnická stavba jazyka) a stylistické (schopnost volby adekvátních jazykových prostředků). Dle publikace Holasové (1992, s. 21) elementární systémové jazykové schopnosti umožňují vnímání, chápání a prožívání komunikačního aktu a zároveň tvoří výchozí předpoklad pro vznik a rozvoj integračních (strukturálně systémových) schopností, díky nimž se komunikant dokáže orientovat v textu, dovede reflektovat komunikát

---

²⁴ T. Holasová (1992, s. 20)

prostřednictvím výkladu výpovědí, umí zachovat dějovou linii či časovou posloupnost a zejména hodnotit a kreativně zpracovávat jakékoliv komunikáty.²⁵

Výzkum diplomové práce se zaměřuje výhradně na jazykové schopnosti a dovednosti žáků, k nimž je přihlíženo více než k osobnostním dispozicím či postojům, poukázáno na ně bude pouze tehdy, pokud v případě mluveného projevu sehrály významnou roli. Orientace na jazykové kompetence žáků byly upřednostněny z několika důvodů, jednak kvůli objektivní změřitelnosti a následnému vyvození přímých závěrů a rovněž proto, že jazyková způsobilost představuje významný předpoklad realizace jakékoliv jazykové činnosti, prostřednictvím níž dochází k jejímu zdokonalování. Hlavní pilíře výzkumu jsou zakotveny v teoretické části diplomové práce. Zkoumanými kritérii se proto stala technika řeči zahrnující respiraci, fonaci, artikulaci, dále zvládnutí základních ortoepických a ortofonických norem, úroveň členění řeči s důrazem na frázování, taktéž poukázání na některé významné prvky týkající se modulace, rovněž zhodnocení míry užívání doprovodných optických projevů a zejména aspekty reflektující vlastní řečovou kulturu přinášející důležité podklady pro následnou komparaci kvality vyjadřování žáků s důrazem kladeným zejména na slovní zásobu, dikci, výstižnost spojenou s vhodnou volbou slov, přesnost a jazykovou správnost, jistotu vyjadřování v projevech na zvolené či zadané téma a v neposlední řadě také způsob podání řečového projevu s ohledem na kvalitu přednesu a provázanost formy a obsahu. Mimo úroveň jazykových schopností a dovedností se rozkrývají i jiné podstatné aspekty, např. paměť důležitá při rozvíjení receptivní dovedností a kreativita spojená se stupněm originality při zpracování zadaného úkolu. Tyto skutečnosti nejsou hlavním předmětem výzkumu diplomové práce, avšak na rozvoji jazykových kompetencí se významným způsobem podílejí.

2.2 Analýza mluvených projevů zkoumaného vzorku žáků ZŠ

K dosažení objektivní analýzy a následného relevantního vyhodnocování mluvených projevů proběhl výzkum na všech vybraných základních školách dle stejných předem stanovených kritérií. Základním zdrojem výzkumu se staly zvukové nahrávky, které se jeví jako efektivní prostředek umožňující zpětnou kontrolu všech potřebných údajů. Analýzu dotvářely prvotní záznamové archy a dále srovnávací záznamové archy, na jejichž základě probíhala komparace a následně výsledné vyhodnocování. Při vlastním výzkumu byla uplatněna kombinace několika metod diagnostiky úrovně kultury jazykového projevu. Ne všechny techniky byly užité v plné šíři, nýbrž z každé z nich se uplatnily prvky potřebné

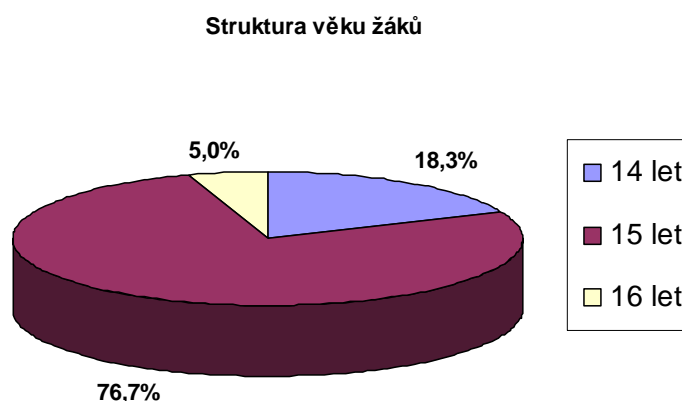
²⁵ Upraveno dle T. Holasové (1992, s. 21)

pro daný typ výzkumu s cílem dospět k získání požadovaných faktů. Přejatý základ anamnestického dotazníku zahrnuje obecné informace (pohlaví, věk, domovskou školu mluvčího, druh poruchy učení, rozšiřující aktivity spojené s jazykovými dovednostmi), jejichž vyhodnocení podává statistické údaje blíže specifikované v kapitole Struktura vzorku. V za diagnostice nejběžnější a zde rovněž vhodně aplikovatelnou metodu lze považovat pozorování. Výchozím předpokladem jeho uplatnění je sestavení okruhů sledovaných faktorů, dále příprava záznamových archů umožňujících systematický sběr dat pořízených pozorováními a konečně stanovení jednotné hodnotící škály, na jejímž základě může být provedeno objektivní srovnávání a následné stanovení závěrů plynoucích z nashromážděného výzkumného materiálu (viz. kapitola Komparace sebraných mluvených projevů). Dílčí zjištění reflektují tabulky a grafická znázornění, z nichž některá doprovází text přímo, ostatní jsou, ve snaze nezatěžovat text podrobnými schématy, umístěna v přílohách. Poslední kapitolu tvoří závěrečné shrnutí analýzy úrovně kultury mluveného projevu žáků ZŠ v přímé souvislosti s dosaženými výsledky prováděného výzkumu.

2.2.1 Struktura vzorku

Cílovou skupinou byli žáci 9. tříd tří vybraných základních škol, u nichž prostřednictvím výzkumu došlo k zmapování úrovně kultury mluveného projevu. Končící ročník základní školy byl podmiňujícím faktorem vzhledem k předpokladu dosažení klíčových kompetencí, jimiž mají být žáci při dovršení základního vzdělávání vybaveni. Věková struktura oslovených žáků odpovídala 9. ročníku základní školy. Výzkumu se účastnilo několik 14tiletých žáků, nejčastější byl však věkový průměr 15 let a malé procento zastupovali 16tiletí žáci. Níže jsou uvedené údaje pro ilustraci vyjádřené graficky. Věková struktura je pouze orientační informací, která na celkové úrovni kultury mluveného projevu oslovených žáků neměla příliš velký vliv.

Graf č. 1

Další statistický údaj představuje pohlaví mluvčích v celkovém vyjádření zastoupeně rovnoměrně viz. *Tabulka č. 3*. Nejvyváženější podíl dívek a chlapců se vyskytl na ZŠ Počátky, kde se na výzkumu podílelo 12 děvčat a 8 chlapců. Na ZŠ Pelhřimov převažovala s počtem 13 děvčata nad 7 chlapci, přičemž na ZŠ České Budějovice došlo ke vzácné shodě avšak v opačném pořadí čili 7 děvčat a 13 chlapců. Celkový počet žáků zapojených do výzkumu je 60, z toho 32 dívek a 28 chlapců. Ani pohlaví žáků nepředstavovalo významnou proměnnou výzkumu.

Tabulka č. 3

CELKEM		
POHLAVÍ	Počet žáků	Vyjádření v %
DÍVKY	32	53,3
CHLAPCI	28	46,7

Důležitým faktorem, který zásadním způsobem ovlivňuje úroveň mluvených projevů žáků, je domovská škola mluvčích nabízející a uplatňující různé způsoby rozvoje řečové kultury, s čímž bezprostředně souvisí nejen výukové metody, ale taktéž nabízené zájmové činnosti podporující jazykové dovednosti a celkovou kultivovanost jazyka. Vlivem této skutečnosti bylo do záznamových archů vneseno pole umožňující zaznamenat rozšiřující aktivity žáků podílející se rozhodujícím způsobem na formování mluveného projevu. Jednalo se zejména o aktivní způsob užívání jazykových schopností a dovedností například při účasti na jazykových nebo literárních soutěžích, navštěvování recitačního, dramatického či jiného kroužku s podobným zaměřením. Značný podíl žáků ZŠ Počátky navštěvoval dramatický kroužek připravující každoročně představení pro veřejnost, což vyžadovalo

notnou dávku jazykové vytríbenosti. Pro představu z dvaceti oslovených žáků se šest věnovalo divadlu v rovném zastoupení dívek a chlapců. Mluvené projevy těchto žáků se vyznačovaly větší pohotovostí a zejména důslednější propracovaností. Na ZŠ Pelhřimov se dvě žákyně věnovaly dramatickému kroužku a další žákyně vynikala v recitaci. Obě zmíněné aktivity významným způsobem podpořily výkony připravených i nepřípravených mluvených projevů těchto dívek. Na ZŠ České Budějovice se pouze jedna žákyně zabývala recitací, její podání bylo opět za přispění rozšiřující aktivity kultivovanější. Stejnou měrou a v některých ohledech ještě závažněji determinují mluvený projev žáků různé stupně poruch učení, vnímání apod. Rovněž této skutečnosti byl v rámci záznamových archů ponechán prostor, avšak na žádné z oslovených základních škol se podobné potíže nevyskytovaly, tudíž se touto problematikou nebudu podrobněji zabývat.

Kompletní záznamové archy zachycující výše nastíněnou strukturu výzkumného vzorku jsou uvedeny v přílohách (Příloha č. 1).

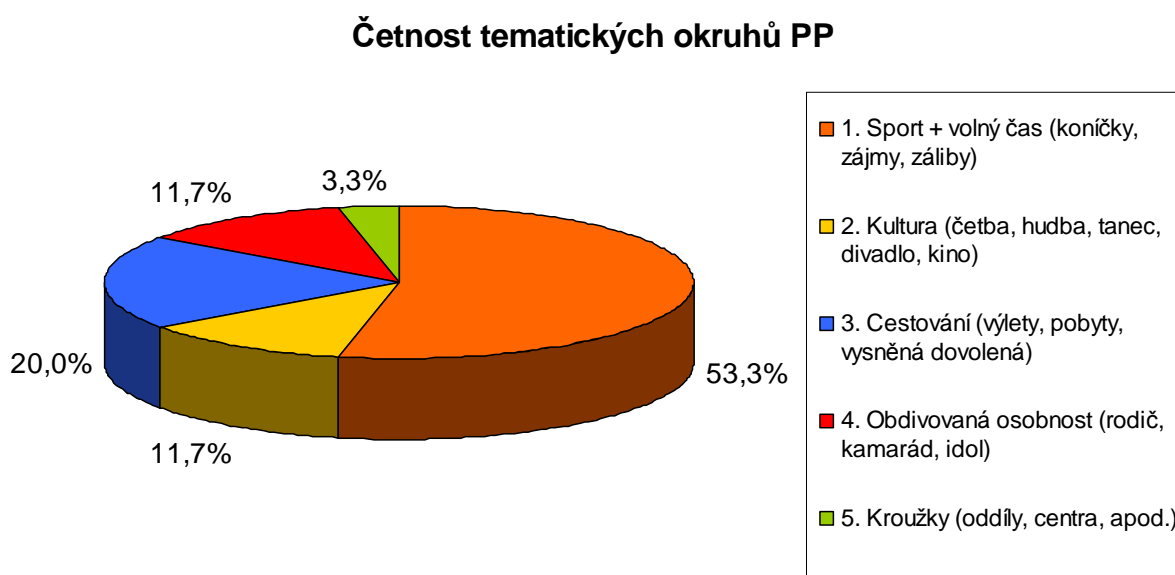
2.2.2 Komparace sebraných mluvených projevů

Před vlastním rozбором nashromážděného výzkumného materiálu považuji za nezbytné uvést několik v zásadě faktografických údajů reflektujících preference žáků při volbě zpracovávaného tématu. V rámci připraveného mluveného projevu měli žáci možnost hovořit na téma sport a volný čas, kultura, cestování, obdivovaná osobnost, kroužky. Sport a volný čas volila největší část všech oslovených žáků bez rozdílu pohlaví, i když s menší převahou chlapců. Jednalo se o téma nabízející širokou škálu zaměření od sportovních činností, přes koníčky, zájmy, záliby až k obecnému trávení volného času. Téma kultura se nejvíce objevovalo u žáků ZŠ České Budějovice, kde se stalo druhým nejčastěji zpracovávaným okruhem. Svědčí to o již předznamenané skutečnosti, že velké město poskytuje rozmanitý potenciál jak sportovního, tak kulturního vyžití. Několik žáků ZŠ České Budějovice tak se zájmem hovořilo o četbě, hudbě, tanci, divadle a kině opět v rovnoměrném zastoupení dívek a chlapců. Na ostatních základních školách nebyl zájem o téma kultura příliš velký. ZŠ Počátky v tomto směru reprezentovala jedna dívka a jeden chlapec, na ZŠ Pelhřimov volila zmíněné téma pouze dvě děvčata. V celé šíři výzkumu se druhým nejpreferovanějším tematickým okruhem stalo cestování volené taktéž děvčaty i chlapci. Mluvené projevy žáků týkající se cestování podávaly informace o uskutečněných výletech, strávených pobytech, některé vyjadřovaly touhu po realizaci vysněné dovolené. Takto koncipované komunikáty byly skutečně zajímavé. Tematický okruh obdivovaná osobnost umožňoval žákům hovořit o rodičích, kamarádech, idolech apod., na ZŠ Počátky a

ZŠ Pelhřimov jej volily shodně vždy tři dívky, ZŠ České Budějovice vykazovala zastoupení pouze jedné dívky při volbě tohoto tématu, jenž se celkově jeví bližší děvčatům, chlapci jej nevolili vůbec. Poslední nabízený tematický okruh, kroužky, zpracovala v celkovém součtu pouze dvě děvčata, jedno ze ZŠ Počátky, druhé ze ZŠ České Budějovice. V rozmezí daného tematického okruhu bylo možné povídat o navštěvovaných oddílech, volnočasových centrech apod., všeobecně však žáci dávali přednost jiným tématům. Níže je uvedeno grafické vyjádření výsledků šetření se zjevným procentuálním zastoupením jednotlivých preferovaných tematických okruhů.

Graf č. 2

Četnost tematických okruhů nepřipraveného mluveného projevu byla na všech základních školách velmi vyvážená, neboť již jednou vylosované téma se odebíralo z nabídky zbylých témat až došlo k úplnému vyčerpání, po kterém následovalo znovuobnovení kompletní nabídky. V rámci tohoto systému se všechna témata v zásadě rovnoměrně obměnila. Procentuální zastoupení jednotlivých témat podává grafické znázornění umístěné v přílohách (Příloha č. 2).

Jednou ze stanovených náležitostí výzkumu byla orientační délka obou mluvených projevů. Velmi zajímavým se poté stalo vyhodnocování naplnění určeného časového limitu, při kterém docházelo ke zjištění významných odlišností v rámci jednotlivých základních škol. Připravený mluvený projev měl být realizován v rozsahu 5 minut. Na ZŠ Počátky překročil stanovený časový limit pouze 1 žák s délkou mluveného projevu 6:13 minut. Maximální dosažená doba připraveného mluveného projevu u dívek byla 3:26 minuty. Průměrná délka projevu u dívek dosáhla 1:55 minut, u chlapců 1:57 minut, celková

průměrná délka projevu činila 1:56 minut. Na ZŠ Pelhřimov překonalo 6 dívek určený limit mluveného projevu, který se nikomu z chlapců nepodařilo naplnit. Nejdelší připravený mluvený projev dívek dosáhl 8:40 minut, u chlapců potom 4:34 minut. Děvčata dospěla k průměrnému času 5:14 minut, chlapci 3:06 minuty. Průměrný čas dívek i chlapců činil 4:29 minuty. ZŠ České Budějovice měla velmi vyváženou úspěšnost dosažení časového limitu, který překonalo 5 dívek a 4 chlapci. Nejdelší připravený mluvený projev u děvčat měl 7:10 minut, u chlapců 10:37 minut, což byl absolutní časový rekord. Děvčata v průměru dosáhla časového limitu 5:30 minut, chlapci 4:57 minuty. Celkový časový průměr byl 5:08 minut. V případě porovnání těchto údajů lze vyhodnotit jako nejúspěšnější ZŠ České Budějovice, která se nejvíce přiblížila požadovanému časovému limitu. Celkové zhodnocení připravených mluvených projevů dle délky trvání odráží *Tabulka č. 4* zahrnující nejdůležitější hodnoty všech zúčastněných mluvčích.

Tabulka č. 4

CELKEM				
Délka PP	DÍVKY	CHLAPCI	DÍVKY + CHLAPCI	Vyjádření v %
nad	11	5	16	26,7
pod	21	23	44	73,3
max.	8:40	10:37	10:37	
min.	0:44	0:57	0:44	
Ø čas	4:03	3:38	3:51	

Nepřipravený mluvený projev měl časový limit předem stanovený na 1 minutu. Ačkoli se žáci potýkali se značnými obavami z neznámých témat, míra naplnění časového limitu byla oproti připravenému mluvenému projevu úspěšnější. Všechna losovaná témata šlo považovat za schůdná a žákům blízká, jelikož se s nimi v každodenním životě běžně setkávají. Na ZŠ Počátky se podařilo 2 dívkám a 5 chlapcům přesáhnout výchozí časový limit. Nepřipravený mluvený projev o délce 2:02 minuty se stal nejdelším u dívek a 1:16 minut u chlapců. Dívky dosahovaly v průměru 0:55 minuty, chlapci 0:59 minuty, celkový průměr tak činil 0:57 minuty. Na ZŠ Pelhřimov dokázalo překonat danou časovou hranici celkem 7 žákům, z toho 4 dívky a 3 chlapci. Maximální délka nepřipraveného mluveného projevu byla u děvčat 1:39 minut, u chlapců 1:09 minut. Průměrný výkon chlapců i děvčat dosáhl shodné hodnoty 0:57 minuty. ZŠ České Budějovice vykazovala nejlepší výsledky co se týče délky nepřipravených mluvených projevů, 13 žáků, konkrétně 5 dívek, 8 chlapců, se se svými projevy dostalo nad určený časový limit. Nejdelší nepřipravený mluvený projev

u děvčat trval 3:11 minuty, u chlapců 3:36 minuty. V průměru dosahovala děvčata času 1:41 minut, chlapci 1:26 minut, z čehož vyplývá celkový průměr o délce 1:31 minut. Porovnání dosažených časů žáků všech základních škol ukazuje *Tabulka č. 5* zaměřená na stěžejní hodnoty.

Tabulka č. 5

CELKEM				
Délka NP	DÍVKY	CHLAPCI	DÍVKY + CHLAPCI	Vyjádření v %
nad	11	16	27	45,0
pod	21	12	33	55,0
max.	3:11	3:36	3:36	
min.	0:32	0:30	0:30	
Ø čas	1:06	1:11	1:08	

Uvedené údaje, zobracující dosažený časový limit v obou typech mluvených projevů, představují ukazatele velmi proměnlivé, neboť podléhají mnoha okolnostem spojených s realizací mluveného projevu. Délka mluveného projevu u každého žáka může do jisté míry reflektovat úroveň jazykových schopností a dovedností, avšak odráží také důslednost v přípravě projevu, zájem o daný typ aktivity, do značné míry rovněž osobnostní dispozice a momentální psychický i fyzický stav mluvčího. Některé uvedené indikátory jsou obtížně měřitelné a ani nebylo cílem výzkumu všechny možné determinanty postihnout. V rámci celkového výzkumného šetření je proto rozhodující více než délka připravených i nepřipravených mluvených projevů jejich kvalita.

Co se týče vlastního způsobu zpracování témat, je nezbytné podotknout, že přístup žáků se v mnohém liší. Navíc se opět dostává do popředí vliv domovské základní školy a zvláště skutečnost vypovídající o rozdílných požadavcích a důslednosti jejich naplňování. Tento aspekt nebyl předmětem zkoumání, zmíněný je proto pouze okrajově, avšak na úrovni kultury mluveného projevu žáků má svůj podíl.

Diagnostika zkoumaných faktorů řečového projevu probíhala na základě vyhodnocování tzv. srovnávacích záznamových archů, do nichž byly nejprve jednotlivé údaje zanesené dle nahrávek připravených i nepřipravených mluvených projevů žáků všech základních škol. Sestavení srovnávacích archů vycházelo z teoretické části diplomové práce, z poznatků získaných při vlastním výzkumu (tzn. při sběru zvukového materiálu), inspirací

se stala rovněž publikace²⁶ zaměřená na testování kultury mluveného projevu a konečně osobní úvahy podílející se na aplikaci dalších možných alternativ souvisejících se zjišťováním formy i obsahové úrovně komunikátu. Všechny dílčí činitele generující konečnou podobu srovnávacích záznamových archů byly vytvářeny v souladu se zadáním diplomové práce.

Strukturu srovnávacího záznamového archu určeného ke komparaci připravených mluvených projevů tvoří pět hlavních kategorií členěných do jednotlivých zkoumaných oblastí, přičemž každá nabízí vždy několik variant možného hodnocení. Oslovené základní školy měly vystavený vlastní srovnávací arch s uvedeným počtem a pohlavím dotazovaných žáků. U každého komunikanta došlo k zaznamenání všech níže popsanych oblastí.

První kategorii představuje DIKCE neboli technika řeči skládající se ze tří složek. Srovnávací archy sledovaly však pouze dvě, fonaci a artikulaci, neboť třetí, respirace, je procesem samovolným, anatomicko-fyziologickým, a tudíž nesnadno objektivně zachytitelným. V případě fonace byl sledován zejména vznik řeči, konkrétně typ hlasového nasazení s rozlišením měkkého či ostrého hlasového začátku. Srovnávací archy nenabízely možnost dyšného hlasového nasazení, neboť tento typ je považován za patologický způsobený nedostatečnou funkcí hlasivek. Oblast artikulace umožňovala postihnout úroveň výslovnosti s ohledem na pečlivou, neutrální a nedbalou, taktéž s poukázáním na některé výslovnostní vady.

Druhou kategorii reprezentuje ČLENĚNÍ ŘEČI, které zajišťují následující jazykové prostředky : slabiky, na něž se výzkum neorientoval, avšak doklad libozvučnosti češtiny prokazoval větší podíl otevřených slabik v mluvených projevech žáků. Takt a rytmus, rovněž nezpracováván podrobněji, neboť se opět prokázalo pravidelné střídání slabik dokazující rytmizovanou podobu českého jazyka. Dynamika spojená se správným kladením přízvuků a rozmisťováním důrazů se jevila na základě opakovaného vyslechnutí nahrávek jako velmi obtížně zachytitelná, proto v záznamových arších byly nabídnuty pouze zestručněné vyhodnocovací možnosti rozlišující mluvený projev monotónní či dynamický. Frázování činilo další zjišťovanou oblast diferencující mluvené projevy z hlediska členění výpovědi na logické a významově smysluplné promluvové úseky na správné (v souladu s obsahem), správné, ale s nepřiměřenými pauzami, nesprávné (neodpovídající obsahu, ani formě projevu).

Třetí kategorii zastupuje MODULACE přinášející zvukové variace mluveného projevu, díky nimž dochází k obměnám síly, výšky, tempa i barvy hlasu. V srovnávacím

---

²⁶ T. Holasová (1992, s. 42-44)

záznamovém archu intenzita hlasu představující dynamickou modulaci vyčleňovala silný, přiměřený či slabý hlasový fond. Výška hlasu reprezentující melodickou modulaci dovolovala rozlišit jazykové sdělení s intonací v souladu s obsahem, nevýraznou či afektovanou. Mluvní tempo zastupující časovou modulaci vydělovalo plynutí komunikátu na přiměřené obsahu, rychlé, pomalé a afektované doprovázené mnoha zbytečnými změnami. Barva hlasu znázorňující kvalitativní modulaci plní při komunikaci spíše estetickou hodnotu, její hodnocení posluchači je do značné míry subjektivní, proto nebyla do srovnávacích záznamových archů zanesena.

Čtvrtou kategorii znázorňují OPTICKÉ PROJEVY doplňující mluvený projev mimojazykovými prostředky, ke kterým patří mimika z výzkumného hlediska členěná na korespondující s obsahem, výraznou a nevýraznou, gestikulace vymezená jako přiměřená, přehnaná či zcela chybějící, proxemika, jež se nestala předmětem zkoumání, neboť při sběru mluvených projevů byla ve všech případech dodržena tzv. společenská vzdálenost v závislosti na kvalitně zachycení zvukových nahrávek, haptika znamenající přímý fyzický kontakt komunikantů (př. podání ruky apod.), k němuž během výzkumu nedocházelo, se tudíž součástí srovnávacích záznamových archů nestala, posturika odrážející fyzický postoj mluvčího našla ve výzkumu své opodstatnění, uvedena byla prostřednictvím dvou možných hodnoticích variant vyjadřujících ochotu (tzv. kongruence) či neochotu (tzv. nekongruence) komunikovat, kinezika, kterou lze chápat jako pohyb těla utvářející se při komunikaci, byla ve výzkumu zaznamenávána jako mluvený projev bez doprovodných pohybů, s umírněnými, přirozenými pohyby a s neustálou manipulací s drobnými předměty (př. tužka, list papíru apod.).

Pátou kategorii dotvářela PODOBA MLUVENÉHO PROJEVU, v níž důležité místo zastávala míra připravenosti rozdělující mluvené projevy na připravené, promyšlené a nepřipravené, dále mluvený projev vymežující podobu neutrální a citově zbarvenou, sledovaný byl rovněž přednes jakožto výrazný či nevýrazný. Následující pozorovanou oblast představovala míra originality diferencující komunikáty dle pojetí na kreativní a běžné. V srovnávacím záznamovém archu našla své platné místo taktéž slovní zásoba, v jejímž rámci se uvažovalo nad bohatým, průměrným a strohým zdrojem jazykových možností, s čím úzce souvisí koncepce projevu mapující komunikát jako útvar složený ze souvislých rozvitých vět nebo utvořený pouze ze za sebou volně plynoucích výřků. Poslední zahrnutou oblastí se stal přístup mluvčího rozdělený na neutrální, projevovaný zájmem a nezájmem. Vzorová verze kompletního srovnávacího záznamového archu pro připravený mluvený projev je umístěna v přílohách (Příloha č. 3).

Vyhodnocování srovnávacích záznamových archů probíhalo sčítáním jednotlivých prvků hodnoticí škály u všech žáků. Výsledkem se stala numerická hodnota udávající počet žáků dosahujících dané možnosti, která se zanášela do tabulky *Srovnávací arch (PP) – vyhodnocení*. Každá základní škola má vlastní arch, který reflektuje odděleně dosažené výsledky dívek a chlapců a rovněž celkovou hodnotu dosažení dílčích zkoumaných oblastí. Kompletní dokumentaci výsledků celého testovaného vzorku (tj. žáků všech oslovených základních škol) představuje tabulka *CELKEM : Srovnávací arch (PP) – vyhodnocení*.

Nepřipravené mluvené projevy byly zaznamenávány taktéž do specifického srovnávacího archu vypracovaného pro každou zúčastněnou základní školu. Arch zahrnuje počet a pohlaví žáků, z důvodu porovnání dosažených výsledků dívek a chlapců, dále písmeno symbolizující žákem vylosované téma a konečně pět vybraných oblastí postihujících kvalitu vyjadřování žáků, mezi něž patří výstižnost sledující schopnost co nejadekvátněji vyjádřit podstatu věci, přesnost a jazyková správnost ověřující u žáků osvojení si základních kodifikovaných jazykových norem a jejich následné použití, jistota vyjadřování, která se týká formulace pevných a jasných stanovisek podložených vědomostmi či životními zkušenostmi, logická výstavba představující smysl pro správné členění komunikátu, jde o uplatnění kompozičních zásad, ale také o důslednost v provázanosti formy a obsahu, s čímž úzce souvisí stylistická přiměřenost, jež odhaluje jazykové schopnosti a dovednosti žáků z hlediska výběru optimálních slovních spojení umožňujících tvořit kultivované jazykové výpovědi a vhodně tak vyjádřit obsah vědomí, myšlenky. Všem výše uvedeným zkoumaným oblastem byla vymezena jednotná hodnoticí škála zahrnující tři možné způsoby vyhodnocení, konkrétně ANO (zcela souhlasí s vymezenou oblastí), ANO/NE (z části souhlasí, z části nesouhlasí s vymezenou oblastí), NE (mluvený projev popírá shodnost čili nesouhlasí s vymezenou oblastí). Plné znění srovnávacího záznamového archu pro nepřipravený mluvený projev obsahují přílohy (Příloha č. 4).

Vyhodnocování probíhalo obdobně jako u připravených mluvených projevů opět sčítáním naplněných hodnot u všech žáků, které byly následně zapisovány do tabulky s názvem *Kvalita vyjadřování žáků (NP)* vždy s označením odpovídající základní školy. Souhrnné výsledky žáků všech základních škol znázorňuje tabulka *CELKEM : Kvalita vyjadřování žáků (NP)*.

Výše zmíněné tabulky týkající se připravených i nepřipravených mluvených projevů žáků jsou vloženy a okomentovány níže.

Do výzkumného šetření nebyly zahrnuty údaje zpracované v kapitole Slohotvorní činitelé, přestože se na utváření mluveného projevu významně podílejí, jelikož se výzkum orientoval zejména na zvukovou podobu komunikátu a doprovodné projevy s ním související nikoli na vlastní kompozici prezentovaného sdělení. Přesto je na některé objektivní či subjektivní slohotvorné činitele při vyhodnocování příspěvků žáků jednotlivých základních škol poukázáno, neboť se jevíly jako zajímavé. V rámci konečného vyhodnocení výzkumu uvádím podílení se dílčích slohotvorných činitelů na celkové podobě analyzovaných mluvených projevů.

Obdobně je tomu v případě kapitoly Klíčové kompetence. Celkové zhodnocení míry naplnění klíčových kompetencí plynoucí z analýzy sebraného, zaznamenaného a následně vyhodnoceného materiálu bude postihnuto v závěrečném hodnocení.

ZŠ POČÁTKY PŘIPRAVENÝ MLUVENÝ PROJEV

Výzkumný vzorek Základní školy Otokara Březiny Počátky tvořilo 12 dívek a 8 chlapců čili celkem 20 předem požadovaných žáků. Níže zpracované údaje podávají informace o tom, kolik žáků, dívek i chlapců, naplnilo předznamenané kategorie, dílčí oblasti a zejména stanovené hodnoticí škály. Pro názornost je text doplněn vždy odpovídajícím úsekem vyhodnocovací tabulky s názvem *ZŠ Počátky : Srovnávací arch (PP)* – vyhodnocení.

Tabulka č. 6

ZŠ Počátky			DÍVKY	CHLAPCI	CELKEM
Srovnávací arch (PP) - vyhodnocení			12	8	20
I. DIKCE	Fonace	a. měkké nasazení	10	3	13
		b. ostré nasazení	2	5	7
	Artiklace	a. pečlivá výslovnost	7	1	8
		b. neutrální výslovnost	5	6	11
		c. nedbalá výslovnost	0	1	1
		POZN. vada výslovnosti	0	3	3

Výzkum ukázal, že většina žáků začínala připravený mluvený projev fonačně správně, a to pomocí měkkého nasazení. Tento typ hlasového začátku byl prokázán u celkem 13 žáků, z toho u 10 dívek a 3 chlapců. Zbýlý počet žáků, celkem 7, nasadil velmi tvrdě, čím se přiblížil ostrému hlasovému začátku, který se projevil u 2 děvčat a 5 chlapců. Někteří žáci vytrvali v silném hlasovém podání po celou dobu mluveného projevu, ostatním hlasové dispozice nedovolili tímto způsobem dále pokračovat, proto museli intenzitu hlasu zoptimalizovat. Dyšné nasazení představující spíše patologii hlasu nebylo u nikoho zaznamenáno. Další sledovanou oblastí se stala artikulace, v rámci níž docházelo ke zjišťování důslednosti ve výslovnosti žáků. Nejvíce zastoupeným typem se stala výslovnost neutrální, již hovořilo celkem 11 žáků, z toho 5 dívek a 6 chlapců. Jedná se tedy o v zásadě rovnoměrné zastoupení na poli tohoto výslovnostního typu. V dosažení pečlivé výslovnosti si vedla lépe děvčata, z nichž 7 užívalo spisovnou podobu jazyka, chlapec jenom 1, čímž přispěl k celkovému počtu 8 žáků hovořících v souladu se základními ortoepickými pravidly. Hranice spisovnosti přesáhl v celé šíři svého projevu pouze 1 chlapec, který se tak stal z celkového počtu 20 žáků jediným zástupcem naplňujícím definici nedbalé výslovnosti. U dívek nebyl tento typ komunikační úrovně prokázán stejně tak výslovnosti vady, které se podařilo zaznamenat u 3 chlapců. Ve všech případech se jednalo o zjevný rotacismus.

ZŠ Počátky			DÍVKY	CHLAPCI	CELKEM
			12	8	20
Srovnávací arch (PP) - vyhodnocení					
II. ČLENĚNÍ ŘEČI	Dynamika	a. monotónní projev	6	3	9
		b. dynamický projev	6	5	11
	Frázování	a. správné (v souladu s obsahem)	6	6	12
		b. správné, ale nepřiměřené pauzy	6	2	8
		c. nesprávné (neodpovídá obsahu ani formě projevu)	0	0	0

Členění řeči se u žáků zjišťovalo skrze schopnost vnést do pronášeného komunikátu jistou živost. Z tohoto hlediska se pak mluvené projevy členily na monotónní a dynamické. Zastoupení obou uvedených typů se jeví jako poměrně vyvážené. Z celkového počtu 20 žáků pronášelo 6 dívek a 3 chlapci své sdělení v jedné zvukové rovině, tzn. 9 žáků

celkem hovořilo monotónně. Dynamický mluvený projev reprezentovalo v součtu 11 žáků, z toho 6 dívek a 5 chlapců. Segmentovat řeč je též možné prostřednictvím frázování, jehož správné podoby dosáhlo 6 dívek a 6 chlapců, celkem tedy 12 žáků představujících mírnou nadpoloviční většinou. Správně frázovat se podařilo i zbývajícím 8 žákům, 6 dívkám a 2 chlapcům, avšak v jejich mluvených projevech se objevovaly nepřiměřené pauzy (např. nevhodně umístěné či příliš dlouhé). Výrazně nesprávné frázování nebylo zjištěno u žádného mluveného projevu.

ZŠ Počátky			DÍVKY	CHLAPCI	CELKEM
			12	8	20
III. MODULACE	Intenzita hlasu	a. silná	4	5	9
		b. přiměřená	6	1	7
		c. slabá	2	2	4
	Výška hlasu	a. intonace v souladu s obsahem	8	7	15
		b. nevýrazná intonace	1	1	2
		c. afektovaná intonace	3	0	3
	Mluvní tempo	a. přiměřené obsahu	6	8	14
		b. rychlé	2	0	2
		c. pomalé	1	0	1
		d. afektované (zbytečné změny)	3	0	3

Z kategorie modulace byly pro objektivní analýzu vybrány pouze tři následující oblasti : intenzita hlasu, výška hlasu a mluvní tempo. Silným hlasovým fondem disponovalo celkem 9 žáků zastoupených 4 dívkami a 5 chlapci, přiměřenou čili optimální intenzitu hlasu uplatnilo 6 dívek a 1 chlapec, celkem tedy 7 žáků, přičemž zbylí 4 žáci, 2 dívky a 2 chlapci, promlouvali slabým hlasem. Výška hlasu poukazovala na intonaci v souladu s obsahem, která díky dosaženému počtu celkem 15 žáků, 8 dívek a 7 chlapců, v mluvených projevech výrazně převládla, dále na intonaci nevýraznou reprezentovanou shodně 1 dívkou a 1 chlapcem, v součtu tedy 2 žáky a konečně na intonaci afektovanou, při níž se 3 dívky dopustily nepřiměřených změn tónové výšky. Mluvní tempo přiměřené obsahu dodrželo 14 žáků, 6 dívek a 8 chlapců, rychlému řečovému spádu se neubránily 2 dívky, naopak pomalým tempem hovořil pouze 1 chlapec. Afektované mluvě podlehl z celkového

počtu 20 žáků jen 3 chlapci, jejichž komunikáty obsahovaly mnoho zbytečných tempových změn.

		ZŠ Počátky	DÍVKY	CHLAPCI	CELKEM
		Srovnávací arch (PP) - vyhodnocení	12	8	20
IV. OPTICKÉ PROJEVY	Mimika	a. v souladu s obsahem	5	4	9
		b. výrazná	2	0	2
		c. nevýrazná	5	4	9
	Gestikulace	a. přiměřená	4	4	8
		b. přehnaná	0	0	0
		c. zcela chybí	8	4	12
	Posturika	a. kongruentní postoj	11	6	17
		b. nekongruentní postoj	1	2	3
	Kinezika	a. bez doprovodných pohybů	7	3	10
		b. umírněné, přirozené pohyby	5	3	8
		c. neustálá manipulace s drobnými předměty	0	2	2

K zaznamenávání optických projevů docházelo při sběru zvukového materiálu. Zachycovanou oblastí se stala mimika, gestikulace, posturika a haptika. Utváření obličeje v souladu s obsahem komunikátu projevilo 9 žáků, 5 dívek a 4 chlapci, výraznou mimikou doprovázely svůj mluvený projev pouze 2 dívky, nevýrazné utváření obličeje bylo zachyceno u 5 dívek a 4 chlapců, v celkovém součtu tedy u 9 žáků. Přiměřeně gestikulovat dokázalo 8 žáků v rovnoměrném zastoupení 4 dívek a 4 chlapců, přehnanými tělesnými pohyby nedoplňoval sdělení nikdo ze zkoumaného vzorku žáků, naopak nejčetnější podíl měla u konkrétně 12 žáků, 8 dívek a 4 chlapců, gestikulace zcela chybějící. Posturiku vyjádřenou postojem mluvčího k probíhající komunikaci lze členit z hlediska kongruence, jež u žáků výrazně převažovala, dokazuje to celkem 17 žáků, 11 dívek a 6 chlapců, a nekongruence zastoupená 1 dívkou a 2 chlapci, v součtu tedy 3 žáky. Poslední sledovanou oblast vyjadřuje kinezika diferencující mluvené projevy bez účasti doprovodných pohybů,

tímto způsobem hovořilo 10 žáků, 7 dívek a 3 chlapci, dále doplňované umírněnými, přirozenými pohyby, jež byly patrné u 5 dívek a 3 chlapců, celkem 8 žáků, a taktéž doprovázené neustálou manipulací s drobnými předměty zjevnou jenom u 2 chlapců.

		ZŠ Počátky			
		DÍVKY	CHLAPCI	CELKEM	
		Srovnávací arch (PP) - vyhodnocení			
		12	8	20	
V. PODOBA MLUVENÉHO PROJEVU	Míra připravenosti	a. připravený projev	8	1	9
		b. promyšlený projev	3	3	6
		c. nepřipravený projev	1	4	5
	Mluvený projev	a. neutrální	4	5	9
		b. citově zbarvený	8	3	11
	Přednes	a. výrazný	7	5	12
		b. nevýrazný	5	3	8
	Míra originality	a. kreativní pojetí	1	0	1
		b. běžné pojetí	11	8	19
	Slovní zásoba	a. bohatá	8	1	9
		b. průměrná	4	7	11
		c. strohá	0	0	0
	Koncepce projevu	a. souvislé věty	7	7	14
		b. body, úseky, výčty	5	1	6
	Přístup mluvčího	a. neutrální	7	6	13
		b. zájem	5	2	7
		c. nezájem	0	0	0

Výše uvedená část tabulky vypovídá o celkové podobě mluveného projevu. Oblast mapující míru připravenosti dělí komunikáty na připravené, které prezentovalo 9 žáků, 8 dívek a 1 chlapec, dívky tedy byly v tomto ohledu důslednější, dále na promyšlená sdělení zastoupená shodně 3 dívkami a 3 chlapci, v součtu 6 žáky, a rovněž na nepřipravené projevy realizované celkem 5 žáky, z toho 1 dívkou a 4 chlapci. Následující zkoumaný jev tvoří mluvený projev neutrální vyskytující se u 9 žáků, 4 dívek a 5 chlapců, či citově zabarvený v tomto případě hojněji zastoupený, což dokládá počet 11 žáků, 8 dívek a 3 chlapců. Odlišen byl taktéž přednes, a to výrazný vyhodnocený u 7 dívek a 5 chlapců, celkem 12 žáků, a nevýrazný pozorovaný u 5 dívek a 3 chlapců, úhrnně u 8 žáků. Sledovanou oblastí se stala také míra originality generující mluvené projevy kreativní, jejichž podstatu naplnila z celkového počtu 20 žáků pouze 1 dívka, a v tomto případě převládající komunikáty běžně pojaté, které uvedlo zbývajících 19 žáků, z toho 11 dívek a 8 chlapců. Na poli slovní zásoby bylo možné u 8 dívek a 1 chlapce, celkem 9 žáků, považovat jejich sdělení za jazykově bohatá, která však s malým rozdílem předčily projevy charakterizující se průměrnou slovní zásobou reprezentované 11 žáky, z toho 4 dívkami a 7 chlapci, žádný komunikát se nevyznačoval strohou či omezenou slovní zásobou. Zajímavou oblastí z hlediska analýzy se jevila koncepce projevu nabízející dvě hodnotící možnosti. První představovala schopnost produkce souvislých vět, již naplnilo dohromady 14 žáků ve vzácné shodě 7 dívek a 7 chlapců. Druhá možnost zastupovala vyjádření realizované prostřednictvím krátkých úseků či výřků, které se objevilo u 6 žáků, z toho u 5 dívek a 1 chlapce. Poslední neopomenutelná oblast výzkumu s názvem přístup mluvcího umožňovala zjistit stupeň zaujetí žáků vzhledem k tomuto druhu aktivity. Největší podíl celkem 13 žáků, 7 dívek a 6 chlapců, projevilo neutrální přístup. Se zájmem pracovalo 7 žáků, 5 dívek a 2 chlapci. Nezájem nedal překvapivě najevo nikdo.

Zde uvádím další postřehnuté aspekty, kterým nebyl ve srovnávacích arších vymezen prostor, avšak během vyhodnocování došlo k jejich zpracování, které přináší jisté zajímavé skutečnosti. Mluvený projev měl být dle stanovených kritérií přenášen z paměti, což dodrželo celkem 14 žáků, dalších 5 žáků nahlíželo více či méně do přípravy, 1 žák svůj projev orientoval pouze na přípravu. Tento fakt může vypovídat o nervozitě, která různou měrou doprovázela každý mluvený projev. Komunikát zcela oproštěný od rozpaků prezentovalo dohromady 6 žáků, mírná nervozita se projevila u 9 žáků, zbývajících 5 žáků se potýkalo se značnou nejistotou. Co se týče volby jazykových prostředků, tak přes veškerou snahu žáků dodržet spisovnou podobu jazyka, se žádný mluvený projev neobešel bez prvků hovorové češtiny. Obecnou češtinu lze považovat taktéž za hojně zastoupenou.

U některých žáků se objevily dokonce výrazy z oblasti slangu, argotu či profesní mluvy. Za zajímavé obraty lze považovat například, cituji : „kýbl doslova kotel jídla“, „hnusný baráky“, „ze začátku mě to chytlo, ale pak jsem si od toho dala na chvíli pokoj“, „ráda jsem čárala“, „od lepení jsem vždycky upatlaná“. Velmi často projevy žáků doprovázely obraty jako „v pohodě“, „v normálu“, což pouze dokládá mluvu teenagerů. Přestože nepatřičné, avšak velmi časté bylo spojení „hrozně hezký“, „strašně moc dobrý“ apod. Některé části pronesených výrazů pozbývaly správnou deklinaci př. „své oblíbená místa“, kde zjevně neprobíhá shoda. Mluvu mládeže neodmyslitelně provází tzv. „výstelková“ slova, nejčastěji „prostě“, „vlastně“, „třeba“, „jako“, „jakoby“ a vůbec nejužívanější odmlka realizovaná podivným tónovým souzvukem (něco jako „emm“). „Výstelkovými“ slovy nedoplňovalo svůj mluvený projev pouhých 7 žáků, ostatní ano. Celkem 8 žákům pomáhaly ve vyjádření deiktické výrazy, nejčastěji ukazovací zájmena. Z 20 žáků se 12 ubránilo slovosledné inverzi, zbylých 8 se dopustilo jednou či opakovaně záměny platného slovního pořadí.

Souhrnně žáci usilovali o kultivovaný mluvený projev, jehož naplnění se u každého podařilo různou měrou. Některé komunikáty byly velice suverénní a vytříbené, jiné se vyznačovaly rozpačitostí. Zaznamenáno bylo taktéž několik skutečně upřímných projevů ve snaze komunikovat, avšak nedostatečné jazykové možnosti žákům nedovolovaly plně rozvinout či vhodně zformulovat myšlenky. Naopak u některých žáků bylo možné postihnout řadu vyvrážděných názorů a promyšlených odůvodněných úvah. Překvapivým zjištěním se stala skutečnost, že někteří žáci nebyli spokojeni se svým výkonem, a to v případě připraveného či promyšleného projevu i při volném plynutí asociací momentálních představ, z čehož nepřímo vyplývá, že žákům na úrovni prezentovaného komunikátu skutečně záleželo.

ZŠ POČÁTKY

NEPŘIPRAVENÝ MLUVENÝ PROJEV

Nepřipravené mluvené projevy žáků byly zanášeny do srovnávacích záznamových archů, dle kterých došlo k vytvoření tabulky s názvem *ZŠ Počátky – Kvalita vyjadřování žáků (NP)*, která přináší vyhodnocení všech předem stanovených kategorií udávající počet dívek a chlapců dosahujících vymezených hodnotících škál.

Zmíněná tabulka i objasnění jejího vyhodnocení je uvedeno níže, kde lze nalézt taktéž několik zajímavostí zjištěných při analýze zvukového materiálu a samozřejmě celkové shrnutí úrovně kultury získaných nepřipravených mluvených projevů žáků dané základní školy.

Tabulka č. 7

ZŠ Počátky - Kvalita vyjadřování žáků (NP)

Pohlaví Počet žáků	DÍVKY			CHLAPCI		
	12			8		
	ANO	ANO / NE	NE	ANO	ANO / NE	NE
Výstižnost	12	0	0	6	1	1
Přesnost a jazyková správnost	9	2	1	2	5	1
Jistota vyjadřování	8	2	2	4	3	1
Logická výstavba	4	8	0	3	5	0
Stylistická přiměřenost	10	1	1	4	3	1

Výstižně hovořilo 12 dívek a 6 chlapců, na pomezí trefného vyjadřování kolísal nepřipravený mluvený projev 1 chlapce a taktéž 1 chlapci se nepodařilo vyjádřit podstatu věci téměř vůbec. Přesnost a jazykovou správnost dodrželo 9 dívek a 2 chlapci, drobných odchylek od správné jazykové normy se dopustilo dohromady 7 žáků, z toho 2 dívky a 5 chlapců, v nesouladu s jazykovými pravidly mluvila 1 dívka a 1 chlapec. Jisté vyjadřování bylo zaregistrováno u 8 dívek a 4 chlapců, na hranici formulace pevných stanovisek se ocitlo celkem 5 žáků, 2 dívky a 3 chlapci, se značnými rozpaky se při vyjadřování potýkali 3 žáci, 2 dívky a 1 chlapec. Logickou výstavbu zachovalo 7 žáků, 4 dívky a 3 chlapci, zbývajících 13 žáků, 8 dívek a 5 chlapců, opomnělo strukturovat komunikát na úvod, stať a závěr, některá z uvedených částí zcela chyběla, tudíž projev působil neuceleně. Kompozičně nezakotvený mluvený projev neprezentoval žádný žák. Stylistické přiměřenosti dosáhlo 10 dívek a 4 chlapci, další 4 žáci, z toho 1 dívka a 3 chlapci, se nevyjadřovali vždy adekvátně, případně místy kombinovali nesourodá slovní spojení, zbývajícím 2 žákům, 1 dívce a 1 chlapci, se nedařilo volit optimální jazykové prostředky v průběhu celého projevu.

Zajímavé bylo sledovat, jak si žáci poradí s dopředu neznámým tématem. U většiny, konkrétně 12 žáků, se prolínaly obecné informace s vyprávěním o sobě. Celkem 7 žáků hovořilo pouze o osobních zážitcích vztahujících se k vylosovanému tématu. Zbývajících

1 žák mluvil po celou dobu projevu obecně. Opět i zde mluvené projevy doprovázela a v některých případech značně ovlivňovala nervozita a s ní spojené rozpaky. Žáci se ve většině případů snažili dodržet spisovnou podobu jazyka, která se samozřejmě mínila také s prvky hovorovými či obecně českými. Za poutavá slova a slovní spojení lze považovat například „gympl“, „vejška“, „je to vo ničom“, „pomlácený“, „šáhnú“, „knihomol“, „šprt“, „brouzdání“. Některé nepřipravené mluvené projevy degradovaly nepřiměřené pauzy většinou využívané jako čas na rozmyšlenou, které však rozbíjely celkovou soudržnost komunikátu. Způsob zpracování stejného tématu se rovněž v mnohém lišil, pro ilustraci uvádím téma kniha, které si nejprve vylosoval chlapec uvádějící poměrně striktní stanovisko, cituji : „Knihy nečtu, ale zaujala mě Bible, do které jsem se začel.“, na závěr dodává : „Knihy nejsou důležitý, všechno je na internetu.“, poté si stejné téma vylosovala dívka hovořící o knihách jako o prostředku kultivujícím člověka. Vyprávěla o svém oblíbeném literárním žánru fantasy, pod jehož vlivem píše, jak uvedla, školní slohové práce. Podle ní umožňuje prožívat neuvěřitelné sny a neuskutečnitelné představy, což působilo v daný okamžik naprosto fascinujícím dojmem.

Celkově lze nepřipravené mluvené projevy žáků považovat za víceméně zdařilé. Některé byly velmi vytříbené a kultivované po formální i obsahové stránce. Avšak jiné prokázaly poměrně alarmující skutečnost vypovídající o tom, že několik žáků, bez rozdílu pohlaví, nedokázalo jazykově realizovat byť kvalitní myšlenky. Svědčí o tom nedostatečné jazykové schopnosti a dovednosti, avšak svůj podíl zde má také již zmíněná nervozita, což dokládá příklad, kdy žák, aktivní sportovec, nebyl s to rozvést vylosované téma sport. I u dalších žáků se mnohdy objevila dobrá úvaha, avšak došlo pouze k jejímu nastínění nikoli k podrobnějšímu vyjádření. Jeden žák například projevil velkou snahu, usiloval o přehledné členění projevu, snažil se zmínit z každé oblasti týkající se tématu alespoň několik informací, avšak potíže mu činilo vytvořit rozvitou větu, jeho sdělení se omezovalo na pouhé výčty. Naopak komunikát jedné dívky obsahoval velice vyspělé racionální myšlenky realizované v souvislých větách, avšak žákyně sama přiznala, že nemá ráda projevy na veřejnosti, což ovlivnilo celkovou podobu jejího sdělení. Jiní žáci neměli potíže hovořit, o čemž svědčí neodmyslitelnost osobnostních dispozic ovlivňujících mluvený projev stejně jako momentální psychický i fyzický stav mluvčího.

ZŠ PELHŘIMOV
PŘIPRAVENÝ MLUVENÝ PROJEV

Výzkumný vzorek Základní školy Osvobození Pelhřimov tvořilo 13 dívek a 7 chlapců, dohromady 20 předem požadovaných žáků. Níže postupně vložené části vyhodnocovací tabulky s názvem *ZŠ Pelhřimov : Srovnávací arch (PP) – vyhodnocení* a s nimi korespondující slovní interpretace vypovídají o počtu žáků, dívek i chlapců, dosahujících stanovených kategorií. Uvedeno je rovněž několik zajímavostí zaznamenaných během analýzy sebraného zvukového materiálu a nechybí ani shrnutí pojednávající o celkové úrovni rozebíraných komunikátů.

Tabulka č. 8

ZŠ Pelhřimov			DÍVKY	CHLAPCI	CELKEM
Srovnávací arch (PP) - vyhodnocení			13	7	20
I. DIKCE	Fonace	a. měkké nasazení	11	3	14
		b. ostré nasazení	2	3	5
	Artiklace	a. pečlivá výslovnost	7	3	10
		b. neutrální výslovnost	6	2	8
		c. nedbalá výslovnost	0	2	2
		POZN. vada výslovnosti	0	0	0

Většina žáků, celkem 14, z toho 11 dívek a 3 chlapci, začínala mluvený projev optimálním způsobem tedy prostřednictvím měkkého nasazení. Ostrým hlasovým nasazením započalo svůj projev 5 žáků, 2 dívky a 3 chlapci. Zbývající 1 chlapec pronesl úvodní slova velmi nezřetelně, ztrácela se v šepotu, který až posléze nabyl přiměřené zvukové kvality. Takovýto hlasový začátek lze označit jako dyšné nasazení, které nebývá časté, navíc signalizuje jistou odchylku od standardního způsobu produkce hlasu. Spisovnou výslovnostní normu dodržela překvapivě nadpoloviční většina žáků, celkem 10, z toho 7 dívek a 3 chlapci. Neutrální výslovnost užil ve svých projevech rovněž značný podíl oslovených, konkrétně 6 dívek a 2 chlapci, dohromady 8 žáků. Nedbalé výslovnosti se nedopustila ani jedna dívka, pouze 2 chlapci. Ze sběru dat ani z jejich následné analýzy nebyla u žádného žáka patrná jakákoliv výslovnostní vada.

ZŠ Pelhřimov Srovnávací arch (PP) - vyhodnocení			DÍVKY	CHLAPCI	CELKEM
			13	7	20
II. ČLENĚNÍ ŘEČI	Dynamika	a. monotónní projev	3	2	5
		b. dynamický projev	10	5	15
	Frázování	a. správné (v souladu s obsahem)	10	3	13
		b. správné, ale nepřiměřené pauzy	3	4	7
		c. nesprávné (neodpovídá obsahu ani formě projevu)	0	0	0

Z hlediska dynamiky došlo k diferencování komunikátů na monotónní, jež byly zaznamenány u pouhých 5 žáků, 3 dívek a 2 chlapců, a dynamické uplatněné 10 dívkami a 5 chlapci, v součtu 15 žáky, což lze považovat za velmi pozitivní zjištění dokládající skutečnost, že nesporná většina žáků hovořila pružně, v různých tónových obměnách, které dodávaly mluveným projevům důležitou svěžest. Na celkové podobě sdělení má vždy významný podíl logické členění řeči na smysluplné promluvové úseky, to se bezvýhradně podařilo 10 dívkám a 3 chlapcům, celkem 13 žákům. Správně frázovalo i dalších 7 žáků, 3 dívky a 4 chlapci, avšak jejich mluvené projevy doprovázely nepřiměřené pauzy, které do jisté míry narušovaly celkovou pospolitost. Významné závady jako např. předěl v půli slova apod. značící nesprávné frázování nebyly u nikoho zaregistrovány.

ZŠ Pelhřimov Srovnávací arch (PP) - vyhodnocení			DÍVKY	CHLAPCI	CELKEM
			13	7	20
III. MODULACE	Intenzita hlasu	a. silná	4	2	6
		b. přiměřená	4	3	7
		c. slabá	5	2	7
	Výška hlasu	a. intonace v souladu s obsahem	11	2	13
		b. nevýrazná intonace	1	1	2
		c. afektovaná intonace	1	4	5
	Mluvní tempo	a. přiměřené obsahu	10	2	12
		b. rychlé	2	1	3
		c. pomalé	0	0	0
		d. afektované (zbytečné změny)	1	4	5

Modulační prostředky se jeví jako významné determinanty mající na celkovou charakteristiku mluveného projevu značný vliv. Co se týče intenzity hlasu, pak její rozvrstvení bylo v tomto případě vzácně vyvážené. Silným hlasovým fondem disponovalo 6 žáků, z toho 4 dívky a 2 chlapci. Přiměřenou intenzitu hlasu se podařilo zaznamenat u 7 žáků, konkrétně u 4 dívek a 3 chlapců. Slabým hlasem hovořilo 7 žáků, 5 dívek a 2 chlapci. Dále sledovaná oblast výška hlasu se orientovala na intonační průběh. Vyhodnocení srovnávacích záznamových archů prokázalo jakožto nejvíce zastoupenou intonaci v souladu s obsahem doprovázející komunikáty 11 dívek a 2 chlapců, v součtu 13 žáků. Nevýrazně intonovali pouze 2 žáci, ve shodě 1 dívka a 1 chlapec. Druhou nejrozšířenější hlasovou melodií se stala překvapivě afektovaná intonace zachycená u 5 žáků, 1 dívky a 4 chlapců, u kterých docházelo k překotným změnám ve výšce hlasu, což působilo velmi nepřírozně. Přiměřeným mluvním tempem odpovídajícím obsahu hovořilo 10 dívek a 2 chlapci, celkem tedy 12 žáků. Sdělení vedená rychlým mluvním tempem se podařilo zachytit u 3 žáků, konkrétně u 2 dívek a 1 chlapce. Výrazně pomalu nemluvil nikdo z dané části zkoumaného vzorku žáků. Avšak afektovaná řeč plná zbytečných změn týkajících se mluvního tempa byla prokázána celkově u 5 žáků, u 1 dívky a 4 chlapců, o čemž může svědčit nervozita či nedostatečná příprava.

ZŠ Pelhřimov Srovnávací arch (PP) - vyhodnocení			DÍVKY	CHLAPCI	CELKEM
			13	7	20
IV. OPTICKÉ PROJEVY	Mimika	a. v souladu s obsahem	7	3	10
		b. výrazná	1	1	2
		c. nevýrazná	5	3	8
	Gestikulace	a. přiměřená	3	3	6
		b. přehnaná	1	2	3
		c. zcela chybí	9	2	11
	Posturika	a. kongruentní postoj	12	5	17
		b. nekongruentní postoj	1	2	3
	Kinezika	a. bez doprovodných pohybů	8	1	9
		b. umírněné, přirozené pohyby	5	4	9
		c. neustálá manipulace s drobnými předměty	0	2	2

Mimiku v souladu s obsahem komunikátu užívalo 7 dívek a 3 chlapci, dohromady 10 žáků. Výrazná práce obličejového svalstva byla zachycena pouze u 2 žáků, shodně u 1 dívky a 1 chlapce. Nápadnější mimické projevy nezapojilo celkem 8 žáků, 5 dívek a 3 chlapci, jejichž vzezření tváře zůstalo po celou dobu sdělení nevýrazné. Přiměřené tělesné pohyby se vyskytovaly v mluvených projevech 6 žáků, 3 dívek a 3 chlapců. Přehnaně gestikulovala pouze 1 dívka a 2 chlapci, v součtu 3 žáci. Avšak u většiny, tj. 11 žáků, 9 dívek a 2 chlapců, doprovodné posunky zcela chyběly. Otázkou zůstává, zda tyto číselné údaje svědčí o kultivovanosti přednesu, kdy mají žáci na vědomí, že přehnaná gestikulace odvádí pozornost od obsahu a stává se tím pádem nežádoucí či zde svou úlohu sehrála opět nervozita bránící být přiměřeným tělesným pohybům. Zapojeny jsou bezpochyby osobnostní dispozice žáka, které mají v tomto případě také svůj význam. Výrazná nadpoloviční většina, 17 žáků, z toho 12 dívek a 5 chlapců, vyjádřila kongruentní postoj k mluveným projevům na připravená a nepřipravená témata. Odmítavou reakci projeví 3 žáci, 1 dívka a 2 chlapci, kteří svým přístupem dali najevo nekongruentní postoj k tomuto

typu komunikace. Z hlediska kineziky 9 žáků, z toho 8 dívek a 1 chlapec, hovořilo bez jakýchkoliv doprovodných pohybů. Umírněnými, přirozenými pohyby doplňovalo svůj projev taktéž 9 žáků, tentokrát však 5 dívek a 4 chlapci. Pouze dva žáci, konkrétně chlapci, během prezentace komunikátu neustále manipulovali s drobnými předměty, což znovu odráží aktuální psychický i fyzický stav mluvčího.

		ZŠ Pelhřimov			
		DÍVKY	CHLAPCI	CELKEM	
		Srovnávací arch (PP) - vyhodnocení			
V. PODOBA MLUVENÉHO PROJEVU	Míra připravenosti	a. připravený projev	13	4	17
		b. promyšlený projev	0	2	2
		c. nepřipravený projev	0	1	1
	Mluvený projev	a. neutrální	4	5	9
		b. citově zabarvený	9	2	11
	Přednes	a. výrazný	10	5	15
		b. nevýrazný	3	2	5
	Míra originality	a. kreativní pojetí	3	0	3
		b. běžné pojetí	10	7	17
	Slovní zásoba	a. bohatá	10	2	12
		b. průměrná	3	5	8
		c. strohá	0	0	0
	Koncepce projevu	a. souvislé věty	13	7	20
		b. body, úseky, výčty	0	0	0
	Přístup mluvčího	a. neutrální	6	2	8
		b. zájem	7	4	11
		c. nezájem	0	1	1

Výše přiložená část tabulky vypovídá o výsledcích žáků, kterých dosáhli v kategorii podoba mluveného projevu. Oblast míra připravenosti diferencovala sdělení žáků na připravená, promyšlená a nepřipravená. Zásadní podmínku čili důsledně zpracovaný jazykový projev naplnilo 13 dívek (absolutní možný dosažený počet) a 4 chlapci, dohromady 17 žáků. Toto vyčíslení představovalo významnou skutečnost vypovídající o zodpovědném přístupu žáků. Promyšlený projev prezentovali 2 chlapci a se zcela nepřipraveným komunikátem vystoupil pouze 1 chlapec. Neutrální podobu mluveného projevu volilo 9 žáků, 4 dívky a 5 chlapců. Naopak sdělení citově zabarvená byla zaregistrována u 11 žáků, 9 dívek a 2 chlapců, což pouze dokládá, že obecně více prožitků do komunikace vnáší zpravidla dívky. Většinu uskutečněných projevů doprovázel nápadný přednes celkem u 15 žáků, 10 dívek a 5 chlapců. Nevýrazně přednášeli 3 dívky a 2 chlapci, tedy zbylých 5 žáků. Ne mnoho oslovených se odvážilo vytvořit kreativní projev, v tomto případě se to však podařilo dokonce 3 děvčatům, která svou tvořivost uplatnila již volbou tématu i jeho samotným zpracováním. Naproti tomu většina komunikátů, v součtu od 17 žáků, 10 dívek a 7 chlapců, byla pojata běžným způsobem. V další oblasti 12 žáků, z toho 10 dívek a 2 chlapci, disponovalo bohatou škálou vyjadřovacích prostředků, 8 žáků, 3 dívky a 5 chlapců, ovládalo průměrnou slovní zásobu, přičemž strohý, nedostatečný repertoár pojmenování nežíval během svého vyjádření nikdo. Všichni žáci, tzn. 20, 13 dívek a 7 chlapců, prezentovali svá sdělení prostřednictvím souvislých vět. U nikoho se neobjevila koncepce mluveného projevu pouze v bodech či výčtech. Poslední sledovaná oblast zjišťovala přístup mluvčích, z tohoto hlediska vystupovalo celkem 8 žáků, 6 dívek a 2 chlapci, naprosto neutrálně, se zájmem pak hovořilo 11 žáků, 7 dívek a 4 chlapci, a pouze u 1 chlapce se projevil spíše nezájem, což se jeví opět jako pozitivní zjištění.

Dále několik zajímavostí, k jejichž zjištění došlo v případě některých již při sběru nahrávek, u jiných později při opakovaném poslechu a následném vyhodnocování zvukového materiálu. Původní kritérium čili připravený mluvený projev realizovaný z paměti naplnilo 12 žáků, zbývajících 8 žáků nahlíželo místy do přípravy obsahující osnovu či základní teze. Toto bylo žákům umožněno ve snaze minimalizovat případnou nervozitu z výpadku připraveného textu. Obecně se však trémě předejít nedalo, i když 10 žáků ji dokázalo téměř potlačit. Dalších 7 žáků prezentovalo svůj projev pouze s mírnými rozpaky, avšak u zbývajících 3 žáků bylo možné vypořádat nervozitu značnou. V případě volby jazykových prostředků se téměř polovina, konkrétně 8 žáků, snažila, v zásadě úspěšně, dodržet spisovnou češtinu. Do mluvených projevů dalších 6 žáků pronikaly v různé míře hovorové a obecně české prvky. U posledních 6 žáků byl zaznamenán značný podíl slov

nespisovných či jiným způsobem nežádoucích. Několik žáků se ve svých projevech nedokázalo obejít bez výrazů slangových, argotických či profesionalismů. Ze zachycených slov či slovních obrátů uvádím několik následujících, cituji : „skámošil“, „Pelhřimačka“, „Olympici“, „zdrhli“, „děti tahají rodiče domů“. Zajímavé tvrzení představovalo rovněž „zabíjí sedum much jednou ranou“ či přesmyknutí, kdy žákyně užila místo „přístupná veřejnosti“ spojení „veřejná přístupnosti“. V některých výrazech žáci neuplatnili správnou shodu vycházející ze závislosti užitých členů např. „poškozený města“, „někteří děti“, „má jednoduché pravidla“. Pouhých 5 žáků se zcela oprostilo od tzv. „výstelkových slov“, která naopak zbylých 15 žáků odstranit nedokázalo. Mezi hojně užívané nadbytečné výrazy patřilo „emm“, „no“, „jakoby“, „prostě“, „vlastně“, „jako“, „jakože“, „třeba“. Dokonce jeden žák neustále opakoval celá „vycpávková“ spojení, cituji : „co dál“, „co eště“, „ty jo“. Dohromady 11 žáků hovořilo za pomoci různě frekventovaných deiktických výrazů typu „to“, „v tom“, „takovou“, „ty“, „takový“, „toho“, „těch“ , popřípadě „todle“, „takovýdle“, „tydlencty“. Slovosledné inverze se dopustila pouze 1 dívka pravděpodobně pod vlivem nervozity.

Většina žáků usilovala o kvalitní podobu svého mluveného projevu, což dokládají komunikáty spisovné, logicky uspořádané a kompozičně ucelené, nechybělo ani odůvodnění výběru tématu. Žáci dokázali vytvořit a následně prezentovat mnoho propracovaných a obsahově bohatých sdělení, konkrétně 2 dívky, první měla připravené téma Ohrožená zvířata v mořích a oceánech, druhá Standardní a latinskoamerické tance, jejichž vyjádření byla nejen zajímavá, ale rovněž velmi kreativní a jazykově vytříbená. Uvedené projevy lze považovat za nejkultivovanější z dané části zkoumaného vzorku žáků. Pravým opakem se staly komunikáty žáků, kteří byli velmi neklidní, nedůsledně připravení nebo nedostatečně jazykově vybavení. Jeden žák například hovořil poměrně rychlým řečovým tempem, jeho projev proto působil uspěchaně, navíc během něho docházelo k přecházení a komolení slov. Tato roztěkanost způsobila, že myšlenky byly pouze naznačené, nerozvedené a zejména kompozičně neutříděné. Celkově projev působil nesrozumitelně. Mnoho žáků pod vlivem zpracovaného tématu užívalo odborné názvy tvořící terminologii například nějakého sportu, problémem se však stala chybná výslovnost cizích slov, jíž se žáci nevědomě dopouštěli. Souhrnně však žáci prokázali snahu co nejlépe zpracovat zvolené téma a podělit se tak o aktivitu, které věnují svůj volný čas. Za pozitivní pokládám vlastní názory žáků nad pojednávanou problematiku, které obohacovaly mluvené projevy zajímavými a mnohdy vyspělými úvahami.

ZŠ PELHŘIMOV

NEPŘIPRAVENÝ MLUVENÝ PROJEV

K vyhodnocování nepřipravených mluvených projevů docházelo prostřednictvím srovnávacího záznamového archu, jehož výsledné hodnoty tvoří tabulku s názvem *ZŠ Pelhřimov – Kvalita vyjadřování žáků (NP)* uvádějící počet dívek a chlapců, kteří dosáhli jednotlivých hodnotících škál uvedených sledovaných kategorií.

Pod níže vloženou tabulkou jsou okomentovány dosažené výsledky žáků spolu se zajímavostmi zjištěnými při rozboru zpracovaných dat. Souhrnný obraz úrovně kultury mluvených projevů žáků na nepřipravená témata podává závěrečné zhodnocení.

Tabulka č. 9

ZŠ Pelhřimov - Kvalita vyjadřování žáků (NP)

Pohlaví Počet žáků	DÍVKY			CHLAPCI		
	13			7		
	ANO	ANO / NE	NE	ANO	ANO / NE	NE
Výstižnost	8	3	2	4	2	1
Přesnost a jazyková správnost	3	8	2	5	1	1
Jistota vyjadřování	5	5	3	2	2	3
Logická výstavba	7	5	1	2	4	1
Stylistická přiměřenost	4	7	2	4	2	1

Tabulka ukazuje, že výstižně hovořilo celkem 12 žáků, z toho 8 dívek a 4 chlapci. Dalších 5 žáků, 3 dívky a 2 chlapci, se pohybovalo na hranici přesného vyjadřování, na níž bohužel ani nedosáhli zbývající 3 žáci, 2 dívky a 1 chlapec, jejichž mluvené projevy nenaplnily podstatu výstižnosti. Přesnost a jazykovou správnost prokázalo v prezentovaných komunikátech 8 žáků, 3 dívky a 5 chlapců. S drobnými lingvistickými nedostatky realizovalo nepřipravený mluvený projev 9 žáků, 8 dívek a 1 chlapec. Odklon od uznávané jazykové normy byl zaznamenán u 3 žáků, 2 dívek a 1 chlapce. Jisté vyjadřování proběhlo

v případě sdělení 7 žáků, 5 dívek a 2 chlapců, shodný počet žáků, tzn. 5 dívek a 2 chlapci, nepodal vždy přesvědčivá stanoviska, ostatní žáci, 3 dívky a 3 chlapci, se potýkali se zjevnými vyjadřovacími obtížemi. Svůj projev dokázalo logicky vystavět 9 žáků, 7 dívek a 2 chlapci. Taktéž 9 žákům, tentokrát 5 dívkám a 4 chlapcům, se nepodařilo zakomponovat některou z následujících částí, úvod či závěr. Promyšlené uspořádání zcela postrádaly komunikáty 2 žáků, 1 dívky a 1 chlapce. Stylisticky přiměřený projev uskutečnilo 8 žáků, shodně 4 dívky a 4 chlapci. V komunikátech dalších 9 žáků, 7 dívek a 2 chlapců, se místy objevily ne vždy patřičné větné struktury. Zbývající 3 žáci, 2 dívky a 1 chlapec, se téměř odklonili od optimální stylistické normy.

Oslovení žáci zpracovávali vylosovaná témata různým způsobem. Celkem 9 žákům se podařilo propojit obecné informace s osobními zážitky či zkušenostmi. Dalších 7 žáků hovořilo v rámci daného tématu pouze o sobě naopak 4 žáci vystavěli svůj mluvený projev výhradně na obecně platných faktech. Zjevná nervozita ovlivňovala vyjadřování 6 žáků. Mírné rozpaky se objevily u 8 žáků. Bez známek trémy reagovalo na neznámé zadání 6 žáků. Většina mluvčích se snažila užívat spisovný jazyk, do něhož u některých pronikaly prvky hovorové a obecně české. Půvabné spojení pronesla dívka hovořící na téma přátelství, kdy v rámci úvah dospěla k následujícímu, cituji : „z přátelství se může vyklubat láska“. V případě tématu rodina mě překvapily otevřené výpovědi žáků zachycující mnohdy nesnadnou rodinnou situaci (např. rozvod rodičů, handicapovaný rodič či sourozenec, rodič hledající zaměstnání). Jedna dívka vyjádřila vděčnost svým rodičům za to, co jí umožnili (vzdělání, poznávací pobyty, podpora zájmů apod.) a jak ji vychovali, zároveň vyslovila přání, aby rodičům harmonický vztah vydržel co nejdéle. Tyto projevy byly velmi upřímné plné vyspělých názorů.

Souhrnně lze považovat analyzované komunikáty za vydařené, až na některé výjimky, mezi něž zcela jistě patří chlapec, který si neuměl poradit s tématem počítač, navíc po celou dobu projevu neustále manipuloval s pastelkami, k nimž upíral hlavní pozornost. Stejně tak některé další výkony nepůsobily dobrým dojmem, zvláště tehdy, když žáci tápali, čím vznikaly nepřiměřené pauzy v některých případech navíc vyplněné neodůvodněným smíchem. Několik žáků se opět omezilo na pouhé výčty informací, které nebylo s to rozvést. Ve většině případů se však žáci snažili o dosažení vytržebného projevu. U řady z nich bylo možné zaznamenat mnoho utříděných informací podaných srozumitelnou formou. Přestože se jednalo o nepřipravený mluvený projev, komunikáty dobře jazykově vybavených žáků byly promyšlené, plné rozumných úvah splňujících tak představu kultivovaného projevu.

ZŠ ČESKÉ BUDĚJOVICE
PŘIPRAVENÝ MLUVENÝ PROJEV

Ze Základní školy Nerudova České Budějovice se do výzkumu zapojilo 7 dívek a 13 chlapců, celkem 20 žáků, jejichž výsledky dosažené v jednotlivých kategoriích zobrazují postupně vkládané části vyhodnocovací tabulky s názvem *ZŠ České Budějovice : Srovnávací arch (PP) – vyhodnocení*. Výseky tabulky doprovází vždy slovní interpretace reflektující počet žáků, dívek i chlapců, který zaujímá dílčí hodnotící škály. Popsány jsou také vybrané zajímavosti získané během rozboru zvukového materiálu a konečně shrnutí, které vypovídá o celkové úrovni pojednávaných komunikátů.

Tabulka č. 10

ZŠ České Budějovice			DÍVKY	CHLAPCI	CELKEM
Srovnávací arch (PP) - vyhodnocení			7	13	20
I. DIKCE	Fonace	a. měkké nasazení	5	9	14
		b. ostré nasazení	2	4	6
	Artiklace	a. pečlivá výslovnost	1	2	3
		b. neutrální výslovnost	3	3	6
		c. nedbalá výslovnost	2	7	9
		POZN. vada výslovnosti	1	1	2

Kategorie dikce vymezovala dvě zkoumané oblasti. První z nich, fonace, udávala způsob hlasového nasazení. Měkkým hlasovým začátkem započalo svůj mluvený projev 5 dívek a 9 chlapců, v součtu 14 žáků. Ostré nasazení bylo možné zaregistrovat u 2 dívek a 4 chlapců, celkově u 6 žáků. Druhá oblast, artiklace, se zaměřovala na důslednost ve vyslovování. Pečlivě se vyjadřovali pouze 3 žáci, z toho 1 dívka a 2 chlapci, neutrálně z hlediska artiklace formulovalo svůj projev 6 žáků, shodně 3 dívky a 3 chlapci, nedbale pronášelo např. některé hláskové skupiny 9 žáků, 2 dívky a 7 chlapců. Výslovnostní vada se prokázala u 2 žáků z 20 oslovených, konkrétně u 1 dívky, která měla rozštěp patra, a u 1 chlapce se zjevným rotacismem.

ZŠ České Budějovice Srovnávací arch (PP) - vyhodnocení			DÍVKY	CHLAPCI	CELKEM
			7	13	20
II. ČLENĚNÍ ŘEČI	Dynamika	a. monotónní projev	2	6	8
		b. dynamický projev	5	7	12
	Frázování	a. správné (v souladu s obsahem)	4	6	10
		b. správné, ale nepřiměřené pauzy	3	6	9
		c. nesprávné (neodpovídá obsahu ani formě projevu)	0	1	1

Druhá kategorie, členění řeči, zahrnuje dynamiku diferencující mluvené projevy na monotónní, v tomto případě evidentní u 2 dívek a 6 chlapců, tedy u 8 žáků, a dynamické realizované 12 žáky, z toho 5 dívkami a 7 chlapci. Další sledovanou oblastí se stalo frázování. Správně, tzn. v souladu s obsahem, členilo řeč 10 žáků, 4 dívky a 6 chlapců. V zásadě správně, avšak s nepřiměřenými pauzami frázovalo 9 žáků, v zastoupení 3 dívek a 6 chlapců. Pouze 1 chlapec nedokázal vhodně segmentovat projev na logicky uspořádané celky.

ZŠ České Budějovice Srovnávací arch (PP) - vyhodnocení			DÍVKY	CHLAPCI	CELKEM
			7	13	20
III. MODULACE	Intenzita hlasu	a. silná	2	5	7
		b. přiměřená	4	5	9
		c. slabá	1	3	4
	Výška hlasu	a. intonace v souladu s obsahem	5	9	14
		b. nevýrazná intonace	0	3	3
		c. afektovaná intonace	2	1	3
	Mluvní tempo	a. přiměřené obsahu	4	8	12
		b. rychlé	0	2	2
		c. pomalé	1	1	2
		d. afektované (zbytečné změny)	2	2	4

Výše vložený výsek tabulky pojednává o modulaci řeči způsobené různou intenzitou či výškou hlasu a mluvením tempem. Silný hlasový fond prokázalo 7 žáků, 2 dívky a 5 chlapců, dalších 9 žáků, z toho 4 dívky a 5 chlapců, užívalo přiměřenou intenzitu hlasu, zbývající 4 žáci, 1 dívka a 3 chlapci, hovořili slabým hlasem. V případě výšky hlasu většina žáků, tzn. 14, konkrétně 5 dívek a 9 chlapců, intonovala v souladu s obsahem komunikátu. Nevýrazná melodie doprovázela mluvené projevy pouze 3 chlapců. Afektovaný tónový průběh byl zaznamenán u 2 dívek a 1 chlapce, celkem u 3 žáků. Přiměřené mluvní tempo ovládalo 12 žáků, 4 dívky a 8 chlapců. Rychle mluvili jen 2 chlapci, taktéž dva žáci, ovšem v zastoupení 1 dívky a 1 chlapce, vykládali svá sdělení pomalým řečovým tempem, přičemž kombinace obojího vyústila v afektovanou mluvu realizovanou mnoha zbytečnými změnami, které se neubránili 4 žáci, shodně 2 dívky a 2 chlapci.

ZŠ Počátky			DÍVKY	CHLAPCI	CELKEM
			Srovnávací arch (PP) - vyhodnocení		
IV. OPTICKÉ PROJEVY	Mimika	a. v souladu s obsahem	5	4	9
		b. výrazná	2	0	2
		c. nevýrazná	5	4	9
	Gestikulace	a. přiměřená	4	4	8
		b. přehnaná	0	0	0
		c. zcela chybí	8	4	12
	Posturika	a. kongruentní postoj	11	6	17
		b. nekongruentní postoj	1	2	3
	Kinezika	a. bez doprovodných pohybů	7	3	10
		b. umírněné, přirozené pohyby	5	3	8
		c. neustálá manipulace s drobnými předměty	0	2	2

Čtvrtou pozorovanou kategorií představují optické projevy podílející se na celkové podobě mluveného projevu. Mimiku v souladu s obsahem komunikátu uplatnilo 14 žáků, 6 dívek a 8 chlapců. Výrazné grimasy se objevily u 2 žáků, 1 dívky a 1 chlapce. Naopak

téměř nevýrazná práce obličejového svalstva byla patrná u 4 chlapců. Přiměřeně gestikulovalo 9 žáků, 3 dívky a 6 chlapců, nepřiměřeně nikdo. U celkem 11 žáků, 4 dívek a 7 chlapců, doprovodné posunky zcela chyběly. Z hlediska posturiky byly obě vymezené hodnotící škály zastoupené stejným počtem 10 žáků. V případě kongruence se jednalo o 6 dívek a 4 chlapce, zatímco nekongruentní postoj vyjádřila 1 dívka a 9 chlapců. Bez doprovodných pohybů hovořilo 7 žáků, 3 dívky a 4 chlapci. Umírněnými, přirozenými pohyby doprovázelo mluvený projev 10 žáků, z toho 4 dívky a 6 chlapců. Zbývající 3 chlapci neustále manipulovali s drobnými předměty pravděpodobně pod vlivem nervozity.

		ZŠ České Budějovice			
		DÍVKY	CHLAPCI	CELKEM	
		Srovnávací arch (PP) - vyhodnocení			
V. PODOBA MLUVENÉHO PROJEVU	Míra připravenosti	a. připravený projev	6	8	14
		b. promyšlený projev	0	4	4
		c. nepřípravený projev	1	1	2
	Mluvený projev	a. neutrální	2	11	13
		b. citově zbarvený	5	2	7
	Přednes	a. výrazný	5	7	12
		b. nevýrazný	2	6	8
	Míra originality	a. kreativní pojetí	1	1	2
		b. běžné pojetí	6	12	18
	Slovní zásoba	a. bohatá	3	2	5
		b. průměrná	4	11	15
		c. strohá	0	0	0
	Koncepce projevu	a. souvislé věty	7	12	19
		b. body, úseky, výčty	0	1	1
	Přístup mluvčích	a. neutrální	3	9	12
b. zájem		4	4	8	
c. nezájem		0	0	0	

Výše uvedená část tabulky vypovídá o celkové podobě mluveného projevu prostřednictvím 7 následujících oblastí. Míra připravenosti určuje, zda byl komunikát připravený, zde u většiny, tj. 14 žáků, 6 dívek a 8 chlapců, promyšlený, v tomto případě pouze u 4 chlapců, či nepřipravený, který prezentovali 2 žáci, 1 dívka a 1 chlapec. Neutrální mluvený projev předneslo 13 žáků, 2 dívky a 11 chlapců, zatímco dalších 7 žáků, 5 dívek a 2 chlapci, vneslo do svého sdělení citové zabarvení nejčastěji po vlivem zpracovaného tématu. Výrazný přednes uplatnilo 12 žáků, 5 dívek a 7 chlapců, kdežto nevýrazně pronášelo mluvený projev 8 žáků, z toho 2 dívky a 6 chlapců. Jednou ze sledovaných oblastí byla taktéž míra originality. Kreativní pojetí vnesli do své přípravy pouze 2 žáci, 1 dívka a 1 chlapec, o kterých je blíže pojednáno v zajímavostech níže, ostatních 18 žáků, 6 dívek a 12 chlapců, se drželo tradičního pojetí bez výrazného ozvláštňení. Za jazykově bohaté lze považovat komunikáty 5 žáků, 3 dívek a 2 chlapců. Průměrnou slovní zásobu ovládalo 15 žáků, 4 dívky a 11 chlapců, stroze se nevyjadřoval nikdo, tudíž lze pokládat jazykovou vybavenost žáků po stránce slovní zásoby za dobrou. Většina, konkrétně 19 žáků, z toho 7 dívek a 12 chlapců, koncipovala mluvený projev jakožto celek tvořený souvislými větami, pouze 1 chlapec užíval výhradně výčty či krátké větné úseky. Zajímavé bylo sledovat také stanovisko mluvčích k danému výzkumu. Nejčastějším se stal neutrální přístup zastoupený 12 žáky, 3 dívkami a 9 chlapci. Se zájmem přistupovalo 8 žáků, shodně 4 dívky a 4 chlapci, naopak výrazný nezájem neprojevil nikdo.

Během vyhodnocování zvukového materiálu došlo k zaznamenání některých aspektů, jimž nebyl poskytnut prostor přímo ve srovnávacích arších, přesto přinesly zajímavé skutečnosti uvedené níže. Jedno z kritérií ukládalo prezentovat připravený mluvený projev z paměti, případně s osnovou či základními tezemi. Celkem 9 žáků hovořilo zcela z paměti, dalších 9 žáků místy nahlédlo do osnovy, zbývající 2 žáci vycházeli výhradně z přípravy. Suverénní projev bez zjevných rozpaků podalo 8 žáků, mírnou nejistotou se podařilo zachytit u 7 žáků, přičemž mluvené projevy 5 žáků ovlivňovala výrazná nervozita. Žáky realizované komunikáty překvapily výběrem jazykových prostředků, které z velké části vycházely ze spisovné češtiny. Samozřejmě některé mluvené projevy prostupovaly taktéž prvky hovorové či obecně české. V závislosti na zpracovaném tématu se objevovala rovněž slova slangová, argotická či výrazy z oblasti profesní mluvy. Pro ilustraci lze uvést „v dédémku“ (v Domově dětí a mládeže), „neskutečnej řev“, „betony“ či „lapačka“ (výrazy z fotbalového prostředí), „skáčkové kapely“ (provozující hudební styl SKA), „hraje se na čtyry vítězný“, „na to maj speciální lidi“. Mezi originální spojení patřilo například „míč vodit po hřišti nohama“, „ostrov věčného jara – Tenerife“ či „kolébka sportu“. Některé

mluvené projevy se neobešly bez tzv. „výstelkových slov“ s nejméně zastoupeným „emm“, „prostě“, „no“, „potom“, „vlastně“, „jako“, „pak“, „jo“, „jakoby“. „Výstelková slova“ v různé míře doplňovala mluvené projevy 15 žáků. Celkem 12 žáků užilo ve svém vyjádření více či méně deiktických výrazů, nejčastěji ukazovacích zájmen. Slovosledné inverze se dopustili pouze 2 žáci, v případě projevu dívky došlo k jedné záměně platného slovního pořadí, kdežto chlapec při vyjadřování inverzi opakoval, což způsobilo rozpad vět a tudíž zhoršilo celkovou srozumitelnost komunikátu. Neobratný, místy až těžkopádný projev byl zaznamenán u 4 žáků, na kterém měla svůj podíl výrazná tréma, pod jejímž vlivem se žáci opakovali, přerývali a následně opravovali, což nepůsobilo dobrým dojmem. K obdobnému problému došlo v případě žáka, který se naučil připravený projev slovo od slova z paměti, potíže nastaly ve chvíli, kdy si nemohl některé slovo vybavit, což překazilo možnost plynule navázat, čímž vznikaly nepřiměřené pauzy trvající do doby nalezení potřebného úseku v přípravě.

Souhrnně lze však mluvené projevy žáků hodnotit jako zdařilé. Ostatně dokazují to například dva velmi originálně pojaté komunikáty. První z nich prezentoval chlapec zabývající se geocachingem [geokešingem], což je aktivita rozšířená po celém světě orientující se na hledání ukrytých předmětů v různě obtížně dostupném terénu podle zeměpisných souřadnic. Projev byl podaný velmi poutavou formou umocněnou názornou ukázkou nalezených cachek [kešek, příp. keší], tj. termín pro hledané předměty. Druhé sdělení představila dívka hovořící na téma kultura, konkrétně Můj vztah k hudbě, kdy velmi promyšleně podala nejprve několik obecných informací, od kterých dospěla k osobním preferencím hudebních žánrů a skupin, přičemž kreativnost dodala projevu pasáž líčící přípravu na koncert, jeho vlastní detailní průběh plný euforie, až po návrat domů, uložení se ke spánku při doznívání posledních tónů oblíbených skladeb a přemítání nabytých zážitků. Působivost projevu byla umocněna dobrými jazykovými návyky tříbenými při recitaci, jíž se dívka věnuje. Některé mluvené projevy reflektovaly rovněž ambice žáků, které byly někdy velmi překvapivé. Jedna dívka do svého sdělení promítla více aktivit než zbylí žáci dohromady, řadu z nich prý skutečně provozuje, jiným se již nevěnuje a další chce realizovat v budoucnosti. Tento projev působil zjevnou snahou se co nejlépe profilovat v širokém spektru různorodých činností od umění (malba, tanec, divadlo, hudba – obor jazzový klavír) přes sport až po chovatelství zvířat, spolu s úvahami nad dalším vzděláváním, ze kterých vyplynulo inklinování k návrhářství či fotografování. Problém viděla dívka pouze v nedostatku času, který ji ovšem neodradil od vysokých ambicí a nároků na sebe i své okolí. Další dívka své ambice promítla do sportu, konkrétně

do bojového umění taekwon-do, kterému se aktivně věnuje. Během svého projevu vyjádřila poděkování trenérovi, který ji mnohé naučil. V závěru vznesla přání, cituji : „Chci získávat nové zkušenosti v ringu při boji a usilovat tak o další úspěchy.“ Ovšem nejradikálnější ambice vyslovil žák, který hovořil na téma II. světová válka, která se stala jeho nejoblíbenějším historickým obdobím. Nejprve obhajoval svůj zájem, kterému, podle jeho slov i jemu samotnému, spolužáci příliš nerozumí, dále zmínil, co ho na této epoše fascinuje. Snaží se přijít na některé dosud ne zcela objasněné skutečnosti a to tak, jak sám uvedl, že si klade otázky a hledá na ně odpovědi, také se zajímá o osobnost Adolfa Hitlera. Na závěr vyslovil touhu stát se politikem se slovy, cituji : „Chci přivést náš stát na výsluní Evropy.“, což svědčí o nezdolném odhodlání, zároveň se však tento projev stal naprostou výjimkou mezi všemi, neboť podobné stanovisko by jistě nikdo od žáka základní školy neočekával. Souhrnně se mnoho mluvených projevů vyznačovalo vytříbeností a propracovaností. Velmi kladně hodnotím žáky uvedené důvody výběru zpracovaných témat a taktéž vlastní názory a úvahy vztahující se k dané problematice, například osobní předpověď žáka týkající se budoucnosti Internetu. Někteří mluvčí užívali cizí slova, s nimiž uměli překvapivě dobře nakládat, respektive je vhodně umístit, třeba dívka, která si ve svém projevu výborně poradila se slovem integrovat, neboť správným zasazením do kontextu zachovala jeho význam, což se mnohdy ani některým dospělým nedaří. Téměř všechny komunikáty byly promyšlené, srozumitelné a dobře členěné, což vypovídá o důsledné přípravě žáků.

ZŠ ČESKÉ BUDĚJOVICE NEPŘIPRAVENÝ MLUVENÝ PROJEV

Hodnoty získané sběrem či poslechem zvukových nahrávek nepřipravených mluvených projevů byly zaneseny do srovnávacího záznamového archu, z jehož analýzy došlo posléze k vytvoření tabulky s názvem *ZŠ České Budějovice – Kvalita vyjadřování žáků (NP)*, která odráží počet dívek a chlapců dosahující vymezených hodnoticích škál všech stanovených kategorií.

Níže uvedená tabulka podává výsledný obraz zpracovaných dat korespondující s doprovodným slovním vyjádřením, které je rozšířené o postřehnuté zajímavosti. Celkové zhodnocení pak vypovídá o úrovni kultury nepřipravených mluvených projevů žáků.

Tabulka č. 11

ZŠ České Budějovice - Kvalita vyjadřování žáků (NP)

Pohlaví Počet žáků	DÍVKY			CHLAPCI		
	7			13		
	ANO	ANO / NE	NE	ANO	ANO / NE	NE
Výstižnost	5	2	0	8	5	0
Přesnost a jazyková správnost	2	5	0	5	6	2
Jistota vyjadřování	5	2	0	9	2	2
Logická výstavba	3	4	0	4	9	0
Stylistická přiměřenost	4	1	2	7	3	3

Z tabulky vyplývá, že výstižně se vyjadřovalo 5 dívek a 8 chlapců, celkem tedy 13 žáků, dalším 7 žákům, 2 dívkám a 5 chlapcům, se ne vždy optimálně podařilo vystihnout podstatu sdělovaného, avšak v žádném mluveném projevu se neobjevilo naprosté popření výstižnosti. Přesnosti a jazykové správnosti dosáhlo 7 žáků, 2 dívky a 5 chlapců, drobných nepřesností se dopustilo 11 žáků, 5 dívek a 6 chlapců, zbylí 2 chlapci hovořili velmi nedbale. S jistotou prezentovalo své projevy 14 žáků, 5 dívek a 9 chlapců, jisté pochybnosti ve vyjadřování byly znatelné u 4 žáků, shodně u 2 dívek a 2 chlapců, se zjevnými vyjadřovacími potížemi se potýkali 2 chlapci. Logicky vystavěné komunikáty představilo 7 žáků, 3 dívky a 4 chlapci, s mírnými nedostatky v opomenutí úvodu či závěru vystoupilo zbývajících 13 žáků, konkrétně 4 dívky a 9 chlapců. Kompletní logickou strukturu sdělení nenarušil nikdo. Většina, tj. 11 žáků, 4 dívky a 7 chlapců, dokázala ve svých projevech uplatnit stylistickou přiměřenost. Jinak vhodné nakombinování jazykových prostředků narušili kompozičními chybami či užitím nepřiměřených větných struktur 4 žáci, 1 dívka a 3 chlapci. Nevhodné stylistické prostředky byly zaznamenány v mluvených projevech 5 žáků, 2 dívek a 3 chlapců.

Každý žák reagoval v případě nepřipraveného mluveného projevu jinak. Velice záleželo na tom, do jaké míry byl spokojen s vyloženým tématem, od čehož se odvíjel následný způsob zpracování. Pouze 3 žáci hovořili výhradně o sobě. Naopak 7 žáků

uvažovalo jenom obecně platné informace. Většina, tzn. 10 žáků, dokázala propojit obě zmíněné roviny. I zde sehrála svou roli nervozita, která výrazným způsobem ovlivnila mluvené projevy 3 žáků, u dalších 6 žáků se objevily mírné rozpaky, ostatní komunikáty, tj. 11 žáků, proběhly suverénně bez známek nejistoty. Téměř všichni oslovení usilovali o zachování spisovného jazykové normy, kterou se však nepodařilo zcela oprostit od prvků hovorových či obecně českých. Pro ilustraci uvádím některé z nich : „z Budějic“, „zápřaha“, „pelech“, „vlčák“, „prolejzačky“, „na Nerudovce“, „rozpláclýho“. Objevilo se také několik ne zcela vhodných výrazů, například „jakým směrem bych se chtěl zabývat“ místo ubírat, „líbivý se zvíře“ či „tabutizováno“ za správné tabuizováno. Za zajímavý lze pokládat nepřipravený mluvený projev žáka pojednávající o tématu škola či vzdělání. Chlapec na toto téma hovořil velmi promyšleně. Jedná se o uspořádaný projev doprovázený řadou vyspělých myšlenek. Žák si uvědomuje důležitost vzdělání, což dokládá slovy : „Škola není otrava, od učitelů se dají získat typy, jak se vyhnout rizikovým situacím, případně jak se s nimi vypořádat.“, svůj projev uzavírá takto, cituji : „Vzdělávání mě baví a v předmětech, které mi jdou se snažím vyniknout.“. Jiný chlapec pronesl v rámci tématu rodina tuto větu, cituji : „Rodiče jsou pro každého člověka hodně velká věc.“, ze které je patrné uvědomění si významnosti plnohodnotného rodinného zázemí. Podobný názor vyjádřil na totéž téma chlapec, jemuž, jak sám uvedl, nahrazuje otce do jisté míry dědeček, který je podle něj vzorný, ovšem otec zastává důležitou nezastupitelnou roli ve výchově, navíc chrání rodinu a dovede mnohé opravit, cituji závěrečné tvrzení projevu : „Nezbývá mi než otce v něčem zastat, považuji to za přínosné, i když je to náročné.“. Vybrané příklady dokazují, že mladí lidé přemýšlejí nad závažnými tématy a dokáží projevit vlastní mnohdy racionální názor.

Celkově lze nepřipravené mluvené projevy zhodnotit jako úspěšné, přestože se objevily i některé komunikáty rozpačité, omezené na výčty, kdy žáci nedokázali rozvést myšlenku, navíc jejich vyjádření dělily nepřiměřené pauzy, což ovšem podmiňuje nevládnutelná nervozita. Většina projevů se však vyznačovala systematičností a snahou o kvalitní jazykové vyjádření. Několik žáků prezentovalo skutečně kultivované, obsahově bohaté projevy s řadou odborných informací, což dokládá dobré jazykové schopnosti a dovednosti.

SROVNÁNÍ VŠECH ZÁKLADNÍCH ŠKOL PŘIPRAVENÝ MLUVENÝ PROJEV

Závěrečná analýza dosažených výsledků žáků všech do výzkumu zapojených základních škol probíhala prostřednictvím komparace jednotlivých kategorií srovnávacích záznamových archů, resp. jejich dílčích oblastí se zaměřením na četnost naplnění neoptimálnější možnosti z každé nabízené hodnoticí škály. Na základě takto provedeného šetření lze dospět k vyhodnocení nejúspěšnější základní školy vždy na úrovni dané kategorie i v celé šíři výzkumu.

Níže postupně vkládané části tabulky s názvem *Srovnání PP všech ZŠ* sestavené pro každou sledovanou kategorii a s nimi korespondující slovní vyjádření vypovídají o úspěšnosti žáků v jednotlivých oblastech výzkumu. Tabulky zachycují již zmíněné neoptimálnější možné varianty, které odpovídají kultivovanému mluveného projevu. Červeně vyznačené číselné hodnoty označují základní školu zastoupenou největším počtem žáků v dané kategorii.

Tabulka č. 12

			Počet žáků			
			ZŠ Počátky	ZŠ Pelhřimov	ZŠ České Budějovice	CELKEM
I. DIKCE	Fonace	měkké nasazení	13	14	14	41
	Artiklace	pečlivá výslovnost	8	10	3	21

Za fonačně nejvhodnější se považuje měkké hlasové nasazení, kterým započalo svůj mluvený projev 13 žáků ZŠ Počátky a shodně po 14 žácích ZŠ Pelhřimov i ZŠ České Budějovice, celkově 41 mluvčích. Výsledky dosažené v této oblasti lze považovat za téměř srovnatelné, jelikož všechny základní školy vykazovaly v zásadě shodný počet žáků dodržujících optimální fonační zásady korespondující se správnou hlasovou hygienou. Artikulačně neoptimálnější je samozřejmě výslovnost pečlivá, ve které se nejúspěšnější stala ZŠ Pelhřimov reprezentovaná 10 žáky, dále ZŠ Počátky zastoupená 8 žáky a poté ZŠ České Budějovice se 3 žáky, v součtu 21 žáků artikulovalo vytříbeně, což není u mládeže zcela běžné, neboť většina dospívajících hovoří spíše neutrálně, mnohdy též nedbale za hranicemi spisovného jazyka. Na základě vyhodnocení lze rozhodnout, že

techniku řeči, dikci, s mírnou převahou ovládla ZŠ Pelhřimov dosahující v obou sledovaných oblastech nejpočetnějšího zastoupení žáků.

			Počet žáků			
			ZŠ Počátky	ZŠ Pelhřimov	ZŠ České Budějovice	CELKEM
II. ČLENĚNÍ ŘEČI	Dynamika	dynamický projev	11	15	12	38
	Frázování	správné (v souladu s obsahem)	12	13	10	35

Nejvíce dynamických projevů bylo zaznamenáno na ZŠ Pelhřimov, kde je předneslo 15 žáků, následně 12 žáků ZŠ České Budějovice a konečně 11 žáků ZŠ Počátky, dohromady 38 z 60 oslovených, což lze považovat za pozitivní, jelikož nadpoloviční většina žáků se dokázala vyvarovat monotónního vyjádření a vnést do svého sdělení spád, který činí projev zajímavý a poutavý. Správného frázování, v souladu s komunikátem, dosáhlo souhrnně 35 žáků, z toho 12 žáků ZŠ Počátky, 13 žáků ZŠ Pelhřimov a 10 žáků ZŠ České Budějovice. Zanesené číselné hodnoty vypovídají o výkonech velmi vyrovnaných. Zvláště oceňuji schopnost žáků segmentovat mluvený projev na dílčí logicky uspořádané celky a taktéž uvědoměle nakládat s pauzami. Celkově nejzdařileji členit řeč se podařilo žákům ZŠ Pelhřimov.

			Počet žáků			
			ZŠ Počátky	ZŠ Pelhřimov	ZŠ České Budějovice	CELKEM
III. MODULACE	Intenzita hlasu	přiměřená	7	7	9	23
	Výška hlasu	intonace v souladu s obsahem	15	13	14	42
	Mluvní tempo	přiměřené obsahu	14	12	12	38

Přiměřenou intenzitou hlasu pronášelo mluvený projev 7 žáků ZŠ Počátky, stejně tak 7 žáků ZŠ Pelhřimov a 9 žáků ZŠ České Budějovice, celkově 23 komunikantů. Síla hlasu je zvláště při veřejných vystoupeních velice důležitá, což musí mít každý mluvčí vždy

na paměti a snažit se podle svých i akustických možností zvolit intenzitu hlasu tak, aby byla optimální zejména pro posluchače. V souladu s obsahem dokázalo intonovat 15 žáků ZŠ Počátky, 13 žáků ZŠ Pelhřimov a 14 žáků ZŠ České Budějovice. Adekvátní výšku hlasu produkovalo dohromady 42 žáků. Obměna tónové výšky hlasu představuje významný aspekt sloužící k udržení bdělé pozornosti recipientů, což bylo v průběhu výzkumu zcela jistě potvrzeno. Přiměřeným mluvním tempem hovořilo 14 žáků ZŠ Počátky a totožně 12 žáků ZŠ Pelhřimov i ZŠ České Budějovice, v součtu 38 žáků. Vhodné mluvní tempo usnadňuje přijímání sdělovaných informací a rovněž podtrhuje srozumitelnost projevu. Pěstění všech výše uvedených modulačních prostředků představuje základ kultivované mluvy. Za nejúspěšnější lze v této kategorii vyhodnotit ZŠ Počátky, která dosáhla ve dvou oblastech, konkrétně výška hlasu a mluvení tempo, nejlepších výsledků.

		Počet žáků				
		ZŠ Počátky	ZŠ Pelhřimov	ZŠ České Budějovice	CELKEM	
IV. OPTICKÉ PROJEVY	Mimika	v souladu s obsahem	9	10	14	33
	Gestikulace	přiměřená	8	6	9	23
	Posturika	kongruentní postoj	17	17	10	44
	Kinezika	umírněné, přirozené pohyby	8	9	10	27

Mimiku v souladu s obsahem komunikátu uplatnilo 9 žáků ZŠ Počátky, 10 žáků ZŠ Pelhřimov a 14 žáků ZŠ České Budějovice, celkem 33 oslovených. Dohromady 23 žáků doprovázelo svůj mluvený projev přiměřenou gestikulací, z toho 8 žáků ZŠ Počátky, 6 žáků ZŠ Pelhřimov a 9 žáků ZŠ České Budějovice. Kongruentní postoj k dané komunikaci projevilo shodně 17 žáků ZŠ Počátky a ZŠ Pelhřimov, dalších 10 žáků ZŠ České Budějovice, v součtu 44 mluvčích. Umírněné, přirozené pohyby se během výzkumu podařilo zachytit u 27 komunikantů, které tvořilo 8 žáků ZŠ Počátky, 9 žáků ZŠ Pelhřimov a 10 žáků ZŠ České Budějovice. S optickými projevy řeči je potřeba nakládat velmi obezřetně. V žádném případě nesmí narušovat koncepci projevu či odvádět pozornost od jejího obsahu, naopak vhodně užitě mohou mluvený projev účelně doprovázet či

dokonce zpřesňovat některé pasáže. Výzkum ukázal, že s optickými projevy dokázali nejlépe pracovat žáci ZŠ České Budějovice.

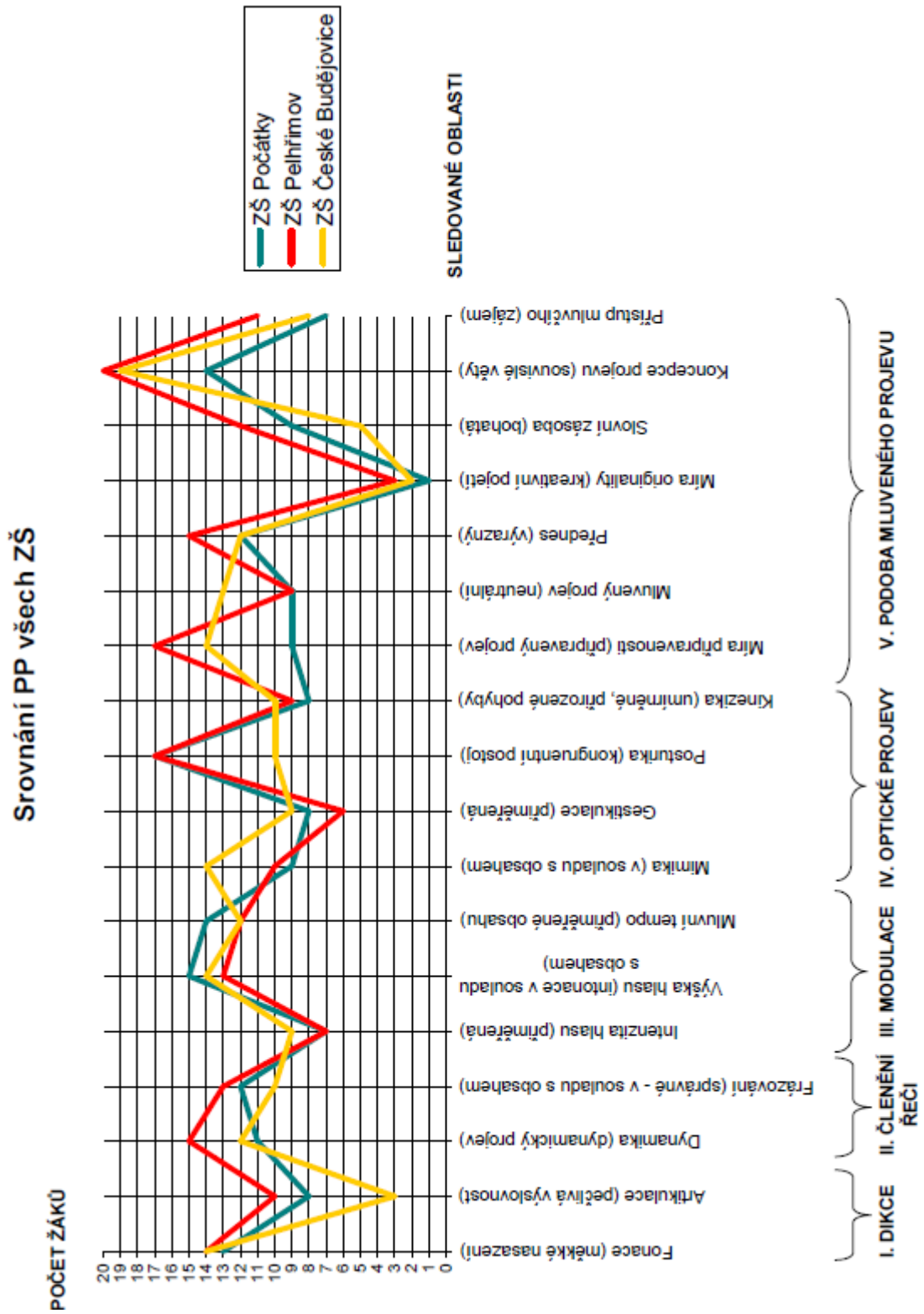
		Počet žáků				
		ZŠ Počátky	ZŠ Pelhřimov	ZŠ České Budějovice	CELKEM	
V. PODOBA MLUVENÉHO PROJEVU	Míra připravenosti	připravený projev	9	17	14	40
	Mluvený projev	neutrální	9	9	13	31
	Přednes	výrazný	12	15	12	39
	Míra originality	kreativní pojetí	1	3	2	6
	Slovní zásoba	bohatá	9	12	5	26
	Koncepce projevu	souvislé věty	14	20	19	53
	Přístup mluvčího	zájem	7	11	8	26

Připravený projev prezentovalo celkem 40 žáků, kteří tak naplnili jedno z předem stanovených kritérií, v zastoupení 9 žáků ZŠ Počátky, 17 žáků ZŠ Pelhřimov, 14 žáků ZŠ České Budějovice. Neutrální podobu komunikátu realizovalo shodně 9 žáků ZŠ Počátky a ZŠ Pelhřimov, dále 13 žáků ZŠ České Budějovice, dohromady 31 mluvčích. Veřejná vystoupení by měla být připravená či důsledně promyšlená a bezpříznaková oproštěná od výrazných emocí, neboť citově zabarvené projevy mohou nepříznivě ovlivnit posluchače. Výrazný přednes proneslo 12 žáků ZŠ Počátky, 15 žáků ZŠ Pelhřimov a taktéž 12 žáků ZŠ České Budějovice, v součtu 39 komunikantů. Jistou originalitu vneslo do svého sdělení pouze 6 žáků, z toho 1 žák ZŠ Počátky, 3 žáci ZŠ Pelhřimov a 2 žáci ZŠ České Budějovice, kteří se snažili vytvořit netradiční pojetí s alespoň částečnou mírou kreativity, což velmi oceňují, neboť tyto projevy patřily k nejlepším. Na bohaté slovní zásobě vystavělo svůj projev 9 žáků ZŠ Počátky, 12 žáků ZŠ Pelhřimov a 5 žáků ZŠ České Budějovice, celkově

26 z 60 oslovených, což pouze dokládá skutečnost, že mladí lidé ovládají spíše průměrnou či ve výjimečných případech dokonce strohou slovní zásobu. Naprosté většině, tj. 53 žákům, se bez obtíží podařilo koncipovat mluvený projev do souvislých vět, což lze možná považovat za naprostou samozřejmost, ovšem například výrazná nervozita omezila vyjadřování několika žáků na pouhé větné úseky či výčty narušující přirozenou a ucelenou kompozici komunikátu. V rozvitých větách hovořilo 14 žáků ZŠ Počátky, 20 žáků ZŠ Pelhřimov a 19 žáků ZŠ České Budějovice. Dohromady 26 žáků, z toho 7 žáků ZŠ Počátky, 11 žáků ZŠ Pelhřimov a 8 žáků ZŠ České Budějovice, vyjádřilo pozitivní přístup k danému typu komunikace, což dokazoval zájem, se kterým žáci prezentovali připravené mluvené projevy. Kategorii podoba mluveného projevu jednoznačně ovládli žáci ZŠ Pelhřimov dosahující výrazné početní převahy v 6 oblastech ze 7 možných.

Veškeré uvedené údaje dokládá níže zpracované grafické znázornění zobrazující úspěšnost každé základní školy ve všech sledovaných kategoriích, z čehož je patrné, která z nich, resp. její žáci dosáhli nejlepších výsledků v celé šíři výzkumu, čímž se přiblížili optimálním hodnotám, jež charakterizují kultivovaný mluvený projev. Dle grafu podali nejlepší výsledky žáci ZŠ Pelhřimov, na pomyslném druhém místě se umístili žáci ZŠ České Budějovice, poté následovali žáci ZŠ Počátky.

Graf č. 3

SROVNÁNÍ VŠECH ZÁKLADNÍCH ŠKOL NEPŘIPRAVENÝ MLUVENÝ PROJEV

Komparace nepřipravených mluvených projevů žáků všech zúčastněných základních škol se uskutečnila na základě zpracování dat nejprve vyhodnocených ve srovnávacích záznamových arších, *Kvalita vyjadřování žáků (NP)*, a poté zakomponovaných do tabulky s názvem *Srovnání NP všech ZŠ*, která je vyobrazena a okomentována níže.

Tabulka obsahuje počet žáků všech základních škol, který odpovídá hodnotící škále ANO v každé sledované oblasti. Tímto způsobem je možné posoudit nejuspěšnější základní školu v dosažení nejlepší úrovně kultury nepřipraveného mluveného projevu v rozsahu uvedených kategorií. Červeně jsou označeny počty žáků příslušné základní školy dosahující maxima v dané oblasti výzkumu.

Tabulka č. 13

Srovnání NP všech ZŠ

		Počet žáků			
		ZŠ Počátky	ZŠ Pelhřimov	ZŠ České Budějovice	CELKEM
Kvalita vyjadřování žáků všech ZŠ	Výstižnost	18	12	13	43
	Přesnost a jazyková správnost	11	8	7	26
	Jistota vyjadřování	12	7	14	33
	Logická výstavba	7	9	7	23
	Stylistická přiměřenost	14	8	11	33

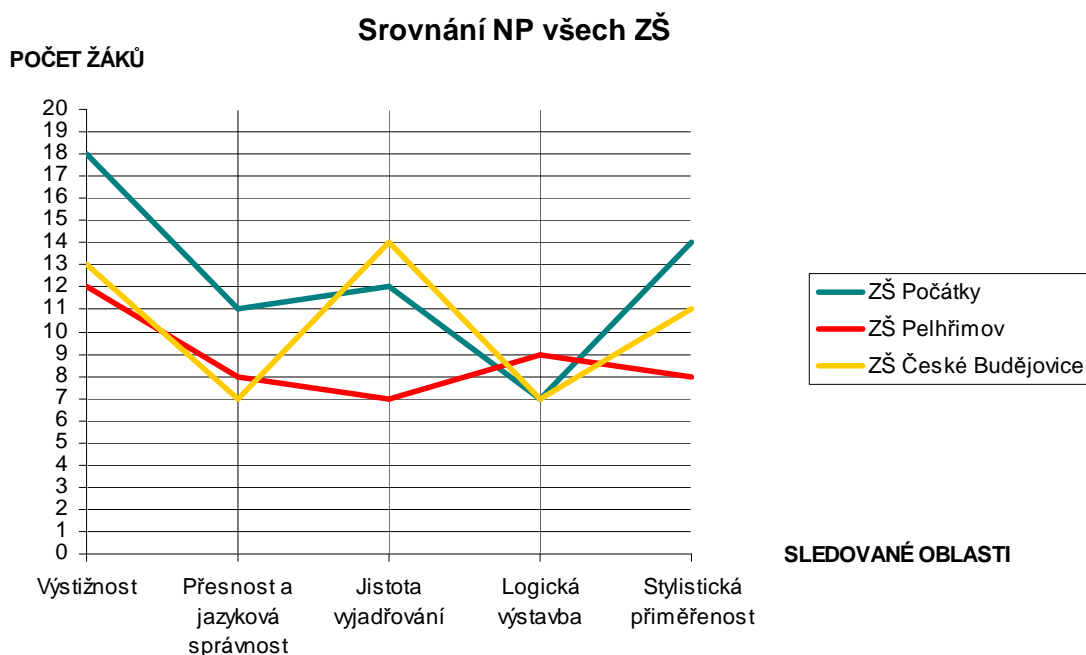
Výstižnost komunikátu prokázalo 18 žáků ZŠ Počátky, 12 žáků ZŠ Pelhřimov a 13 žáků ZŠ České Budějovice, celkem 43 mluvčích, kterým se podařilo vyjádřit podstatu věci v rozsahu vylosovaného tématu. Přesně a jazykově správně hovořilo 11 žáků ZŠ Počátky, 8 žáků ZŠ Pelhřimov a 7 žáků ZŠ České Budějovice, dohromady 26 z 60 oslovených. Jistotu ve vyjadřování na nepřipravené téma se podařilo zaznamenat u 33 žáků, konkrétně u 12 žáků ZŠ Počátky, 7 žáků ZŠ Pelhřimov a 14 žáků ZŠ České Budějovice. Logicky vystavět mluvený projev v souladu s kompozičními zásadami čili zahrnout úvod,

stať i závěr dokázalo shodně po 7 žácích ZŠ Počátky i ZŠ České Budějovice a 9 žáků ZŠ Pelhřimov, v součtu 23 žáků. Stylisticky přiměřeně uspořádalo své sdělení 14 žáků ZŠ Počátky, 8 žáků ZŠ Pelhřimov a 11 žáků ZŠ České Budějovice, celkově 33 komunikantů. Z uvedených dat je patrné, že nejlépe si s nepřipravenými mluvenými projevy dokázali poradit žáci ZŠ Počátky, kteří předčili ostatní ve třech z pěti zkoumaných oblastí.

Níže uvedený graf ilustruje dosažený počet žáků každé základní školy na úrovni všech zjišťovaných oblastí, což umožňuje vyhodnotit, kdo dosáhl v jaké oblasti lepších výsledků i komu se podařilo realizovat nejzdařilejší nepřipravené mluvené projevy. Z tohoto hlediska lze za nejlepší označit komunikáty žáků ZŠ Počátky, následují příspěvky žáků ZŠ České Budějovice a posléze sdělení žáků ZŠ Pelhřimov.

Graf č. 4

VYHODNOCENÍ PP CELKEM

Celkové vyhodnocení připravených mluvených projevů zahrnuje výsledky všech, tj. 60 do výzkumu zapojených žáků (32 dívek a 28 chlapců). Jedná se o hodnoty rozlišující počet dívek a chlapců s cílem poukázat na některé níže popsané rozdíly v hlavních sledovaných kategoriích a jejich dílčích oblastech. Kompletní tabulka se všemi vyčíslenými údaji je umístěna v přílohách s názvem *CELKEM : Srovnávací arch (PP) – vyhodnocení* (Příloha č. 5).

V kategorii dikce se staly hlavními sledovanými oblastmi fonace a artikulace. Většina, konkrétně 41 žáků, z toho 26 dívek a 15 chlapců, započala své mluvené projevy optimálním způsobem, tzn. měkkým hlasovým nasazením. Pečlivou výslovnost zachovalo 15 dívek a 6 chlapců, dohromady 21 žáků, tento počet však převýšilo v součtu 25 žáků, 14 dívek a 11 chlapců, užívajících neutrální výslovnost, která se stala v celé šíři výzkumu nejfrekventovanější. Z hlediska techniky řeči lze vyhodnotit jako úspěšnější dívky, které předčily chlapce v obou zkoumaných oblastech.

Kategorie členění řeči byla orientována na dynamiku a frázování. Počet melodicky pružnějších komunikátů jednoznačně převýšil monotónní mluvené projevy, což dokazuje 38 žáků, z toho 21 dívek a 17 chlapců, kteří vystoupili s dynamickými sděleními. Správné frázování ovládalo majoritní zastoupení 35 žáků, 20 dívek a 15 chlapců. Za zmínku stojí zbývajících 24 žáků, 12 dívek a 12 chlapců, kteří segmentovali řeč sice správně ovšem s užitím nepřiměřených, např. příliš dlouhých, pauz, které byly způsobené pravděpodobně nervozitou, čímž jistým způsobem degradovali mluvený projev, jelikož postrádal vnitřní pospolitost. Výjimku představoval 1 žák, který zcela popřel zásady frázování. Výkony dívek a chlapců se v této kategorii dají považovat za v zásadě vyrovnané.

Třetí kategorii tvoří modulace zachycující intenzitu hlasu, výšku hlasu a mluvní tempo. Přiměřenou intenzitu hlasu užilo ve svých projevech 14 dívek a 9 chlapců, celkem 23 žáků, což jen velmi nepatrně převýšilo 22 žáků, 10 dívek a 12 chlapců, u nichž byl zaznamenán silný hlasový fond. Za nejvhodnější výšku hlasu se považuje intonace pronášená v souladu s obsahem komunikátu. Tento aspekt se podařilo naplnit 42 žákům, 24 dívkám a 18 chlapcům. Mluvním tempem odpovídajícím obsahu sdělení hovořilo 20 dívek a 18 chlapců, celkem 38 žáků, což představuje nadpoloviční většinu z 60 oslovených. Za zmínku však stojí mluvené projevy 12 žáků, 6 dívek a 6 chlapců, realizované afektovaným řečovým tempem, při kterém docházelo k nepřiměřeným změnám pravděpodobně opět způsobeným nervozitou, neboť informace, kterými si byli žáci jisti

pronášeli rychle naopak při výpadku docházelo ke zpomalování a znejišťování řeči. V případě adekvátního užívání modulačních prostředků lze výkony dívek a chlapců vyhodnotit jako víceméně srovnatelné.

Čtvrtá kategorie zabývající se optickými projevy řeči zahrnuje mimiku, gestikulaci, posturiku a kineziku. Práci obličejového svalstva v souladu s obsahem mluveného projevu zachovalo 33 žáků, 18 dívek a 15 chlapců. Přiměřenou gestikulací doprovázelo připravená sdělení 10 dívek a 13 chlapců, dohromady 23 žáků, ovšem u většiny, tj. u 34 žáků, 21 dívek a 13 chlapců, gestikulační prvky zcela chyběly. Kongruentní postoj k danému typu komunikace vyjádřilo celkem 44 žáků, 29 dívek a 15 chlapců, z čehož zjevně vyplývá větší míra shodných stanovisek u dívek nežli u chlapců. Z hlediska kineziky převažovaly komunikáty doplněné umírněnými, přirozenými pohyby zachycené u 14 dívek a 13 chlapců, v součtu u 27 žáků, přičemž dalších 26 žáků, 18 dívek a 8 chlapců, hovořilo bez jakýchkoliv doprovodných pohybů. Zbývajících 7 chlapců během vyjadřování neustále manipulovalo s drobnými předměty (např. listem s přípravou, tužkou, křídou apod.) taktéž pod vlivem značných rozpaků, což dokazoval neklid rukou a chvějící se prsty. S optickými projevy nakládali dívky i chlapci velmi obdobně, výjimku představovala oblast posturika, v jejímž rámci projevíly dívky téměř o polovinu více kladných postojů než chlapci.

Pátá kategorie je zaměřená na podobu mluveného projevu. Připravený projev, který představoval jedno ze zadaných kritérií, přednesla nadpoloviční většina, tj. 40 žáků, 27 dívek a 13 chlapců. Uvedené údaje potvrzují větší důslednost v přípravě u dívek. Neutrální mluvené projevy se podařilo zachytit u 10 dívek a 21 chlapců, dohromady u 31 žáků, kteří jen o málo předstihli komunikáty zbývajících 29 žáků, 22 dívek a 7 chlapců, které byly citově zabarvené. Vyhodnocená data vypovídají o rozdílnosti dívek vnášejících do sdělení více emocí a chlapců udržujících častěji bezpříznakovou podobu komunikátu. Výrazného přednesu dosáhlo 39 žáků, z toho 22 dívek a 17 chlapců. Míra originality se stala zajímavou oblastí výzkumu. Kreativní pojetí tkvějící již v samotném výběru tématu (př. Ohrožená zvířata v mořích a oceánech či Standardní a latinskoamerické tance; oba příspěvky prokazovaly výrazný zájem o pojednávanou oblast, což souviselo s důslednou a velmi propracovanou přípravou), jeho zpracování (neotřelé, rozmanité a z hlediska slovní zásoby bohaté, ozvláštňené metaforami) či následném prezentování (kultivovaného mluveného projevu realizovaného poutavou formou navíc doplněného o vytríbené názory a smysluplná stanoviska) se podařilo zaznamenat u pouhých 6 žáků, 5 dívek a 1 chlapce, což svědčí o větší míře tvořivosti zastoupené u dívek. Zbýlých 54 žáků, shodně 27 dívek a 27 chlapců, volilo běžné pojetí komunikátu. Bohatou slovní zásobu

prokázalo 26 žáků, z toho 21 dívek a 5 chlapců. Uvedené skóre hodnotí dívky jako lépe jazykově vybavené. Nejhojněji zastoupenou se stala průměrná slovní zásoba, se kterou disponovalo 34 žáků, 11 dívek a 23 chlapců. Naprostá většina žáků, tj. 53 z 60 oslovených, konkrétně 27 dívek a 26 chlapců, koncipovala svůj projev jako více či méně uspořádaný celek tvořený souvislými větami. Pouze 7 žáků, 5 dívek a 2 chlapci, hovořilo ve výčtech či krátkých větných úsecích, které nebyly příliš vzájemně provázané. Příčinou mohla být nervozita či opomenutá příprava. Poslední do výzkumu zahrnutou oblast představoval přístup mluvčího. Zájem vyjádřilo 16 dívek a 10 chlapců, celkově 26 žáků, ovšem nejvíce zastoupený byl neutrální postoj k danému typu komunikace reprezentovaný 16 dívkami a 17 chlapci, dohromady 33 žáky. Pouze z mluveného projevu 1 chlapce se dal vypožorovat spíše nezájem. V kategorii podoba mluveného projevu si vedla lépe děvčata, která předčila chlapce ve většině pojednávaných oblastí výzkumu.

VYHODNOCENÍ NP CELKEM

Souhrnné vyhodnocení nepřipravených mluvených projevů oslovených 60 žáků (32 dívek a 28 chlapců) vypovídá o výsledcích dívek a chlapců dosažených v pěti sledovaných oblastech se zaměřením na jejich pozitivní hodnoty. Všechny hodnoty i počty žáků dosahujících těchto hodnot zahrnuje úplná tabulka s názvem *CELKEM – Kvalita vyjadřování žáků (NP)* zařazená do příloh (Příloha č. 6).

Výstižně se v případě nepřipraveného tématu vyjadřovalo celkem 43 žáků, 25 dívek a 18 chlapců, což svědčí o pohotovosti mluvčích pramenící ze schopnosti rychle reagovat a utřídit obsah vědomí, ze kterého následně vyplývá jazyková realizace myšlenek. Smysl spočíval v postihnutí podstaty související s vylosovaným tématem, což se většině žáků podařilo. Přesně a jazykově správně hovořilo 14 dívek a 12 chlapců, dohromady 26 žáků, přičemž nepatrně více, tj. 27 žáků, 15 dívek a 12 chlapců, se neubránílo různým odchylkám od řádné jazykové normy. Jistota vyjadřování byla zaznamenána u sdělení 33 žáků, konkrétně u 18 dívek a 15 chlapců. Logicky vystavět komunikát a neopomenout základní kompoziční prvky, tedy úvod, stať, závěr a samozřejmě jejich náležitosti, dokázalo 14 dívek a 9 chlapců, souhrnně 23 žáků. Nejčtenější se však staly projevy s chybějícím úvodem nebo závěrem či jinak narušenou kompoziční stavbou zastoupené 17 dívkami a 18 chlapci, celkově 35 žáky. Stylistickou přiměřenost prokázalo 18 dívek a 15 chlapců, tzn. 33 žáků představujících mírnou nadpoloviční většinu z 60 oslovených. Kvalita vyjadřování žáků v projevech na nepřipravená témata se u dívek a chlapců v zásadě nelišila až na celkovou

mírnou převahu dívek, která dosáhla svého vrcholu v oblasti výstižnost, kde dívky předčily chlapce o 7 úspěšně prezentovaných mluvených projevů.

Ke kompletnímu vyhodnocování úrovně kultury připravených i nepřipravených mluvených projevů patří taktéž slohotvorní činitelé, kteří do značné míry formují sdělení a podílejí se tak na jeho celkové podobě. Funkci komunikátů lze v případě žákovských příspěvků označit jednoznačně za sdělnou představující základní dorozumívací funkci řeči. Ráz komunikátů vyplývající z dané komunikační situace může být považován za oficiální či polooficiální vycházející jednak z užitých výrazových prostředků, ale taktéž z celkové stylizace mluveného projevu mluvčím. Pro každý mluvený projev je důležitá komunikační situace a prostředí, v němž se odehrává. Účastníci výzkumu vstupovali v prostředí veřejném a známém, neboť ke sběru zvukového materiálu docházelo přímo v domovských základních školách oslovených žáků. S prostředím souvisí taktéž množství příznivých a nepříznivých vlivů, kterým se v některých případech nepodařilo zcela zabránit, např. pokud mluvený projev žáka narušilo zvonění. Jazyková sdělení bývají často koncipována dle charakteru adresáta, který byl v mém případě pro žáky neznámý, což odpovídá komunikaci na oficiální úrovni. Výzkumné šetření probíhalo v přímém kontaktu mluvčích s adresátem vedené jako monolog mluvčího na zpracované téma. Žákům byla nabídnuta zpětná vazba, která následovala až po dokončení připraveného projevu. Stanovenou mluvenou formu komunikátu doprovázela u mnoha žáků písemná osnova či zpracované základní teze. Míra připravenosti se u žáků lišila, převažovaly však mluvené projevy připravené doplněné o v bodech či základních tezích napsaný text, často se objevovala rovněž sdělení promyšlená, tzn. částečně obsahově i jazykově připravená, výjimečné byly projevy nepřipravené plynoucí bezprostředně, ovšem ne vždy dosahující kvalitního vyjádření. Komunikace se realizovala na základě smíšeného jazykového kódu, který zahrnuje verbální i neverbální jazykové prostředky, jejichž způsob užití byl prostřednictvím vymezených oblastí srovnání záznamových archů sledován. Mluvčí volili kód také v podobě útvaru národního jazyka. Přestože se snažili zachovat spisovnou podobu jazyka, nepodařilo se zcela odstranit hovorové či obecně české prvky. Mluvené projevy některých žáků navíc obsahovaly výrazy z oblasti slangu, argotu či profesní mluvy. Důležitým slohotvorným činitelem se stalo téma komunikátu ovlivňující výstavbu celého projevu, navíc předznamenávající typ komunikace, na který má vliv vlastní autorské pojetí. Mezi nejzajímavější témata patří Londýn a Los Angeles z tematického okruhu Cestování, která prezentovali žáci ZŠ Počátky, dále téma GIMP (grafický počítačový program)

z tematického okruhu Záliby, taktéž Jan Palach, Nikolas Winton, Nataša Gollová a Oldřich Nový z tematického okruhu Obdivovaná osobnost a Matematika starého Řecka z tematického okruhu Kultura, představené žáky ZŠ Pelhřimov a konečně téma Geocaching, Motocyklové drugstery, II. světová válka z tematického okruhu Záliby a Taekwon-do, Aikidó, Twirling a Le parkour z tematického okruhu Sport, které přednesli žáci ZŠ České Budějovice. Výběr zpracovaných témat dokládá široký okruh zájmů žáků 9. tříd zúčastněných základních škol. S osobností autora jsou kromě volby tématu spjaty další faktory nazývající se subjektivní slohotvorní činitele, mezi které patří vzdělání, podmínkou výzkumu se stala cílová skupina žáků 9. tříd základních škol, ovšem svou roli zde hraje rovněž samostudium a osobní rozvoj žáků v preferovaných oblastech poznání, dále jazykové dovednosti, na které se výzkum především orientoval, následně osobnostní dispozice týkající se psychického i fyzického stavu mluvčích, jež se rovněž promítají do celkové podoby komunikátu, velmi výrazným činitelem se v tomto směru stal sklon k nervozitě negativním způsobem ovlivňující mluvené projevy žáků, a konečně vztah autora k tématu vyjadřující míru zájmu o pojednávanou problematiku, kterou v případě prezentování připravených sdělení některých žáků doprovázelo zjevné vnitřní zaujetí pro daný obor. Spolupůsobení různě nastavených objektivních i subjektivních slohotvorných činitelů předznamenává individuální rozdíly zastoupené v každém komunikátu, jež reflektují osobitý a nezaměnitelný autorský styl.

Úroveň jazykových schopností a dovedností žáků ovlivňuje též míra osvojení jednotlivých klíčových kompetencí. Předpokladem výchovně vzdělávacího procesu, zvláště českého jazyka a literatury, je naučit žáky adekvátně užívat spisovnou jazykovou normu. Prostřednictvím komunikační a slohové výchovy žáci získávají představu o srozumitelném, logicky uspořádané formulování komunikátů. Cílem jazykových předmětů by mělo být pěstování kultivovaného vyjadřování žáků v ústní i písemné podobě s ohledem na vytváření pozitivního přístupu k mateřskému jazyku, což lze podpořit řadou dostupných aktivizujících výukových metod. V tomto smyslu plní nejdůležitější úlohu komunikativní kompetence, uplatnitelné ve všech vyučovacích předmětech, které každá základní škola rozvíjí různým způsobem. Veškeré směřování by však mělo vést k jednomu cíli a to vštípit žákům efektivní využívání všech způsobů komunikace i všech dostupných dorozumívacích technologií. Obdobně je tomu v případě posilování dalších klíčových kompetencí, které lze zaznamenat v kapitole 2.1.1 *ZŠ podílející se na výzkumu*, kde se profilace každé základní školy zaměřuje na rozšiřující aktivity vedoucí ke komplexnímu osobnostnímu rozvoji žáků.

2.2.3 Shrnutí

Úroveň kultury mluveného projevu lze zkoumat z hlediska míry rozvoje jazykových schopností a dovedností komunikantů. Analýza těchto kompetencí však přináší řadu problémů. Přestože výzkum porovnává hlavní sledované faktory formující jazykový projev odděleně, nelze je považovat za rysy izolované, nýbrž usouvztažněné, vzájemně podmíněné. Další skutečnost zkreslující míru objektivitu představuje momentální stav komunikanta, přičemž úroveň jazykového projevu ovlivňuje únava, míra pozornosti, zájem, atd., s čímž souvisí, v mezích výzkumu, nemožnost postihnout vývoj jazykových schopností žáků. Lze pouze zachytit aktuální dosaženou úroveň mluveného projevu odpovídající výhradně okamžiku zkoumání. Tímto je zastíněna dynamika procesu zdokonalování jazykových kompetencí do výzkumu zapojených žáků, neboť nelze ověřit, zda to, co jim v tuto chvíli činilo potíže přetrvalo či se stalo minulostí. Důležité je proto mít stále na paměti, že stabilita výsledků bádání je korektní pouze v momentě analýzy výzkumu. Navíc každá složka řečové kultury jedince podléhá různému stupni vývoje, obdobně je tomu s pamětí a tvořivostí, jejichž potenciál se rovněž v průběhu života člověka mění stejně jako dílčí komponenty řeči.

Cílovou skupinu výzkumu představovali žáci základní školy, konkrétně 9. ročníku, u nichž se předpokládá jistá vybavenost po stránce jazykové i z hlediska osvojení klíčových kompetencí, které rozvíjejí osobnostní potenciál a mimo jiné tříbí komunikační dovednosti. Celkem 60 žáků ze 3 základních škol pravděpodobně není dostatečně reprezentativní vzorek pro posouzení kvality vyjadřování žáků 9. tříd, přesto bylo možné zaznamenat zajímavá zjištění v oblasti úrovně kultury připraveného a nepřipraveného mluveného projevu těchto žáků. V žádném případě se nejedná o komplexní vše postihující analýzu jazykové kultury současné mládeže, jde o úsilí zmapovat prostřednictvím vymezených kategorií a jejich dílčích oblastí (viz. srovnávací záznamové archy) úroveň základních jazykových schopností a dovedností zkoumaného vzorku komunikantů. V tomto smyslu je důležité, aby žáci znali své možnosti a objektivně dokázali zhodnotit svůj výkon. Výsledky zkoumání pak poslouží zejména k posouzení a identifikaci problémových partií ve vyjadřování žáků, díky kterým lze dospět k cílenému rozvíjení jednotlivých složek jazykové kultury. K dispozici je dnes řada sofistikovaných příruček s ověřenými návody a praktickými cvičeními, které slouží k utváření kultivovaného mluveného projevu. Za zmínku stojí například *Kultura a technika mluvené řeči* (Bartošek, J., Zlín, 2003), *Učíme se správně mluvit* (Beranová, Z., Praha, 2002), *Učte se mluvit. O technice mluveného slova* (Cmíralová, J., Brno, 1992), *Český jazyk a kultura mluveného projevu* (Hájková, E., Praha, 2003), *Umíte dobře mluvit?* (Holasová, T., Praha, 1992), *Spisovná výslovnost a kultura mluveného projevu* (Krobotová, M.,

Olomouc, 2005), *Moderní rétorika* (Špačková, A., Praha, 2009), *Technika řeči starších dětí* (Štembergová-Kratochvílová, Š., Příbram, 1980), *O kultuře mluveného projevu* (Vrchotová-Pátová, J., Praha, 1983). Uvedené publikace se zaměřují na praktický mluvený jazyk a nabízejí mnoho rozmanitých cvičení pro zdokonalování techniky řeči. Navíc se dají velmi efektivně využít v rámci výchovně vzdělávacího působení, zejména v hodinách českého jazyka a literatury či komunikační a slohové výchovy.

Souhrnně lze analyzované komunikáty označit za zdařilé, na čemž mají svůj podíl domovské základní školy žáků, které k výzkumu přistupovaly velmi zodpovědně, po celou dobu dohlížely na důslednost žáků při přípravě obou požadovaných sdělení, navíc k mému překvapení projevily zájem o daný typ šetření, čímž mě velmi podpořily v náročné práci při sběru i vlastním vyhodnocování nashromážděného materiálu. Osobně považuji zpracování diplomové práce za přínosné zejména s ohledem na následující pedagogickou praxi.

Závěr

Mluvený projev má v životě člověka nezastupitelné místo. Umožňuje navazovat kontakt s druhými lidmi, čímž podporuje vzájemnou interakci. Dovoluje vyslovovat individuální potřeby, představy a názory komunikantů, na základě kterých může být zprostředkována oboustrannou pomoc a porozumění. Základ účinné komunikace představuje schopnost správně formulovat obsah vědomí ve smyslu srozumitelného, věcně i jazykově správného a logicky uspořádaného vyjádření. Tímto způsobem lze účinně působit na ostatní, vést plnohodnotnou diskuzi, obhájit svá stanoviska a rozhodnutí, a tudíž při dorozumívání obstát. Kultivované vystupování má však dalekosáhlejší dopad, neboť díky němu jedinec snáze proniká do kulturního a společenského dění, které může svými řečnickými schopnostmi značnou měrou ovlivňovat. Vytříbenou mluvou se rozumí zejména vhodné užití adekvátního jazykového kódu, který odpovídá dané komunikační situaci, a rovněž zachování jednoty formy a obsahu prezentovaného sdělení. Výše uvedené skutečnosti činí mluvený projev velmi aktuálním, což dokládají také rostoucí nároky na vykonavatele mnoha profesí. Důležitost kultivované mluvy je tak zcela nepopiratelná.

Záměrem této diplomové práce se stala snaha postihnout základní specifika mluveného projevu, zaznamenat okolnosti spojené se vznikem a následnou realizací jazykového sdělení a taktéž uvést významné atributy řečové kultury. Tuto problematiku zachycuje teoretická část diplomové práce pojednávající o technice mluveného projevu, zvukových a modulačních prostředcích, optických projevech řeči, slohotvorných činitelích, komunikačních kompetencích a též o soutěži Mladý Démosthenes. Plynule navázala praktická část zahrnující výzkum orientovaný na analýzu sebraného zvukového materiálu. Získaná data bylo nezbytné systematicky třídit pro usnadnění jejich dalšího zpracování, k čemuž výrazně napomohly srovnávací záznamové archy vytvořené pro každou zúčastněnou základní školu. Arch týkající se připravených mluvených projevů obsahoval pět hlavních kategorií, v rámci kterých bylo sledováno vždy několik dílčích oblastí. První kategorie, dikce, se soustředila na fonaci a artikulaci, druhá kategorie, členění řeči, zachycovala dynamiku a frázování, třetí kategorie, modulace, se zabývala intenzitou hlasu, výškou hlasu a mluvním tempem, čtvrtá kategorie, optické projevy, registrovala mimiku, gestikulaci, proxemiku a kineziku, pátá kategorie, podoba mluveného projevu, vypovídala o míře připravenosti a způsobu pojetí mluveného projevu, o kvalitě přednesu, míře originality, slovní zásobě, koncepci projevu a o přístupu mluvčího. Srovnávací záznamový arch určený nepřipraveným mluveným projevům zahrnoval následující oblasti výzkumu:

výstižnost, přesnost a jazykovou správnost, jistotu vyjadřování, logickou výstavbu a stylistickou přiměřenost. Sběr potřebných dat probíhal od března do přelomu května/června 2010. Podařilo se získat celkem 120 nahrávek od 60 žáků, přičemž každý žák poskytl připravený i nepřipravený mluvený projev.

Z výzkumného šetření, konkrétně z důsledné komparace získaných komunikátů, vyplynulo, že značný podíl na úrovni řečové kultury má domovská škola žáků. Rozhodujícím faktorem se nestala původně předpokládaná lokalita (porovnávány byly výkony žáků základní školy situované v malém, středním a velkém městě), ale vlastní výchovně vzdělávací proces dané základní školy, jeho organizace, způsob realizace a v neposlední řadě také důslednost při naplňování stanovených úkolů. Během ověřování jazykových znalostí, schopností a dovedností oslovených mluvčích bylo dosaženo následujících výsledků. V rámci připravených mluvených projevů lze za nejúspěšnější vyhodnotit ZŠ Pelhřimov, následuje ZŠ České Budějovice a ZŠ Počátky. V nepřipraveném mluveném projevu si nejlépe vedla ZŠ Počátky, dále ZŠ České Budějovice a konečně ZŠ Pelhřimov.

Dosažené poznatky prokázaly, že významným činitelem, jenž formuje nejen mluvený projev, ale současně celkovou žakovu osobnost, je vzdělávací zařízení. Výzkum potvrdil, že škola rozhodujícím způsobem ovlivňuje kultivované vystupování svých žáků, kterému předchází osvojení jazykových norem, upevnění správných řečových návyků a zejména neustálé procvičování směřující k jeho zdokonalování. Tříbení jazykových kompetencí je záležitostí dlouhodobou, avšak nesmírně důležitou, neboť získané komunikační dovednosti jsou člověku důležitou oporou v průběhu celého života.

Cílem diplomové práce a zejména výzkumu bylo poukázat na důležitost kvality mluveného projevu, neboť umění komunikovat otevírá cestu nejen k druhým, ale též k sobě samému, proto by měl každý usilovat o kultivované vyjadřování vedoucí ke vzájemnému porozumění a dosažení vytyčeného komunikačního záměru. Tato práce se může stát případným inspiračním zdrojem všem zájemcům o pojednávanou problematiku.

Seznam použité literatury

- BARTOŠEK, J. : *Kultura a technika mluvené řeči*. 1. vydání, Zlín : Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, 2003.
- BEČKA, J. V. : *Základy kompozice jazykového projevu*. Praha : SPN, 1960.
- BELZ, H. – SIEGRIST, M. : *Klíčové kompetence a jejich rozvíjení*. Praha : Portál, 2001.
- BERANOVÁ, Z. : *Učíme se správně mluvit*. Praha : Grada, 2002.
- BÍNA, D. – LEŽÁKOVÁ, D. : *Komunikační kompetence v literární výchově*. České Budějovice : PF JU v ČB, 2006.
- BRABCOVÁ, R. : *Mluvený jazyk v teorii a praxi*. Praha : UK, 1987.
- BRABCOVÁ, R. – VITVAR, V. : *Mluvený projev ve škole i mimo školu*. Praha : SPN, 1978.
- BUCHTOVÁ, B. : *Rétorika*. Praha : Grada, 2006.
- CMÍRALOVÁ, J. : *Učte se mluvit. O technice mluveného slova*. Brno : Datel, 1992.
- ČECHOVÁ, M. : *Čeština – řeč a jazyk*. Praha : ISV nakladatelství, 1996.
- ČECHOVÁ, M. : *Komunikační a slohová výchova*. Praha : ISV nakladatelství, 1998.
- ČECHOVÁ, M. : *Současná česká stylistika*. 1. vydání, Praha : ISV nakladatelství, 2003.
- DANEŠ, F. : *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha : Academia, 1997.
- DANEŠ, F. : *O mluveném slově*. Praha : SPN, 1954.
- ECO, U. : *Jak napsat diplomovou práci*. Přeložil Ivan Seidl. Praha : Votobia, 1997.
- GREPL, M. – KARLÍK, P. : *Příruční mluvnice češtiny*. Praha : NLN, 1997.
- GREPL, M. – KARLÍK, P. : *Skladba spisovné češtiny*. 2. vydání, Praha : SPN, 1986.
- HAVRÁNEK, B. – JEDLIČKA, A. : *Česká mluvnice*. 5. vydání, Praha : SPN, 1981.
- HÁJKOVÁ, E. : *Český jazyk a kultura mluveného projevu*. Praha : PF UK, 2003.
- HÁLA, B. : *Fonetika v teorii a v praxi*. Praha : SPN, 1975.
- HÁLA, B. : *Technika mluveného projevu*. 1. vydání, Praha : SPN, 1958.
- HETYCH, J. – HUBÁČEK, J. : *Kultura řeči a mluveného projevu pro posluchače PF*. 1. vydání, Hradec Králové : PF HK, 1980.
- HIERHOLD, E. : *Rétorika a prezentace*. Praha : Grada, 2005.
- HOFFMANNOVÁ, J. : *Stylistika a... . Současná situace stylistiky*. 1. vydání, Praha : Trizonia, 1997.
- HOLASOVÁ, T. : *Umíte dobře mluvit?* Praha : Jinočany, H&H, 1992.
- HUBÁČEK, J. : *O zvukové stránce českého jazyka*. Praha : SPN, 1978.
- HUBÁČEK, J. : *Kultura mluvené řeči*. 1. vydání, Ostrava : PF OU, 1980.

- HUBÁČEK, J. – JANDOVÁ, E. – SVOBODOVÁ, J. : *Čeština pro učitele*. 1. vydání, Opava : Optys, 1996.
- CHLOUPEK, J. a kol. : *Stylistika češtiny*. Praha : SPN, 1990.
- KAREŠOVÁ, A. : *Kultura řeči*. Praha : SPN, 1982.
- KARLÍK, P. a kol. : *Mluvnice spisovné češtiny*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1995.
- KING, L. : *Nebojte se mluvit*. Praha : Nakladatelství Ivo Železný, 1996.
- KOHOUT, J. : *Rétorika. Umění mluvit a jednat s lidmi*. 3. vydání, Praha : Management Press, 1999.
- KRAUS, J. : *Rétorika a řečová kultura*. Praha : Karolinum, 2004.
- KROBOTOVÁ, M. : *Kultura mluveného projevu (Praktická cvičení)*. Olomouc : PF UP, 1996.
- KROBOTOVÁ, M. : *Spisovná výslovnost a kultura mluveného projevu*. 1. vydání, Olomouc : PF UP, 2005.
- KŘIVOHLAVÝ, J. : *Povídej, naslouchám*. Praha : Návrat, 1993.
- LUKAVSKÝ, R. : *Kultura mluveného slova*. Praha : AMU, 2000.
- MAŘÍKOVÁ, M. : *Rétorika (Manuál kom. dovedností)*. 1. vydání, Praha : Prof. Publ., 2000.
- Mluvím, mluvíš, mluvíme*. Praha : Horizont, 1985.
- NOŽIN, J. A. : *Mistrovství mluveného projevu*. Praha : Horizont, 1980.
- PALKOVÁ, Z. : *Fonetika a fonologie češtiny*. Praha : Academia, 2000.
- ROMPORTL, M. : *Základy fonetiky*. Praha : SPN, 1973.
- SVOBODOVÁ, M. : *Mluv, mluv – zajímáš mě : praktický průvodce mluveným projevem*. 1. vydání, Praha : Pragoeduca, 2002.
- ŠMILAUER, V. : *Nauka o českém jazyku*. 1. vydání, Praha : SPN, 1972.
- ŠPAČKOVÁ, A. : *Moderní rétorika*. 3. vydání, Praha : Grada, 2009.
- ŠTEMBERGOVÁ – KRATOCHVÍLOVÁ, Š. : *Metodika mluvní výchovy dětí*. 3. vydání, Praha : Sdružení pro tvořivou dramaturgii (STD), 1994.
- ŠTEMBERGOVÁ – KRATOCHVÍLOVÁ, Š. : *Technika řeči starších dětí*. 2. vydání, Příbram : ÚDPM JF – OKS, 1980.
- ŠTEMBERGOVÁ – KRATOCHVÍLOVÁ, Š. : *Výrazová hlediska mluveného projevu*. Ostrava : Městské kulturní středisko, 1990.
- TOMAN, J. : *Jak dobře mluvit*. Praha : Svoboda, 1981.
- VRCHOTOVÁ – PÁTOVÁ, J. : *O kultuře mluveného projevu*. 1. vydání, Praha : Svoboda, 1983.
- WIEKE, T. : *Rétorika v praxi*. 1. vydání, Praha : Rebo Productions, 2005.

Jazykové příručky a slovníky :

Encyklopedický slovník češtiny. Praha : Lidové noviny, 2002.

Pravidla českého pravopisu. 2. vydání, Praha : Academia, 2005.

Příruční mluvnice češtiny. 2. vydání, Brno : Lidové noviny, 2003.

Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. Praha : Academia, 1994.

Slovník spisovného jazyka českého. Praha : Academia, 1971.

Internetové zdroje :

Klíčové kompetence v základním vzdělávání [online]. Kolektiv autorů, Výzkumný ústav pedagogický Praha: 2007, [citováno 13. prosince 2010]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/uploads/Vzdelavani/Skolska_reforma/SP_kkzv.pdf>.

Metodický portál RVP ZV [online]. Kolektiv autorů, VÚP Praha: 2006, [citováno 10. prosince 2010]. Dostupné z: <<http://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/643/rvp-zv.html/>>.

Mladý Démostenes [online]. FACE OF NEW EUROPE, s.r.o. Praha: 2007, [citováno 14. prosince 2010]. Dostupné z: <<http://www.mladydemostenes.cz/>>.

Oborová didaktika [online]. Vypracoval doc. PhDr. Zdeněk Friedmann, CSc., Masarykova univerzita Brno: 2006, [citováno 13. prosince 2010]. Dostupné z: <http://www.ped.muni.cz/wtech/elearning/Oborova_didaktika.pdf>.

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání [online]. Kolektiv autorů, VÚP Praha: 2007, [citováno 10. prosince 2010]. Dostupné z: <http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPZV_2007-071.pdf>.

„*Tvář nové Evropy*“ [online]. FACE OF NEW EUROPE, s.r.o. Praha, [citováno 14. prosince 2010]. Dostupné z: <<http://www.novaevropa.cz/projekty/>>.

Základní škola Nerudova České Budějovice [online]. Vytvořil Radovan Mikeš, ZŠ Nerudova České Budějovice, [citováno 7. března 2011]. Dostupné z: <<http://www.zsnerudova.cz/krouzky.htm>>.

Základní škola Nerudova České Budějovice [online]. Vytvořil Radovan Mikeš, ZŠ Nerudova České Budějovice, [citováno 7. března 2011]. Dostupné z: <http://www.zsnerudova.cz/o_skole.htm>.

Základní škola Osvobození Pelhřimov [online]. StaMPi, spol. s.r.o. Pelhřimov, [citováno 7. března 2011]. Dostupné z: <<http://www.zsospe.cz/informace.php?stranka=o-skole>>.

Základní škola Otokara Březiny Počátky [online]. S3 webdesign studio Zdeněk Slavík, Jindřichův Hradec: 2007, [citováno 8. března 2011]. Dostupné z: <<http://www.zspocatky.cz/pages>>.

Přílohy

- Plné znění záznamového archu PP a NP každé ZŠ
  - Četnost tematických okruhů NP (%)
  - Vzor srovnávacího záznamového archu pro PP
  - Vzor srovnávacího záznamového archu pro NP
  - Srovnávací záznamový arch PP – výsledky všech žáků
  - Srovnávací záznamový arch NP – výsledky všech žáků
-
- CD příloha diplomové práce obsahující kompletní soubor nahrávek ve formátu mp3

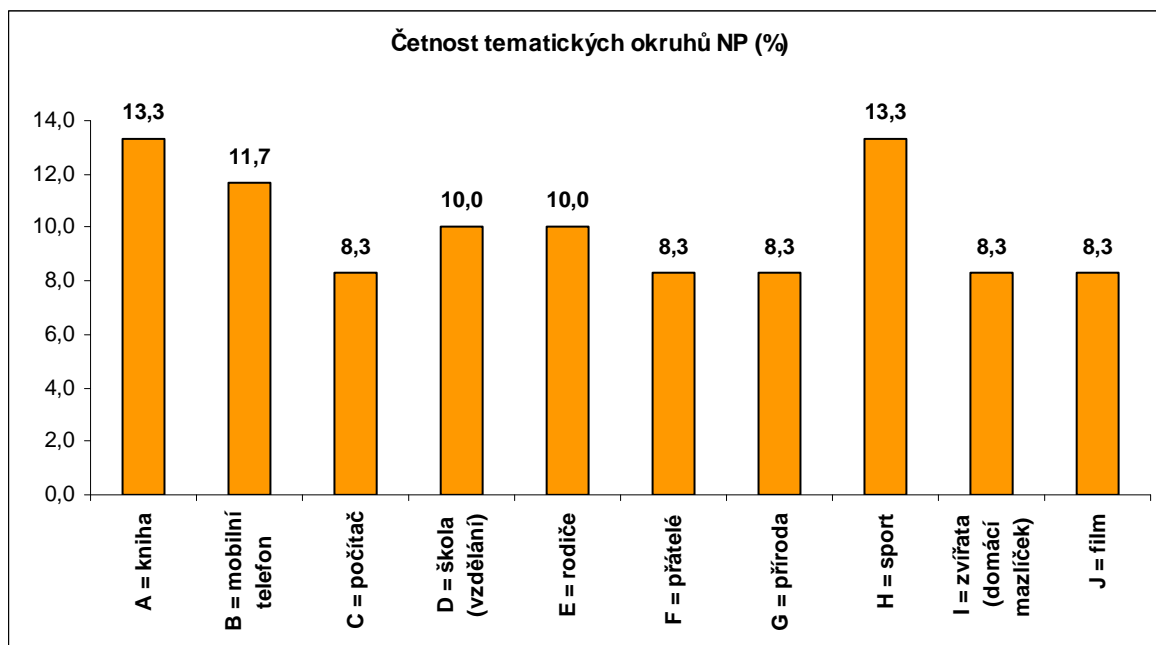
Příloha č. 1: Plné znění záznamového archu PP a NP každé ZŠ

ZŠ Otokara Březiny Počátky						třída :	9. ročník	datum :	17. 5. 2010
číslo žáka	dívka	chlapec	věk	porucha	rozšiřující aktivita	Téma PP	čas	Téma NP	čas
1.		X	15		Divadlo (dramatický kroužek)	3. Cestování - Londýn (Anglie)	6:13	H	1:16
2.		X	15		Divadlo (dramatický kroužek)	3. Cestování - obecně (kde byl a kam by se chtěl podívat)	1:10	D	1:03
3.	X		14			3. Cestování - vysněná dovolená Los Angeles. Afrika	3:09	F	0:36
4.	X		15		Divadlo (dramatický kroužek)	4. Kamarádství, přátelství	2:41	I	0:49
5.	X		15		Divadlo (dramatický kroužek)	1. Zájmy (divadlo, tanec)	3:26	B	0:40
6.		X	15			2. Kultura (hudba)	0:57	J	0:30
7.		X	15		Divadlo (dramatický kroužek)	3. Cestování - obecně	1:27	E	1:15
8.		X	15			3. Cestování	0:57	A	0:44
9.	X		14		Dramatický kroužek, recitace	2. Kultura (četba)	1:28	H	2:02
10.	X		14			5. Kroužky (výtvarný kroužek)	2:19	A	1:57
11.	X		15			1. Volný čas	1:18	F	0:43
12.		X	14			3. Cestování	1:42	H	0:57
13.		X	15			3. Cestování	1:57	J	0:34 0:34
14.	X		15			1. Volný čas (zájmy)	1:10	A	0:44
15.	X		15			1. Sport + volný čas	2:32	G	0:39
16.	X		15			1. Sport + volný čas	1:32	E	0:21 0:29
17.	X		15			1. Volný čas	0:44	C	0:34
18.	X		15			4. Blízká osoba (kamarádka)	0:58	D	0:39
19.		X	15			1. Sport	1:20	B	1:06
20.	X		15			4. Přátelství	1:49	I	0:56

ZŠ Osvobození Pelhřimov						třída :	9. třída	datum :	30. 4. 2010
číslo žáka	dívka	chlapec	věk	porucha	rozšiřující aktivita	Téma PP	čas	Téma NP	čas
1.		X	15			1. Sport - Snowboard	2:52	C	0:55
2.		X	15			1. Zálba - GIMP (grafický počítačový program)	2:46	B	1:00
3.		X	15			1. Zálba - Bitva o Británii	3:03	G	0:59
4.	X		15			4. Obdivovaná osobnost - Jan Palach	4:10	H	0:50
5.		X	15			1. Zálba - Breakdance	4:34	A	0:52
6.	X		15		Dramatický kroužek	3. Cestování - Londýn	8:02	A	0:52
7.		X	15			1. Zálba - Atentát na A. Hitlera	3:49	C	1:09
8.	X		15		Dramatický kroužek (2 měsíce)	4. Obdivovaná osobnost - Nikolas Winton	3:09	F	0:43
9.	X		15			4. Obdivovaná osobnost - Nataša Gollová a Oldřich Nový	5:39	E	0:58
10.	X		16			3. Cestování - Terezín	8:40	D	0:32
11.	X		15		Recitace	1. Zálba - Aranžování květin	3:09	J	0:58
12.	X		15			1. Zálba - Ohrožená zvířata v mořích a oceánech	5:04	H	1:39
13.	X		16			1. Sport - Zimní olympijské hry	2:43	D	1:18
14.	X		15			1. Zálba - Pelhřimov - město rekordů a kuriozit	7:36	F	1:03
15.	X		14			3. Cestování - Austrálie	4:43	A	1:00
16.	X		15			2. Kultura - Matematika starého Řecka	4:10	E	0:57
17.	X		15			2. Kultura - Standardní a latinskoamerické tance	3:42 3:36	I	0:35
18.	X		15			1. Zálba - Práce Červeného kříže	3:39	B	0:59
19.		X	15			1. Zálba - Globální oteplování	2:28	G	0:40
20.		X	15			1. Volný čas - Využití volného času v Pelhřimově	2:16	H	1:07

ZŠ Nerudova, České Budějovice						třída :	9. ročník	datum :	14. 5. 2010
Číslo žáka	dívka	chlapec	věk	porucha	rozšiřující aktivita	Téma PP	čas	Téma NP	čas
1.		X	15			3. Cestování - Ostrov Tenerife	2:56	H	1:31
2.	X		15			3. Cestování - Procestování různých zemí (pobyty se sborem)	6:41	G	1:15
3.	X		14			1. Sport - Taekwon-do	7:10	C	1:50
4.		X	14			1. Sport - Fotbal	6:04	A	0:42
5.		X	15			1. Zábava - Geocaching	4:30	B	0:59
6.		X	15			1. Zábava - II. světová válka	2:45	E	1:17
7.		X	16			1. Sport - Taekwon-do	3:49	D	1:31
8.		X	15			2. Kultura - Národní divadlo	4:09	F	1:18
9.		X	15			1. Zábava - Motocyklové drugstery	10:37	I	3:36
10.		X	15			1. Sport - Florbal	3:43	J	0:47
11.		X	14			1. Sport - Lední hokej	4:20	E	0:58
12.		X	15			1. Sport - Aikidó	4:24	D	1:35
13.	X		15			1. Sport, volný čas - Zábavy, které provozuje	3:54	I	3:11
14.	X		15			5. Kroužek - Mažoretky, Twirling	5:04	G	0:38
15.		X	14			1. Zábava - Internet	7:02	B	2:04
16.	X		14			1. Sport - Taekwon-do	7:02	C	0:48
17.	X		14			4. Obdivovaná osobnost - Michael Jackson	2:27	B	1:11
18.	X		15		Recitace	2. Kultura - Můj vztah k hudbě	6:15	A	2:58
19.		X	15			2. Kultura - Vývoj hudby	6:41	H	0:44
20.		X	15			1. Sport - Le parkour	3:21	J	1:41

Příloha č. 2: Četnost tematických okruhů NP (%)

Příloha č. 5: Srovnávací záznamový arch PP – výsledky všech žáků

CELKEM			DÍVKY	CHLAPCI	CELKEM
Srovnávací záznamový arch (PP) - vyhodnocení			32	28	60
I. DIKCE	Fonace	a. měkké nasazení	26	15	41
		b. ostré nasazení	6	12	18
	Artiklace	a. pečlivá výslovnost	15	6	21
		b. neutrální výslovnost	14	11	25
		c. nedbalá výslovnost	2	10	12
	POZN. vada výslovnosti	1	4	5	
II. ČLENĚNÍ ŘEČI	Dynamika	a. monotónní projev	11	11	22
		b. dynamický projev	21	17	38
	Frázování	a. správné (v souladu s obsahem)	20	15	35
		b. správné, ale nepřiměřené pauzy	12	12	24
		c. nesprávné (neodpovídá obsahu ani formě projevu)	0	1	1
III. MODULACE	Intenzita hlasu	a. silná	10	12	22
		b. přiměřená	14	9	23
		c. slabá	8	7	15
	Výška hlasu	a. intonace v souladu s obsahem	24	18	42
		b. nevýrazná intonace	2	5	7
		c. afektovaná intonace	6	5	11
	Mluvní tempo	a. přiměřené obsahu	20	18	38
		b. rychlé	4	3	7
		c. pomalé	2	1	3
		d. afektované (zbytečné změny)	6	6	12
IV. OPTICKÉ PROJEVY	Mimika	a. v souladu s obsahem	18	15	33
		b. výrazná	4	2	6
		c. nevýrazná	10	11	21
	Gestiklace	a. přiměřená	10	13	23
		b. přehnaná	1	2	3
		c. zcela chybí	21	13	34

IV. OPTICKÉ PROJEVY	Posturika	a. kongruentní postoj	29	15	44
		b. nekongruentní postoj	3	13	16
	Kinezika	a. bez doprovodných pohybů	18	8	26
		b. umírněné, přirozené pohyby	14	13	27
		c. neustálá manipulace s drobnými předměty	0	7	7
	V. PODOBA MLUVENÉHO PROJEVU	Míra připravenosti	a. připravený projev	27	13
b. promyšlený projev			3	9	12
c. nepřipravený projev			2	6	8
Mluvený projev		a. neutrální	10	21	31
		b. citově zabarvený	22	7	29
Přednes		a. výrazný	22	17	39
		b. nevýrazný	10	11	21
Míra originality		a. kreativní pojetí	5	1	6
		b. běžné pojetí	27	27	54
Slovní zásoba		a. bohatá	21	5	26
		b. průměrná	11	23	34
		c. strohá	0	0	0
Koncepce projevu		a. souvislé věty	27	26	53
		b. body, úseky, výčty	5	2	7
Přístup mluvčího		a. neutrální	16	17	33
		b. zájem	16	10	26
		c. nezájem	0	1	1

Příloha č. 6: Srovnávací záznamový arch NP – výsledky všech žáků

CELKEM - Kvalita vyjadřování žáků (NP)

Pohlaví Počet žáků	DÍVKY			CHLAPCI		
	32			28		
	ANO	ANO / NE	NE	ANO	ANO / NE	NE
Výstižnost	25	5	2	18	8	2
Přesnost a jazyková správnost	14	15	3	12	12	4
Jistota vyjadřování	18	9	5	15	7	6
Logická výstavba	14	17	1	9	18	1
Stylistická přiměřenost	18	9	5	15	8	5